

XVII 6. 112

(5087)
137.

O SĄDOWNICTWIE
W KRÓLESTWIE POLSKIM

WYKŁAD HISTORYCZNY

przez

Augusta Heylmana

PODPROKURATORA PRZY SĄDZIE APPELLACYJNYM.

w WARSZAWIE

w Drukarni przy ulicy Długiej n° 591.

1834.

Impremum za 400 egz. 20 gr. Wym. A. Kąkolowa
i nadstaw przy Rekt. dd 25.34 Ks. 8641
36695

Rekt. 4.34 Ks.

ke 61662

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUW0273429

182574

PRZEDMOWA.

DAWNO był pożądanym tak dla potrzeby praktycznej jak dla użytku prawodawczego obraz historyczny o powstaniu, wykształceniu się i rzeczywistej postaci całego sądownictwa naszego tak zwyczajnego jak administracyjnego.

Lecz nikt dotąd nie tknął się tego ważnego przedmiotu, bądź dla mozołu w zbieraniu materiałów, bądź dla obawy narażenia się na krytykę, bądź na koniec dla trudności połączenia praktyki z teorią.

Zrobiłem początek: nie dla tego iżbym się sądził bydz wyższym nad wszelkie zarzuty i niepotrzebował pobłażania tych co wiedzą, iż tylko z wolna i wspólną pracą do doskonalszych dzieł się przychodzi: lecz aby otworzyć zawód w tej mierze i korzystać z światłych postrzeżeń krytycznych, któreby do napisania lepszego dzieła posłużyć mogły.

Po rozpatrzeniu się w całym składzie wszelkich magistratur, instytucji lub władz sądowniczych postrzegłem: iż sądownictwo nasze dzisiaj, spoczywając na ustawie konstytucyjnej xięstwa

Warszawskiego, czyli bardziej na *przerobionym* wzorze organizacyi sądowej Francuzkiej i na licznych zmianach szczegółowych w ciągu upłynionej od roku 1807 epoki nastapionych, ma swoje *właściwą postać i historią*.

Postrzeżenie to wskazało mi potrzebę trzymania się własnego toru, abym zapatrując się na obce systemata, nie zbaczał od istotnej natury naszych przeistoczeń i w miejsce zasad jakie zaprowadzonym u nas zmianom przewodniczyły, nie podsuwał powodów pozornych.

Nie mogłem zaś inną obracać metody wykładu nad prosty porządek historyczny, z odznaczeniem szczególnie wypadków *piérwiastkowego zaprowadzenia, rozwinięcia, ujednostajnienia i zmian okolicznych*, włącznie z najpóźniejszymi urządzeniami.

Nie mało zachodu wymagało zbieranie materiałów *do rzeczy należących*. Wielorakie bowiem przepisy porządnemu biegowi sądownictwa w pomoc przychodzące, nie będąc objętymi w kodexach, ani w dziennikach prawa, znajdują się porozrzucane w rozmaitych urządzeniach, instrukcyach, dekretach, postanowieniach, uchwałach, reskryptach sądom jedynie na piśmie udzielanych. Tych wyszukiwanie nie raz więcej czasu zabrało jak teoretyczne spojenie materyi.

Powstał więc obecny wykład historyczny bez wzoru i pomocy. Należy on wszelako tylko do rzędu małych dziełek: już to dla tego, że nie wy-

czerpuje wszystkiego, dając najbardziej uczuć potrzebę *osobnego* rozdziału o attrubucyach sądowych; już to dla tego, że o każdej rzeczy, krótko, z wytknięciem istotnej treści a może i nazbyt zwięzłe się mówiło.

Nie mogę wiedzieć, o ile wykład ten ułatwi *obznajmienie się praktyczne z porządkiem i tokiem służby sądowej*, które dotychczas więcej jest przypadkowe jak systematyczne; to zaś pewna: że w ogólności układ historyczny wszelkich urządzeń sądowniczych, z wykazaniem związku i wpływu lub styczności jednych względem drugich, służąc do *zwięzłego poznania całego składu i wewnętrznego urządzenia sądownictwa oraz do objęcia głównych i panujących zasad*, przyczynia się do nabycia tej zdolności praktycznej, która w wielu przypadkach wątpliwych, zgodnie z duchem porządku sądowego, sama sobie poradzić umie; kiedy przeciwnie urywkowe obeznanie się z różnorodnymi i różnoczesnymi urządzeniami tworzy urzędników li mechanicznie ukształconych, którzy i tam znajdując sprzeczności, gdzie ich w rzeczy samej nie ma, albo opacznie lub na chybi-trafi decydują, albo wyższe władze nieumiejętnymi zagadnieniami swemi zarzucają.

Bydź może, iż prędzej lub później, w drodze prawodawstwa nastąpią przeistoczenia stanu sądownictwa, lecz to nie znosi potrzeby wykładów historyczno-praktycznych o sądownictwie z upłynionej epoki, ponieważ nowe ustawy lub prawa

wstecznej mocy obowiązującej nie mają a wszelki czyn, wszelki wypadek, każda sprawa, mocy i powadze swojego czasu ulega.

Bez względu na użytek praktyczny, przyda się może terazniejszy wykład, w szczupłym swoim zakresie, za materyał przy układaniu projektu do nowej organizacyi sądownictwa krajowego: gdyż zawsze najpierwszą potrzebą i podstawą prawodawstwa jest poznanie stanu *rzeczywistego* historycznie i dogmatycznie w szczegółach rozwiniętego. Z ogólniejszego zaś zgłębienia historii tworzenia się naszego sądownictwa, okaże się zapewne znów ta zasadnicza *schoły historycznej* prawda: że całkowite z gruntu reformy, nie znośząc dolegliwości, nieporządku i zamieszania, takowe jeszcze powiększają.

Kończę tą uwagą: iż gruntowna znajomość i ściśle dopełnienie wszelkich form porządku sądowego, stanowi jedną z najpewniejszych rękojmi rzetelnego wymiaru sprawiedliwości.

w Warszawie dnia 22 Maja 1834 roku.

SPIS RZECZY.

	Stronica
WSTĘP	
1. Okres	1
2. Rozkład okresu	3
3. System	4
PIÉRWIĄSTKI SĄDOWNICTWA	
I. Epoka księstwa Warszawskiego	
1. Kształt rządu	5
2. Sądownictwo zwyczajne	
Oddział piérwszy.	
Piérwiastkowe wprowadzenie	
a) Ogólne	7
b) Uzupełnienia szczegółowe	13
Oddział drugi.	
Ujednostajnienie	17
3. Sądownictwo administracyjne	23
II. Epoka królestwa Polskiego	
1. Kształt rządu	28
2. Sądownictwo zwyczajne	
a) Zmiany ogólne	31
b) Zmiany w wydziale kryminalnym	33
c) Zmiany w wydziale cywilnym	36
3. Sądownictwo administracyjne	
a) Cywilne	42
b) Karne	51
III. Epoka statutu organicznego	
1. Kształt rządu	53
2. Sądownictwo zwyczajne	55
3. Sądownictwo administracyjne	57
4. Ogólny obraz sądów	58

O MAGISTRATURACH RZĄDOWYCH PRZY SĄDOWNICTWIE	
I. O prokuratorach królewskich	
1. Wywód historyczny	61
2. Źródła	
a) Rodzaj i podział	68
b) Źródła z czasu księstwa Warszawskiego	70
c) Źródła z epoki królestwa Polskiego	73
d) Źródła z epoki statutu organicznego	75
e) Źródła naukowe	76
II. O prokuratury jeneralnej	79
O WEWNĘTRZNYM SKŁADZIE SĄDÓW	
I. O składzie sądów zwyczajnych	
1. Zasady ogólne	81
2. O komplecie sądów cywilnych	82
3. O składzie wydziałów hipotecznych	84
4. O komplecie sądów kryminalnych	85
5. O składzie sądownictwa najwyższego cywilnego i kryminalnego	88
6. O składzie sądowym do spraw dyscyplinarnych	92
II. O składzie sądów administracyjnych	95
O JAWNOŚCI SĄDOWNICTWA ZWYCZAJNEGO	
1. Wywód historyczny	105
2. Zakres jawności	107
3. Sposób postępowania publicznego	109
4. Wyłączenia	112
A. Wyłączenia co do przedmiotów cywilnych	113
B. O postępowaniu hipotecznym	120
a) O rozpoznawaniu czynności hipotecznych	121
b) O postępowaniu drogą illacyi	122
c) O przystosowaniu postępowania illacyjnego do innych wypadków	127
C. Wyłączenia co do działań lub spraw kryminalnych	129
D. Wyłączenia co do spraw karności dyscyplinarnej	133
E. W ogólności	138

W S T Ę P.

I. O K R E S.

Sądownictwo dziś w królestwie Polskiem istniejące, nie sięgając odległych czasów, jest wypadkiem zmian w stanie politycznym państw Europejskich, przez pamiętne wojny Napoleona zdziałanych. Albowiem po zgaśnięciu w roku 1796 dawniej Polski, panowały nad krajami dzisiejsze królestwo Polskie tworzącemi, Prussy i Austria. Każde z tych mocarstw, w nabytych przez siebie częściach Polski, zaprowadziło prawodawstwa Niemieckie. Lecz te w niewiele lat, jedno po drugich ustąpiły prawodawstwu Francuzkiemu: na skutek dwóch traktatów, a mianowicie Tylżyckiego z dnia 12 Lipca 1807 roku, i Wiedeńskiego z dnia 14 Października 1809 roku. W moc pierwszego, z krajów Polskich od Pruss oddzielonych, powstało księstwo Warszawskie, Królowi Saskiemu nadane; w moc drugiego, kraje od Austrii odpadłe, do tegoż księstwa wcielono.

Nowemu księstwu Warszawskiemu, Napoleon nadał w Dreźnie dnia 22 Lipca 1807 roku, ustawę konstytucyjną, która nowy z gruntu porządek w administracji i sądownictwie zaprowadziła. Konstytucję i porządek ten, rozciągnął Król Sasi Xiążę Warszawski dekretem z dnia 24 Lutego 1810 roku, do kraju od Austrii przy-

byłego, tak, że całe xięstwo z dwóch działów Pruskiego i Austryackiego złożone, jednostajnymi rządziło się ustawami.

Niedługo potem, w moc pamiętnej w dziejach epoki politycznej, przez kongres Wiedeński w roku 1815 ustaloną, kraje upadłego xięstwa Warszawskiego zajął był królestwa Polskiego z cesarstwem Rosyjskim ściśle spojonego: z wyłączeniem z nich atoli prowincyi pod nazwiskiem wielkiego xięstwa Poznańskiego, Królowi Pruskiemu przyznanej, tudzież miasta Krakowa i jego okręgu, gdzie odosobniony rząd pod opieką trzech mocarstw Rosyi, Austrii i Pruss ustanowiono. Z nadaną wskrzeszonemu królestwu przez Cesarza Wszech Rosyji Króla Polskiego w. p. ALEXANDRA I, ustawą konstytucyjną z dnia $\frac{1}{2}$ Listopada 1815 roku, stanął nowy porządek krajowy, który się tak na zbliżeniu różnorodnych principów, jak na zmienionych formach i nazwiskach zasadzał.

Wydarzone w roku 1831 wstrząśnienie krajowe, którego początkiem był dzień 29 Listopada 1830 roku, pociągnęło za sobą chwilę Rządu Tymczasowego dekretem NAJJAŚNIEJSZEGO CESARZA i KRÓLA MIKOŁAJA I, z dnia $\frac{4}{5}$ Września 1831 roku ustanowionego, a wkrótce wrócił stały porządek stósownie do manifestu NAJJAŚNIEJSZEGO PANA z dnia 14 Lutego 1832 roku i dołączonego doń *statutu organicznego*, przepisującego zaprowadzenie nowego kształtu rządu i porządku w Królestwie Polskim.

Oto, jest cały acz krótki ale obfity w wypadki okres od roku 1807 aż do obecnej chwili doprowadzony, zawierający w sobie utwór sądownictwa, którego pierwiastki i stopniowe rozwinięcie lub zmiany wyłożyć przedsięwziąłem.

2. ROZKŁAD OKRESU.

Sądownictwo będąc wydziałem rządowym, zostaje w bliskim związku z całym kształtem rządu krajowego. Jednakże pomimo tylu zdarzeń i zmian politycznych, sądownictwo, jakie na początku xięstwa Warszawskiego zaprowadzono, pozostało dotąd w swój pierwiastkowej zewnętrznej formie, acz w niém kolejno rozmaite przeobrażenia lub ulepszenia nastąpiły. Z dwóch tych przyczyn, koleje sądownictwa spotykają się w oznaczonym powyżej okresie z trzema ustawami wewnętrzny kształt rządu krajowego zmieniającemi, a mianowicie z konstytucją xięstwa Warszawskiego z roku 1807, z konstytucją królestwa Polskiego z roku 1815, i z statutem organicznym z roku 1832.

Według tych wypadków, opowiadanie kolei sądownictwa krajowego rozłożyć należy na trzy epoki, z których *pierwsza* obejmie pierwiastkowe zaprowadzenie sądownictwa, rozwinięcie onegoż i ujednostajnienie od roku 1808 aż po koniec xięstwa Warszawskiego; *druga*, wykaże przekształcenia lub zmiany cząstkowo przedsiębrane dla zbliżenia sądownictwa do zasad i form konstytucją z roku 1815 zakreślonych, a to w przeciągu czasu od roku 1814 aż do upadku téjże konstytucyi w roku 1831; na koniec *trzecia*, dotknie najnowszych przemian wypływających z *statutu organicznego* obecnie królestwu Polskiemu służącego.

W pierwszej zaś epoce potrzeba jeszcze zrobić dwa oddziały, dla wytknięcia różnicy najpierwszych działań w zaprowadzeniu sądownictwa do xięstwa Warszawskiego z prowincyj Polsko-Pruskich utworzonego, od działań późniejszych po wcieleniu kraju od Austrii odpa-

długo: zachowanie bowiem porządku chronologicznego w rozwijaniu początków i szczegółów sądownictwa, z wielu miar jest niezbędnem.

3. S Y S T E M.

W każdej z trzech epok rozwiniecie sądownictwa, poprzedzi zarys kształtu rządu krajowego, bez którego trudno byłoby poznać stanowisko i stopniowanie władz sądowych w pośród innych władz rządowych i administracyjnych; samo zaś sądownictwo, podług ustaw zasadniczych, dzieląc się na *sądownictwo zwyczajne*, to jest: cywilne, handlowe i kryminalne i na *sądownictwo administracyjne*, wskazuje potrzebę odosobnienia rozdziałów tymże różnicom odpowiadających, tak wszelako aby nie zatrzeć historycznej kolei pochodzenia jednych urzędów od drugich, lub ukształcenia jednych sądów na wzór drugich.

PIERWIASTKI SĄDOWNICTWA.

I. EPOKA XIĘSTWA WARSZAWSKIEGO.

1. KSZTAŁT RZĄDU.

Zasadę rządu stanowiła ustawa konstytucyjna księstwu Warszawskiemu przez Napoleona nadana. Według niej, rząd był w osobie Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego. Szczególnemi wydziałami rządowemi zawiadywało sześciu ministrów, a mianowicie: 1, minister sprawiedliwości; 2, spraw wewnętrznych i czci religijnych; 3, wojny; 4, przychodów i skarbu; 5, policyi; наконец 6, minister sekretarz stanu. Rada stanu początkowo składała się z ministrów i przydanych im czterech referendarzy, pod prezydencją prezesa; wkrótce atoli pomnożoną została przeznaczeniem do jej składu pewnej liczby radców stanu, jak to się okazuje z dekretu królewskiego z dnia 15 Marca 1809 roku (1). Do atrybucyi jej, należało układanie projektów do praw i dekretów; sprawowanie sądownictwa kassacyjnego i rozstrzyganie sporów atrybucyjnych pomiędzy władzami administracyjnymi i są-

(1) D. P. X. W. Tom I. 211.

dowemi; sprawowanie sądownictwa administracyjnego; nakoniec oddawanie urzędników administracji publicznej pod sąd za wykroczenia. Prawodawstwo, oprócz początkowania i sankcji, należało do Sejmu zwoływanego co dwa lata z senatu i izby poselskiej. Kraj cały pod względem administracji i sądownictwa, był na departamenta i powiaty podzielony. W każdym departamencie władze administracyjne składały się z prefekta, z rady ogólnej departamentowej, i z rady do interesów spornych (sądownictwa administracyjnego) najmniej z trzech, a najwięcej z pięciu członków złożonej; w każdym powiecie z podprefekta i z rady powiatowej; w każdej municypalności (gminie miejskiej) z prezydenta lub burmistrza i z rady municypalnej; nakoniec, w gminach wiejskich z wójtów gmin, którym wykonywanie obowiązków administracyjnych i policyjnych osobnym dekretem królewskim z dnia 23 Lutego 1809 roku (1), powierzone zostało.

W tytule IX, taż ustawa konstytucyjna oznaczając *porządek sądowy* na wzór sądownictwa Francuzkiego, przeznaczyła do każdego powiatu *sąd pokoju*, do każdego departamentu *trybunał cywilny I. instancyi*, na dwa departamenta *jeden sąd kryminalny*, na całe księstwo *jeden sąd appellacyjny*; zaś nad wszystkimi sądami wyższymi i niższymi, postanowiła *sąd kassacyjny* do rady stanu wcielony, jako najwyższą władzę sądową, czuwającą tak nad jednostajnością tłómaczenia praw cywilnych i kryminalnych, jako téż nad potrzebą rozwinięcia, uzupełnienia lub poprawy prawodawstwa.

(1) D. P. X. W. Tom I. 201.

2. SĄDOWNICTWO ZWYCZAJNE.

Oddział Pierwszy.

PIERWIASTKOWE WPROWADZENIE.

a) *O g ó ł n e.*

W ciągu wojny między Francją a Prussami, Napoleon wszedłszy do Warszawy, ustanowił dekretem z dnia 14 Stycznia 1807 roku, dla zawojowanej prowincyi Polsko-Pruskiej, czyli sześciu departamentów tak zwanych Pruss południowych, do sprawowania rządu tymczasowego, *Komisją Rządzącą* z siedmiu członków złożoną, która w krótkim przeciągu czasu między ustąpieniem władz Pruskich a utworzeniem księstwa Warszawskiego i nadaniem mu konstytucyi, pośpieszając z wewnętrznym urządzeniem kraju i władz tak administracyjnych jak sądowych, zaprowadziła w tymże samym roku uchwałą z dnia 30 Stycznia, magistraturę sędziów pokoju; uchwałą z dnia 24 Lutego skrócone postępowanie sądowe; nakoniec uchwałą z dnia 6 Czerwca, ogólną organizacją sądownictwa. Podług téjże organizacji sądownictwo cywilne i kryminalne zostało połączone; wprowadzenie spraw do sądów było publiczne; sądenie odbywało się kolegialnie większością głosów, a skład sądów, zaczawszy z góry, przedstawiał następujące stopniowanie: 1 sąd ostatecznego trybunału; 2 sądy appellacyjne departamentowe; 3 sądy ziemiańskie i sądy miejskie; 4 sądy pokoju.

Wprawdzie całe to tymczasowe urządzenie sądownictwa, niedoczekawszy się nawet zupełnego wykonania, wkrótce przeminęło, jednakże służyło poniekąd za przeje-

ście do trwalszego porządku sądowego, z zasad ustawy konstytucyjnej na początku roku 1808 zaprowadzonego.

Albowiem ustawa ta, wraz z systematem wymienionego już porządku sądowego Francuzkiego, nadała wartykule 69 nowemu xięstwu kodex Napoleona za prawo cywilne.

Lecz tenże kodex cywilny i szczupłe rysy konstytucyjne porządku i stopniowania sądów, nie mając w sobie środków ruchu, i niczem nie będąc między sobą spojenemi, nie mogłyby były wejść w życie i wykonanie, bez wcielenia systematu processu cywilnego, i rozwinienia wewnętrznej organizacyi sądów, oraz stosunku jednych względem drugich.

Ztąd więc powstało najprzód w ministeryum sprawiedliwości przekonanie, że wprowadzenie kodexu Napoleona pociąga za sobą nieuchronną potrzebę przyjęcia kodexu Francuzkiego procedury cywilnej, a nawet kodexu handlowego. Jakoż wkrótce powszechniejsza wydziale sądowym ustaliła się opinia, że wszystkie trzy kodexy zostając między sobą w ścisłym i nierozrywającym związku, stanowią jedną nierozdzieloną całość.

W takim stanie rzeczy i mniemań, kiedy po ogłoszeniu ustawy konstytucyjnej, zapadł w dniu 27 Stycznia 1808 roku dekret Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego (1) kodexowi Napoleona moc obowiązującą od dnia 1 Maja tegoż roku przyznający, minister sprawiedliwości odpowiadając powołaniu swojemu w piérwiastkowym zaprowadzeniu sądownictwa i prawodawstwa Francuzkiego, przesłał władzom sądowym do tymczasowego wykonania pod imieniem projektu *organizacyą*

(1) Dz. Pr. X. W. Tom I. 46.

sądownictwa cywilnego z dnia 13 Maja 1808 roku, która wchodząc w szczegółowe rozwinięcie, oznaczyła stopniowanie i skład sądów, wzajemne stosunki służby publicznej między sądami i urzędnikami, zasady zwierzchnictwa, podległości lub równości tychże. Takowa organizacya, pomimo że nigdy wyraźnej sankcyi nie otrzymała (1), pomimo nawet tylu zmian politycznych późniejszych, i zniknięcia jej własnego źródła, pozostała dotychczas węgielnym kamieniem wykonywanego porządku sądownictwa zwyczajnego w kraju naszym.

Dla nadania nowemu sądownictwu ruchu i kierunku zgodnie z zasadami konstytucyi, nowych kodexów i wymienionej organizacyi, minister sprawiedliwości wydawał sądom *instrukcyje tymczasowe*, z których w wydziale cywilnym najważniejsza jest *z dnia 23 Maja 1808 roku*, przejście z zawilości praw i sądów Prusko-Polskich do postępowania Francuzkiego ułatwiająca: bowiem w §. 8 postanowiła: »że procedura, oraz kodex handlowy równie obowiązywać mają jak kodex cywilny Napoleona w tych przedmiotach, w których między nami a kodexem Napoleona nieprzerwany związek zachodzi, a w § 11 powtórnie powiedziano, że w sprawach, które rozwiązywane będą podług zasad kodexu, »ma być zachowana procedura Francuzka do czasu

(1) Wszelakoż waktach wydziału Sprawiedliwości, znajduje się dekret królewski z dnia 4 Lipca 1808 roku dosłownie tak brzmiący: „Nim odbierzemy od naszej rady stanu opinią, na projekt organizacyi sądów od ministra sprawiedliwości podany, i po roztrząśnieniu w radzie stanu od Nas do niej odesłany, którego ile możności jak najprędzej oczekujemy, chcemy aby dla niewstrzymania biegu sądownictwa, nasz minister sprawiedliwości, provisorie z mocy urzędu swego, wydał do sądów informacye co do sposobu ich postępowania, które dopóty tylko trwać mają, dopóki organizacya sądów przez Nas podpisaną nie zostanie.”

„nim stałe w tej mierze nastąpią przepisy. « Lubo obok prawodawstwa i sądownictwa Francuzkiego cywilnego, pozostały nadal obowiązującymi prawa kryminalne Polskie dawne, a w ich niedostatku powszechne prawo kryminalne Pruskie, wraz z procedurą czyli ordynacją kryminalną Pruską, jednakże nowe konstytucyjne *sądownictwo kryminalne*, koniecznie na wzór sądów cywilnych urządzić należało, i w tym względzie główną podstawą jest *instrukcja ministeryalna z dnia 17 Maja 1808 roku* (1).

Te to są źródła, zasady lub urządzenia najważniejsze i najpierwsze, które do pierwiastkowego zaprowadzenia i wewnętrznego wykształcenia sądownictwa cywilnego i kryminalnego służyły. Wszelako w ogólności zapatrywano się także na pomysły przemijającego sądownictwa uchwałami kommisji rządzącej uorganizowanego (2), a nawet na teorią nowszych prawników Francuzkich (3).

(1) Organizacja sądownictwa cywilnego składa się z 48 artykułów, instrukcja cywilna z 61 paragrafów, instrukcja kryminalna z paragrafów 21. Nietylko organizacja, ale i instrukcja cywilna dotychczas obowiązują we wszystkich tych punktach, które później zmienionemi nie zostały. Wpewnej sprawie dyscyplinarnej, gdzie dla ocenienia winy podsędka lub podpisarza wypadało wprzód oznaczyć zasady zwierzchnictwa lub podległości jednego względem drugiego, nie mogłem znaleźć innego przepisu zasadniczego nad artykuł 17 organizacji z roku 1808 stanowiący, iż podsędkom pisarze będą *do pomocy* i do pióra.

(2) Nawet uchwała sejmowa z dnia 18 Marca 1809 roku (D.P. x. W. Tom I. 223), zaprowadzając zmiany w prawie kryminalnym, wyraźnie powołuje się w artykule 1, na paragraf 28 organizacji sądownictwa przez komisję rządzącą w roku 1807 wydanej, którego brzmienie dosłowne jest następujące: „Co zaś do materji czyli praw, które sądom „służyć mają za normę wymierzenia kary, używać praw Polskich, a w niedostatku ich, praw Pruskich: z tym jednak warunkiem, iż te prawa „użytemi będą, które na przypadek, łagodniejszą karę stanowią.“

(3) Wyraźnym dowodem tego jest ważny a mało znany reskrypt ministra sprawiedliwości z dnia 28 Czerwca 1809 roku, w osnowie na-

W szczególności zaś, urządzono sądy cywilne i kryminalne w sposób następujący:

1. Sąd pokoju we Francji składał się jedynie z sędziego pokoju i pisarza. W naszym kraju zaś bardzo ważną zrobiono zmianę w tém, iż sąd pokoju podzielono na dwa wydziały, a mianowicie na *sędziego pokoju z pisarzem* i na *podsędka z podpisarzem*. Pierwszemu

stępującemu: „Odpowiadając na komunikowany pod dniem 17 Maja r. b. przez trybunał I. instancyi departamentu Bydgoskiego reskrypt W. prokuratora przy sądzie appellacyjnym: iż podsędkowie mogą sądzić sprawy do 300 franków, oświadcza: iż lubo kompetencya sądów pokoju albo raczej ich wydziałów spornych w kodexie postępowania nie jest oznaczona, gdyż kodex ten zatrudnia się jedynie sposobem postępowania, oznaczenie zaś kompetencyi sądów ich organizacji zostawia, z tém wszystkiém wątpliwość ta doświadczona w Francji, w ten sposób przez *jurystów francuzkich* rozwiązana została, iż stosownie do organizacji sądów z dnia 24 Sierpnia 1790 roku, sąd pokoju ma wyrokować w sprawach prawdziwie osobistych, ruchomości tyczących się do 50 franków bez appellacyi, a do 100 franków z appellacją; jednak wyroki sądu pokoju w tym ostatnim razie, pomimo założonej appellacyi, podlegają egzekucji bez obowiązku stromy wygrywającej złożenia kaucyi. Z artykułu 3 kodexu postępowania, który implicite oznaczenie kompetencyi sądów pokoju w sobie zawiera, okazuje się: iż sąd pokoju jest sądem właściwym dla spraw w tymże artykule pod numerami 1, 4, wymienionych, lecz nie jest ustanowiono do jak wielkiej summy. Tu znowu wątpliwość ta, podług zdania *jurystów francuzkich*, rozwiązuje się przez dawniejszą organizacją sądów, czyli przez prawo z dnia 24 Sierpnia 1790 roku, iż sędzia pokoju wyrokuje w tych sprawach do 50 franków bez appellacyi, a z appellacją do jakiegokolwiek bądź summy; tylko że wtenczas, jeżeli appellacja założoną będzie, wyrok sądu pokoju może być tylko egzekwowany tymczasowo do wysokości 300 franków bez złożenia kaucyi, i tym sposobem objaśnia się artykuł 17 kodexu postępowania. Osobne czytanie artykułów 3 i 17 kodexu postępowania niedeterminującego kompetencyi sądów pokoju, dało zapewne powód do mylnego tłómaczenia wspomnianych przepisów. Obszerniejsze tej materji objaśnienie, znajduje się w dziele pod tytułem: *Praticien Français* w tomie I na karcie 97.“

poruczono pojednanie stron w sprawach podpadających jurysdykcji trybunału cywilnego I. instancyi, tudzież wszelkie przedmioty opiekuńcze z przewodnictwem w radach familijnych; drugiemu zaś powierzono naprzód wszelkie inne czynności sądowe i zasadowe, jakie oprócz wymienionych dopiero działań podług procedury cywilnej Francuzkiej, do attrubucyi sędziego pokoju należą; powtóre, sądownictwo karzące najmniejsze czyli policyjne. Ztąd więc każdy sąd pokoju dzielił się na trzy wydziały: na *pojednawczy, sporny i policyjny*, z których dwa ostatnie w osobie podsędka zjednoczonymi zostały.

2. Każdy *trybunał cywilny I. instancyi*, miał się składać z dwóch wydziałów sądzących, a komplet każdego wydziału oznaczono z trzech członków głos stanowiący mających włącznie z prezydującym, oraz z pisarza lub podpisarza. Obok trybunałów cywilnych miały być *trybunały handlowe*, podług zasad kodexu handlowego uorganizowane.

3. *Sąd appellacyjny*, do którego należało ostateczne sądownictwo cywilne całego kraju, dzielił się na trzy wydziały, komplet zaś każdego wydziału ustanowiono z pięciu sędziów włącznie z prezydującym, oraz z pisarza lub podpisarza.

4. Oprócz *sądów kryminalnych* dwudepartamentowych przez samą konstytucją ustanowionych do sądenia wszelkich większych i największych zbrodni, i oprócz *Podsędków powiatowych* do składu sądów pokoju wchodzących, do których sądownictwo policyjne należało, zaprowadzono w miejsce dawniejszych inkwizytoryatów Pruskich, w każdym departamencie sądy karzące pośredni stopień władzy między sądami kryminalnymi

a podsędkami powiatowemi mające, pod nazwiskiem: *sądów kryminalnych podsędkowskich*.

5. O sądzie kassacyjnym organizacya z dnia 13 Maja 1808 roku, to tylko powiedziała: że się składa z ministrów i referendarzy, pod prezydencją prezesa rady stanu lub ministra sprawiedliwości, i że sekretarz rady stanu utrzymywać będzie protokół decyzji sądowych.

b) Uzupełnienia szczegółowe.

Powyższe instrukcye i organizacya sądownictwa cywilnego, nie były jedynymi urządzeniami ministeryalnemi, które pierwiastkowy porządek sądownictwa zaprowadzały, bo i później minister sprawiedliwości jeszcze osobnemi reskryptami wszelkim władzom sądowym udzielanemi, zaradzał gdziekolwiek potrzebie koniecznej, lub też pozorniej.

Kiedy więc przy pierwiastkowym urządzeniu sądownictwa okazało się, że podsędkowie sądów pokoju powiatu i miasta Warszawy nader mnogim sprawom karnym do instrukcyi ich lub sądu należącym wydołać nie byli w stanie, dla téj przyczyny i innych powodów, minister sprawiedliwości wspólnie z ministrem policyi ustanowili, ale jedynie *w mieście stołeczném Warszawie przy urzędzie municypalnym osobny wydział sądowy* do sądenia drobnych wykroczeń przeciw urządzeniom policyjnym, bądź ogólnie dla całego kraju, bądź w szczególności dla miasta stołecznego Warszawy wydanym. *Organizacya* dla tegoż wydziału sądowego, wspólnie przez obudwóch ministrów w dniu 27 Lipca 1808 roku podpisana, zostawszy oddzielném jeszcze urządzeniem ministra sprawiedliwości z dnia 1 Sierpnia tegoż roku

zaprowadzoną, otrzymała zatwierdzenie królewskie dekretem z dnia 21 Września 1808 roku (1).

Lubo przez piérwiastkową organizacyą sądownictwa cywilnego, ustanowieni zostali obrońcy publiczni dla stron jedynie przy wyższych sądach, a mianowicie przy trybunałach cywilnych I. instancyi *patronowie*, przy sądzie appellacyjnym *adwokaci*, nakoniec przy sądzie kassacyjnym *mecenasi*, jednakże wkrótce okazała się potrzeba ustanowienia także obrońców przy sądach podsędkowskich, należących do składu sądów pokoju; dla tego minister sprawiedliwości jeszcze pod dniem 30 Lipca 1808 roku, wydał do wszystkich trybunałów cywilnych I. instancyi jako mających dozór nad sądownictwem powiatowém reskrypt, tak potrzebę tę objawiający, jako téż ustanowienie najwięcej po czterech *obrońców przy sądach podsędkowskich powiatowych*, bez mocy stawiania przed sędzią pokoju pozwalający.

Podobnież postąpiono z urzędnikami przeznaczonemi do nadawania wiary publicznej wszelkim czynnościom prawnym dobrowolnym, to jest: z pisarzami aktowemi czyli *notaryuszami*: albowiem chociaż organizacya sądownictwa cywilnego pisarzy aktowych tylko przy sądach pokoju i trybunałach cywilnych I. instancyi, to jest po powiatach i departamentach zaprowadziła, jednakże przez osobne rozporządzenie ministra sprawiedliwości z roku 1808, ustanowieni zostali dwaj pisarze aktowi przy sądzie appellacyjnym, ma się rozumieć, z at-

(1) Dekret z dnia 21 Września 1808 roku jako nie więcej nad proste zatwierdzenie urzędzeń ministerjalnych nieobejmujący, nie wszedł do dziennika praw.

trybucyą przyjmowania aktów dobrej woli w obrębie całego kraju. (1).

Nie wiem dla czego w organizacyi sądownictwa cywilnego z dnia 13 Maja 1808 roku, zamieszczano całkiem o *konserwatorach hypotek*: dość że w instrukcyi dla sądów cywilnych z dnia 23 tegoż miesiąca i roku, w tytule o hypotekach w §. 25 postanowiono, aby miejsce ingrossatora zastępował metrykant, a w przypadku choroby lub innéj przeszkody, aby trybunał zastępcę wyznaczał. Wszakże już z dniem 14 Lipca 1808 roku zapadł dekret królewski, konserwatorów hypotek do wszystkich departamentów mianujący (2).

Ustanowienie notaryuszów przy sądzie appellacyjnym pociągnęło za sobą, acz w późniejszym czasie, inny podobny przykład we względzie urzędników do służby sądowej zewnętrznej przeznaczonych, którzy w piérwiastkowej organizacyi sądownictwa, będąc przy sądach pokoju i trybunałach I. instancyi ustanowieni, otrzymali tytuł *burgrabiów* i tak się nazywali (3), aż do de-

(1) Wypadałoby aby kto z współczesnych a wdzięcznych urzędników sądowych skreślił obraz znakomitych zasług, jakie minister sprawiedliwości Hr: Łubieński w kraju naszym położył tak przez swą niezmordowaną gorliwość przy piérwiastkowym zaprowadzeniu porządku sądowego, jako też przez podziwienia godną cnotę w wyszukiwaniu zdolnych i nieugiętych urzędników dotąd do ozdób wydziału sądowego należących.

(2) Dekret królewski z dnia 19 Września 1809 roku taxę dla konserwatorów hypotek i kaucyą od nich wymagalną ustanawiający, jest w Dz. Pr. x. W. tom II. 67.; dnia 21 tegoż miesiąca i roku wyszła instrukcyja ministerjalna dla konserwatorów, która osobno wydrukowaną i sądom przesłaną została.

(3) Przekonywa o tém jeszcze i taxa dla burgrabiów sądowych dekretem królewskim z dnia 14 Marca 1809 roku, przepisana (D. P. x. W. tom I. 218.) a nawet dekret królewski z dnia 29 Sierpnia 1809 roku

krete królewskiego z dnia 14 Października 1811 roku. Dekret bowiem ten ustanawiając w miejsce burgrabiów dwójakie urzędowania do służby sądowej zewnętrznej, a mianowicie *woźnych* do załatwiania urzędowych wręczeń, zaś *komorników* do uskuteczniania egzekucyi, wyraźnie zaprowadził *komorników i przy sędzie appellacyjnym*.

Oprócz woźnych rzeczonym dekretem ustanowionych, a z powodu niepobierania płacy ze skarbu, później *nadetatowemi* zwanych, znajdowali się od początku organizacyi sądownictwa tak przy niższych jak przy wyższych sądach cywilnych i kryminalnych *woźni*, przeznaczeni do służby sądowej wewnętrznej, to jest, do usługi przy audyencyach publicznych i do sprawowania obowiązków policyjnych podczas posiedzeń sądowych, którzy to woźni będąc ze skarbu płatni dla różnicy od tamtych otrzymali nazwisko *etatowych* lub *audyencyonalnych* (1).

umyślnie dla zachowania urzędnikom tym nazwiska burgrabiów wydany (Dz. Pr. W. X. II. 45.)

(1) Chociaż do burgrabiów należała cała służba sądowa zewnętrzna jaka podług procedury cywilnej Francuskiej dla urzędnika *Huissier* zwanego przypada, a mianowicie czynność urzędowego wręczenia pozwów, wyroków, zgoła wszelkich aktów processowych lub też nieprocessowych, tudzież wykonywanie egzekucyjne wyroków lub też aktów notaryalnych rozkazem egzekucyjnym opatrzonych, jednakże w dekrete królewskim poprzednio wymienionym taxę dla burgrabiów przepisującym, artykuły 3 i 4 wyraźnie o woźnych i przypadającej onymże należitości za wręczenie wspominają. Zdaje się więc, że przed zapadnięciem dekretu z dnia 14 Października 1811 roku, obowiązki burgrabiów pomiędzy woźnych i komorników rozdzielałające, już zwyczajem niekiedy używano woźnych etatowych czyli audyencyonalnych do ułatwienia wręczeń urzędowych. Przy sędzie appellacyjnym nigdy burgrabiów sądowych nie było.

Nakoniec do przyjmowania aktów urodzenia, małżeństwa i śmierci, stosownie do przepisu kodexu cywilnego Napoleona (1), tymczasowa organizacya sądownictwa cywilnego ustanowiła po gminach *urzędników stanu cywilnego*, i na tych przeznaczano zwykle duchownych obowiązki parafialne pełniących, na zasadzie dekretu królewskiego z dnia 23 Lutego 1809 roku, obejmującego oraz taxę tak dla duchownych jak dla świeckich urzędników stanu cywilnego (2).

Oddział drugi.

Po przyłączeniu kraju od Austrii.

UJEDNOSTAJNIENIE.

Dotąd sięgają początki i zasady porządku sądownictwa cywilnego i kryminalnego w księstwie Warszawskiem, pierwsiastkowo z sześciu departamentów złożonem. Była to epoka pierwotnego powstania i tworzenia się. Za nią bezpośrednio następuje epoka rozszerzenia, rozwinięcia i ujednostajnienia, którą nastęrczyło przybycie w końcu roku 1809 znacznej części krajów Polskich od Austrii. Obudwóch tych epok natchnieniem był minister sprawiedliwości Hr. Łubieński, z tą tylko różnicą między niemi, że kiedy pierwsza większością stanowczych urzędów ministeryalnych występuje, tedy druga odznacza

(1) Prawem sejmowem z dnia 18 Marca 1809 roku niektóre przepisy kodexu cywilnego o aktach stanu cywilnego, do okoliczności krajowych zastosowane zostały (D. P. X. W. I. 231).

(2) D. P. X. W. I. 195.

się przewagą dekretów królewskich, tak, że epoka druga stała się sankcją pierwszej: albowiem w skutku traktatu Wiedeńskiego z dnia 14 Października 1809 roku, Król Saski Xiążę Warszawski wydawał kolejno rozmaite dekreta, mocą których w kraju od Austrii przyłączonym, tenże sam porządek sądownictwa i administracji, jaki już dotąd w pierwiastkowym xięstwie istniał, zaprowadzonym został. Przez to więc dotychczasowe urzędownia ministeryalne zyskały znamię powagi królewskiej, lub też nawet, acz krótkiem doświadczeniem wyprobowane, nasuwały powody do pomniejszych popraw i zmian. Rozwinięcie zaś i zaprowadzenie jednostajności nietylko wynikało z rozszerzenia granic kraju, ale było także koniecznością pierwotną z nowego urządzenia kraju wypływającą.

Lubo wprawdzie szczegółowe przedmioty porządku sądownictwa cywilnego, wiele jeszcze urządzeń a nawet i sprostowań wymagały, jednakże sam ogrom organizacji ogólnej, nie dozwalał zajmować się tylą szczegółami (1). Dotąd nawet nie istniała jeszcze organizacja i

(1) Podług instrukcji ministeryalnych, kryminalnej z dnia 17 Maja, cywilnej z dnia 23 Maja 1808 roku, tak sądy kryminalne jak cywilne, ułożyły każdy dla siebie organizację wewnętrzną. Organizacje tego rodzaju, wprawdzie były przesłane do ministerium sprawiedliwości i według uczynionych tamże nad niemi uwag poprawiane, lecz pomimo tego musiała się wkradać niejednostajność w wielorakich względach, zwłaszcza po trybunałach cywilnych I. instancji, bo często dawały się słyszeć utyskiwania obrońców publicznych na rozmaitość postępowań sądowych. Trzeba by było wszystkie te organizacje szczegółowe przez same trybunały i sądy ułożone zebrać, i z nich jedną organizacją wewnętrzną dla wszystkich sądów utworzyć. To wszelakoż nienastąpiło i dotąd owe organizacje wewnętrzne, zachowują się i wykonywają.

procedura sądownictwa kassacyjnego w sprawach cywilnych lub kryminalnych, tudzież w przedmiotach sporu o jurysdykcję pomiędzy sądami, i odpowiedzialności urzędników sądowych za wykroczenia w urzędowaniu. Dopiero dekretem królewskim z dnia 3 Kwietnia 1810 roku *organizacja i procedura dla sądu kassacyjnego* przepisana została (1).

Oprócz więc tego z wielu miar ważnego postępu w rozwinięciu i udoskonaleniu sądownictwa, nie widzimy w epoce powiększenia xięstwa krajem od Austrii przybyłym, prawie innych urządzeń rozwijających zwłaszcza w zakresie sądownictwa cywilnego, nad dekreta królewskie, postęp li jednostajności zapowiadające.

W tym względzie zasługuje na wzmiankę podział przybyłego od Austrii kraju, na cztery departamenty i powiaty (2), a raczej rozkład statystyczny całego xięstwa. Lecz z pomiędzy dekretów tych, dwa są stanowcze, jeden o sądownictwie i prawodawstwie cywilnem, z dnia 9 Czerwca 1810 roku (3), drugi o porządku sądownictwa

(1) D. P. X. W. II. 151. Z artykułu 102 organizacji sądu kassacyjnego okazuje się wyraźnie, że od dnia 1 Maja 1808 roku aż do 3 Kwietnia 1810 roku sąd kassacyjny wcale nie istniał, że więc bieg sprawiedliwości przez nader długi przeciąg czasu był zatamowany.

(2) Artykułem 6 dekretu z dnia 24 Lutego 1810 roku (D. P. X. W. II. 129.) kraj nowo wcielony podzielonym został na cztery departamenty i na powiaty; zaś artykułem 3 dekretu z dnia 17 Kwietnia 1810 roku (D. P. X. W. II. 143) dla zbliżenia wielkości departamentów do równowagi, dwa powiaty dawniejsze *Pilecki* i *Lelowski*, z departamentu Kaliskiego do departamentu Krakowskiego i nawzajem dwa powiaty nowe *Stanisławowski* i *Siennicki*, z kraju nowo-przybyłego do departamentu Warszawskiego włączonemi zostały. W tamtych obowiązuje procedura kryminalna Pruska, w tych zaś procedura kryminalna Austriacka.

(3) D. P. X. W. II. 220.

kryminalnego, z dnia 26 Lipca tegoż roku (1). Pierwszy z nich zaprowadzając do kraju od Austrii przypadłego kodex cywilny Napoleona, kodex handlowy, niemniej sądownictwo konstytucyjne cywilne, według organizacji i procedury w pierwiastkowym xięstwie Warszawskiem istniejących, stanowi początek mocy obowiązującej, od dnia 15 Sierpnia 1810 roku. Drugi będąc nader ważnym i pod względem rozwinięcia, stanowi z oznaczeniem téjże saméj daty mocy obowiązującej, *organizacją sądownictwa kryminalnego* we wszelkich jego rozgałęzieniach, dla czterech nowo przybyłych departamentów. Organizacja ta dopiero przez dekret królewski z dnia 19 Lutego 1812 roku (2), na pierwiastkowe sześć departamentów rozciągniętą została: gdyż poprzednio w tychże departamentach sądy poprzestawały na wzwyż wspomnionéj instrukcyi kryminalnéj, jeszcze pod dniem 17 Maja 1808 roku, przez ministra sprawiedliwości wydanej (3).

(1) D. P. X. W. II. 291.

(2) D. P. X. W. IV. 235.

(3) Nie będzie bez użytku dla nauki prawodawstwa krajowego, wyjaśnić powody dekretu z dnia 19 Lutego 1812 roku, rozciągającego organizację sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku na pierwiastkowe xięstwo Warszawskie.

Już wiadomo że przy urządzeniu administracyi kraju od Austrii nabytego, miano głównie na celu jednostajność czyli zaprowadzenie porządku już w pierwiastkowym xięstwie Warszawskiem istniejącego. Tymczasem przy układaniu organizacyi sądownictwa kryminalnego w duchu konstytucyjnym dla czterech nowych departamentów, zapominano o porządku sądownictwa kryminalnego w sześciu departamentach pierwiastkowych już dawniej przez instrukcyą ministeryalną z dnia 17 Maja 1808 roku zaprowadzonym. Stało się więc, że w tamtych departamentach zaczęła obowiązywać organizacja dekretem królewskim przepisana, w tych zaś pozostała nadal instrukcyą ministeryal-

Rzeczona organizacja sądownictwa kryminalnego, zachowała tytuł *sądom kryminalnym*, po dwa departamenta zajmującym; sądy zaś kryminalne podsędkowskie, z których po dwa w każdym departamencie znajdowało się, lub ustanowiono, nazwała *wydziałami policyi poprawczej*, a sądownictwo karzące mniejsze, czyli policyjnie podsędkom powiatowym do składu sądu pokoju należącym, powierzone, oznaczyła nazwiskiem *sądów policyjnych*; nakoniec takąż samą władzą sądownictwa policyjnego, z wyjęciem niektórych przedmiotów i przypadków miejscowości, obdarzyła burmistrzów i wójtów, w obrębie właściwych gmin.

Późniejszy dekret królewski, z dnia 22 Maja 1812 roku, sądom policyi poprawczej, w sześciu dawnych de-

na. Wypadek ten nad wszelkie spodziewanie, zrządził właśnie w epoce ujednostajnienia wielką niejednostajność między nowemi a dawnemi departamentami: albowiem podług instrukcyi ministeryalnéj, *sądom podsędkowskim kryminalnym* służyła moc wymierzania tylko kary dwóch lat więzienia nieprzenoszącej, zaś *podsędkom powiatowym* wolno było skazywać na karę sześć miesięcy więzienia lub sto różg nieprzenoszącą, a nadto nie znano jurysdykcyi policyjnej burmistrzów i wójtów. Zupełnie inaczej postanowiła organizacja kryminalna dla nowych czterech departamentów przepisana, gdyż *wydziały policyi poprawczej* odpowiadające w stopniu sądom kryminalnym podsędkowskim, otrzymały moc skazywania na lat pięć więzienia, *sądy policyjne* zaś z podsędką powiatowego lub burmistrza lub wójta złożone, tylko na dni 5 więzienia lub na karę 30 złotych. Różnica ta i niejednostajność trwała od dnia 15 Sierpnia 1810 roku, aż do dnia 16 Marca 1812 roku, jako daty ogłoszenia dekretu z dnia 19 Lutego tegoż roku, a zatem rok i miesiąc siedm. Tak więc porządek sądowy w nowych departamentach stał się wzorem dla dawniejszych. Zresztą pomimo wspólnej organizacyi sądownictwa kryminalnego, pozostała w dawnych departamentach ordynacya kryminalna Pruska, zaś w nowych procedura kryminalna Austriacka.

partamentach miejsca posiedzeń oznaczający, wydzielił też samą władzę sądowo-policyjną, jaka burmistrzom i wójtom powierzona została: *sądowi oddzielnemu policyjnemu dla miasta Warszawy ustanowionemu*; wyrzekłszy, że sąd ten trudnić się będzie odąd sądzeniem tych spraw policyi prostej, które według art. 16 organizacji sądownictwa kryminalnego, z dnia 26 Lipca 1810 roku, do burmistrzów i wójtów należą (1).

Jeszcze w epoce księstwa Warszawskiego zaszedł wypadek, który z razu nie objawiając żadnej zmiany istotnej, wnet dał powód do ścięśnienia pierwsiastkowych zasad sądownictwa: poprawę, rozwinięcie i udoskonalenie zamierzających. Kiedy bowiem jeszcze przed zajęciem w roku 1813 krajów księstwa Warszawskiego przez wojska Rosyjskie, działanie sądu kassacyjnego ustało (2), okazała się nagle potrzeba wyznaczenia magistratury, któraby tymczasowo w zastępstwie sądu kassacyjnego, rozpoznawała rekursa w sprawach kryminalnych, poprawczych i policyjnych.

Z tego więc powodu, *rada najwyższa tymczasowa* księstwa Warszawskiego, uchwałą z dnia 22 Marca 1814 roku, attribucye we względzie kryminalnym sądowi kassacyjnemu, według organizacji z dnia 3 Kwietnia 1810 roku służące, przeniosła na sąd appellacyjny, któ-

(1) Dekret z dnia 22 Maja 1812 roku, znajduje się w Dzienniku Praw X. W. Tom IV. 322. Zresztą sąd policyjny przy urządzie municypalnym miasta Warszawy dotąd istnieje.

(2) Prace czyli raczej wyroki sądu kassacyjnego tak w sprawach cywilnych jak kryminalnych zapadłe, znajdują się zebrane w dwóch tomach, z których pierwszy obejmuje wyroków 92, drugi 71. Najpierwszy wyrok zapadł dnia 21 Sierpnia 1810 roku, ostatni dnia 16 Października 1812 roku.

ry po rozpoczęciu poruczonych mu działań kassacyjnych, reskrytem *dyrekcyi sprawiedliwości*, z dnia 31 Maja 1814 roku, uwolnionym został od sądenia spraw kryminalnych, poprawczych i policyjnych, jedynie in *satisfactionem legis*, do kassacyi wniesionych (1).

3. SĄDOWNICTWO ADMINISTRACYJNE.

Zdaje się, iż w każdym składzie rządu, sądownictwo cywilne i kryminalne zwyczajne, powinno by wyczerpnąć wszystko co do sądenia należy, a mianowicie wszelkiego rodzaju spory, przepisom kodexów cywilnych i kryminalnych podpadające; atoli w konstytucyi księstwa Warszawskiego, która pochodząc z pierwsiastków i żywiołów rządu Francuzkiego, zachowała przedział między sądownictwem a administracją, znajdujemy: a mianowicie w artykułach 65 i 17, początkowe zasady do odrębnego sądownictwa, później *administracyjnem* zwanego, według których, do rozstrzygania tego co *w administracyi spornem się staje*, pierwszą instancją były *rady prefekturalne po departamentach*, drugą instancją, *rada stanu*.

(1) Reskrypt dyrekcyi sprawiedliwości z dnia 31 Maja 1814 roku, uwolnił sąd appellacyjny do zastępstwa sądu kassacyjnego przeznaczony; „od sądenia spraw w kassacyi będących, osób nieżyjących, „których *successorowie* rekursów nie popierają, tudzież spraw in *satisfactionem legis* do kassacyi wniesionych.” Ztąd więc podług ściślej interpretacyi, sąd appellacyjny uwolnionym został li od rozpoznawania spraw in *satisfactionem legis* wywołanych *wówczas w kassacyi zaległych*, które z kancelaryi byłego sądu kassacyjnego do sądu appellacyjnego przeniesione zostały. Atoli praktyką sądową późniejszym postanowieniem rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku wspartą, odwołania in *satisfactionem legis* całkiem i już nieprzerwanie od owego reskryptu zaniechanemi zostały.

Również rozstrzyganie sporów, jakieby się o właściwość, czyli rodzaj przedmiotów między sądownictwem zwyczajnem, a sądownictwem administracyjnem, czyli raczej *administracją publiczną* wydarzyć mogły, należało do rady stanu.

Wszakże według artykułu 18 konstytucji xięstwa Warszawskiego, w jednym i drugim przypadku od wyroków rady stanu, służyła jeszcze droga odwołania się do Króla, jak to ponowił dekret królewski, z dnia 24 Grudnia 1807 roku (1), skład i obowiązki rady ministrów i rady stanu oznaczający, wskazując w tytule II, §. 9, że wszelkie decyzje i wyroki w radzie stanu roztrząsane, do których podług §. 18 rozpoznanie tak kolizji jurisdikcyjnych (atrybucyjnych) między władzami administracyjnymi a władzami sądowymi, jak i sporów w administracji należy, podlegają zatwierdzeniu królewskiemu.

Przedmioty rozpoznawaniu sądownictwa rad prefekturalnych w I. instancji, a rady stanu w II. instancji podpadające, oznaczone zostały artykułem 26 dekretu królewskiego, z dnia 7 Lutego 1809 roku (2), stanowiącego całkowitą organizacją władz administracyjnych departamentowych, niemniej dekretem królewskim, z dnia 9 Listopada 1811 roku (3); zaś sposób postępowania rozwinięty jest przez dekret królewski, z dnia 19 Września 1810 roku, nowy statut organiczny dla rady stanu przepisujący (4), wszelakoż jedynie tylko dla drugiej instancji.

(1) D. P. X. W. T. I. 37.

(2) D. P. X. W. I. 165.

(3) D. P. X. W. III. 463. Zobacz dekret z dnia 23 Listopada 1812 roku w art. 8 D. P. X. W. IV. 415.

(4) D. P. X. W. II. 389.

Do rzędu pierwiastkowego sądownictwa administracyjnego, należą także *Władze skarbowe departamentowe*, dekretem królewskim z dnia 25 Marca 1809 roku (1) ustanowione, których skład w artykule 9 jest oznaczony.

Albowiem podług przepisów skarbowych z dnia 1 Października 1809 roku (2), służyło władzom tym prawo, skazywania na kary pieniężne lub więzienia, tak za kontrabandy, jak za defraudacye bądź celne, kądż konsumpcyjne.

Od decyzji skarbowych tego rodzaju, żadne inne odwołanie się miejsca nie miało, oprócz do ministra skarbu, który §em 21 powołanych przepisów, nadaną miał sobie nadzwyczajną władzę i moc zmieniania kar, a nawet i uwalniania od nich zupełnie.

Lubo przepisy skarbowe te na wzór dawniejszych urzędów skarbowych Pruskich ułożone, wyraźnej sankcyi królewskiej nie otrzymały, jednakże później po zaprowadzeniu przez dekret królewski z dnia 8 Maja 1812 roku (3), z mocy uchwały sejmowej z dnia 23 Grudnia 1811 roku, *administracji monopolium tabacznego*, po-

(1) D. P. X. W. I. 265.

(2) Zbiór przepisów i ustaw władzom skarbowym służących z dnia 1 Października 1809 roku, nie wszedł do Dziennika Praw, ale jest osobno wydrukowany. Ma intyulacją Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego, a nawet sama redakcyja w szczegółach zapowiada pochodzenie od samego Króla. Tymczasem data w słowach: „Dan w Warszawie dnia 1 Października 1809 roku i podpisy Jana *Węgleńskiego* ministra skarbu,” tudzież *Labesiusa* plenipotenta skarbu przeciwnie dowodzą, zwłaszcza iż nie ma żadnego śladu o sankcyi królewskiej.

(3) D. P. X. W. IV. 293.

ruczoną została władzom skarbowym departamentowym, przez dekret królewski z dnia 17 Lipca 1812 roku, *powołujący się na opis przepisów skarbowych*, attrybucya skazywania defraudantów na kary, przy dozwoleń atoli skazanym defraudantom *appellacyi* od decyzji skarbowych tego rodzaju do właściwego sądu (trybunału cywilnego I. instancyi), i wprowadzenia sprawy stosownie do procedury cywilnej sądowej (1).

Tylko dla historycznej pamięci nadmienić należy, że acz konstytucya xięstwa Warszawskiego nic nie wspominała o magistraturze do sprawdzania rachunków publicznych, jednakże dekretem królewskim z dnia 14 Grudnia 1808 roku, ustanowioną została *główna izba obrachunkowa*, dla xięstwa Warszawskiego, pod bezpośrednim dozorem Króla, do której w komplecie z trzech członków złożonym, należała decyzya względem wszelkich rachunków publicznych przechodzących sumę złp. 500. Od rezolucyi lub decyzyi izby obrachunkowej, wolno było odwołać się do Króla (2).

Już to dla uzupełnienia wyobrażeń o różnaitości i naturze sądownictwa administracyjnego, już to dla samego użytku w następnej epoce, potrzeba wspomnieć o oddzielnj acz z przeznaczenia swego czasowej władzy, która w pierwiastkowym xięstwie Warszawskiem z sześciu departamentów złożoném, utworzoną została dekretemi królewskimi, z dnia 13 Maja 1808 roku i 16 Marca 1809 roku (3), pod nazwiskiem: *kommissyi*

(1) D. P. X. W. IV. 338.

(2) D. P. X. W. I. 120.

(3) D. P. X. W. I. 256. 261.

centralnej likwidacyjnej, do sprawdzenia i ostatecznego ustanowienia pewnych należności, przez prywatne osoby od skarbu publicznego xięstwa Warszawskiego, dochodzonych.

Późniejszym dekretem królewskim z dnia 26 Czerwca 1811 roku (1), działanie i attrybucye téjże kommissyi likwidacyjnej, rozciągnięte zostały do czterech departamentów od Austrii przybyłych.

Przedmioty zaś rozpoznaniu i decyzjom jej podpadające, w obudwu powyższych dekreтах z roku 1809 i 1811 szczegółowo oznaczone (2), tyczą się długów skarbowych wynikłych z potrzeb i działań wojennych, tudzież z zmian lub wypadków politycznych.

Jednakże z przedmiotów kommissyi centralnej likwidacyjnej poruczonych, wyjęte zostały wszelkie rekwizycye wojenne, które nietylko do osobnej drogi likwidacyjnej, ale oraz do tak zwanj koekwacyi czyli proporcjonalnego rozkładu pomiędzy wszystkich obywateli gmin odesłano, i w tym względzie co do sześciu dawnych departamentów, ważniejszemi są dekreta królewskie z dnia 16 i 24 Marca 1809 roku (3), z którymi w związku jest dekret z dnia 26 Czerwca 1811 roku (4), a co do czterech nowych departamentów, dekret z dnia 26 Czerwca 1811 roku (5).

(1) D. P. X. W. III. 353.

(2) W związku z rodzajem i epoką pretensyj prywatnych w 6 departamentach, są dekreta z dnia 18 Stycznia 1810 roku (D. P. X. W. II. 108.), tudzież z dnia 23 Stycznia 1812 roku (D. P. X. W. IV. 153.), niemniej dekreta z dnia 29 Grudnia 1810 roku i z dnia 24 Lipca 1811 roku (D. P. X. W. III. 131. 376).

(3) D. P. X. W. I. 267. 281.

(4) D. P. X. W. III. 362.

(5) D. P. X. W. III. 357.

II. EPOKA KRÓLESTWA POLSKIEGO.

I. KSZTAŁT RZĄDU.

Miejsce ustawy xięstwa Warszawskiego zajęła konstytucya z dnia $\frac{1}{2}$ Listopada 1815 roku, przez CESARZA i KRÓLA W. P. ALEXANDRA I, nowemu królestwu nadana, która następującą przepisała formę rządu i stopniowanie wszelkich władz, sięgając aż do ostatniego ogniwa administracyi. Król zachowawszy sobie Najwyższą władzę rządową w całej rozciągłości, niemniej początkowanie praw i ich sankcyą, dzielił władzę prawodawczą z reprezentacją narodową, to jest: z sejmem złożonym z senatu i izby poselskiej. Sprawowanie rządu krajowego w ogóle, należało do Namiestnika królewskiego w radzie administracyjnej złożonej z pięciu ministrów i innych członków szczególnie przez Króla przeznaczonych, lub w niebytności Namiestnika do rady administracyjnej pod kierunkiem prezydującego.

Z tych tylko źródeł i od tych tylko władz pochodzące ustawy lub postanowienia, weszły do dzienników praw powszechną moc obowiązującą mających. Do liczby więc takowych ustaw lub postanowień należą: sama konstytucya, statuta organiczne, postanowienia królewskie, tudzież uchwały, ustawy lub prawa sejmowe, nakoniec postanowienia Namiestnika królewskiego, lub postanowienia rady administracyjnej, jedne i drugie podpisem ministra wydziału poświadczone.

Przy boku królewskim, ustanowiony był minister sekretarz stanu do odbywania komunikacyi między Królem a Namiestnikiem.

Obok rady administracyjnej, ogólne zgromadzenie rady stanu, miało oprócz innych prac ogółu kraju dotyczących się, powierzoną sobie władzę ostatecznego rozsądzania sporów jurysdykcyjnych między sądownictwem a administracją publiczną.

Do wykonywania wszelkich najwyższych postanowień rządowych, było wyznaczonych pięć ministeriów, inaczéj kommissyami rządowymi zwanych, pod kierunkiem właściwych ministrów, jako to: 1, wyznań religijnych i oświecenia publicznego; 2, sprawiedliwości; 3, spraw wewnętrznych i policyi; 4, wojny; nakoniec, 5, przychodów i skarbu.

Z tego źródła pochodzą urządzenia, instrukcye lub reskrypta kommissyj rządowych po właściwych wydziałach obowiązujące.

Nadto, na równym stopniu z kommissyami rządowymi stanęła izba obrachunkowa jedynie od Króla zależąca.

Pozostałe z krajów xięstwa Warszawskiego dla królestwa Polskiego ośm departamentów, otrzymały nazwisko województw. Województwa zaś dzieliły się na obwody, a podział dawniejszy na powiaty pozostał jedynie do celów politycznych i sądowych.

W każdym województwie, w miejsce prefektury departamentowej, przeznaczona kommissya wojewódzka z prezesa i kommissarzy złożona, dla wykonywania rozporządzeń administracyjnych przez kommissye rządowe wydawanych; zaś do obwodów przeznaczeni zostali kommissarze delegowani czyli obwodowi, którzy odbierając wszelkie rozkazy od właściwych kommissyj wojewódzkich, zostawali bezpośrednio z burmistrzami i wójtami gmin, w stosunkach zwierzchnictwa we względzie miejscowej służby administracyjnej.

Przy każdej kommissyi wojewódzkiej ustanowiona rada wojewódzka czyli obywatelska, złożona z obywateli wybranych na sejmikach i zgromadzeniach gminnych, miała sobie poruczone w ogólności przestrzeganie dobra powszechnego w obrębie województwa, w szczególności zaś miał ję służyć wybór sędziów do dwóch instancyj.

Cały ten skład rządu i porządku administracyjnego, został zwolna w szczegółach osobnemi statutami, organizacyami lub ustawami rozwinięty i zaprowadzonym.

Lubo zaś ustawa konstytucyjna również co do całego sądownictwa cywilnego i kryminalnego, nowe zasady i formy zapowiedziała, przepisując piérwiastkowe rysy onychże w tytule V, od artykułu 138 do artykułu 152, jednakże nim nowe sądownictwo zaprowadzoném być mogło (1), sama konstytucya istnieć przestała. Trwał więc skróślony dotąd kształt sądownictwa w epoce xięstwa Warszawskiego zaprowadzony, który wszelakoż uległ pewnym zmianom, powiększję części z późniejszych prawodawstw sejmowych a poniekąd i z zasad konstytucyi wynikającym.

(1) Zaprowadzeniu nowęj organizacyi sądownictwa konstytucyjnego w królestwie Polskim, nader wiele uwag i trudności stawało na przeszkodzie: obawiano się nieuchronnego nieporządku, jaki z częstego i całkowitego przewracania ogólnych organizacyi istniejących powstaje; powtóre etat dla nowego składu sądownictwa zdawał się być nader kosztownym; wreszcie zasada obieralności sędziów w połowie przez konstytucyą przyjęta, przy względzie na historyę dawniejszą i na ogrom potrzebnej u nas nauki prawa, nieobiecywała istotnych korzyści.

2. SĄDOWNICTWO ZWYCZAJNE.

a) *Zmiany ogólne.*

Na wstępie téjże epoki, nader znaczne w żywotnych częściach dotychczasowego sądownictwa nastąpiło przekształcenie: albowiem po ogłoszeniu bytu królestwa Polskiego, ustanowiony w ówczas rząd tymczasowy, dogadując naglącej potrzebie ostatecznego ukończenia zaiegłych z lat kilku i coraz przybywających processów cywilnych, wydał jeszcze przed ogłoszeniem konstytucyi nowemu królestwu nadanej, *ustawę z dnia 21 Września 1815 roku*, która w miejsce znikłego sądu kassacyjnego, co do spraw cywilnych i niektórych innych przedmiotów sądownictwa kassacyjnego, zaprowadziła *sąd najwyższej instancyi* z attrybucyą i władzą ostatecznego spraw rozsądzania; zaś co do spraw kryminalnych poprawczych i policyjnych, także same nadała attrybucyę *sądowi appellacyjnemu* już poprzednio do sprawowania jurisdikcyi kryminalno-kassacyjnej upoważnionemu (1).

Zaledwie wspomnieć wypada, że tak trybunały cywilne I. instancyi jak i sądy kryminalne, dla oznaczenia obrębu jurisdikcyi, zamiast obcego wyrazu *departamentowych* dotychczas używanego, przyjęły nazwisko *wojewódzkich*.

(1) Ustawę rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku osobno wydrukowaną, sądom przesłano. W związku z nią jest organizacya sądu najwyższej instancyi, wewnętrzna z dnia 20 Października 1815 roku także wydrukowana, którą tenże sąd z upoważnienia powyższej ustawy, sam sobie przepisał.

Lubo zaś podział województw na obwody w celu administracyjnym, nieodpowiadał podziałowi jurysdykcji sądów policyi poprawczej, jednakże niektóre z tychże sądów zaczęły używać wyrazu *obwód*, zamiast dawniejszego wyrazu *wydział*, również dla oznaczenia właściwego obrębu jurysdykcji (1).

Są to drobnostki. Rzeczywiste zaś i poniekąd znamienite zmiany lub rozwinięcia i przeistoczenia, pochodzący bądź z pierwotnych zasad konstytucyjnych, bądź z nastręconej potrzeby miejscowej, bądź z przyczyny ożywienia służby sądowej; szczególnie zaś z wykonania i rozwinięcia nowych późniejszych prawodawstw sejmowych.

Ponieważ zmiany te odrębnie w wydziale kryminalnym, a odrębnie w wydziale cywilnym pozachodziły, przeto też oddzielnie je wystawić należy, z zachowaniem ile możności porządku chronologicznego, i właśnie dla tej przyczyny, najpierw mówić wypada:

(1) Sądów policyi poprawczej na cały kraj jest 17, obwodów zaś jest 39. Sądy poprawcze znajdują się: w województwie Krakowskim jeden tylko, zwany obwodu Jędrzejowskiego w Chęcinach; w województwie Sandomierskim dwa, jeden w Radomiu, drugi w Sandomierzu; w województwie Lubelskim dwa, jeden w Lublinie, drugi obwodu czyli wydziału Zamojskiego w Janowie; w województwie Podlaskim dwa, jeden wydziału Siedleckiego w Łukowie, drugi w Białym; w województwie Mazowieckim cztery, to jest: w Warszawie dwa osobne wydziały, trzeci w Łęczycy, czwarty w Brześciu Kujawskim, dopiero postanowieniem rady administracyjnej z dnia 23 Marca 1830 roku ustanowiony; w województwie Kaliskim dwa, jeden w Kaliszu, drugi w Piotrkowie; w województwie Płockim także dwa, jeden w Płocku, drugi w Puławach; na koniec: w województwie Augustowskim podobnie dwa, jeden w Łomży, drugi w Kalwarii.

b) *O zmianach w wydziale kryminalnym.*

Wprawdzie kodex karny uchwałą sejmową i jej sankcją z dnia 14 Kwietnia 1818 roku, w miejsce praw kryminalnych Pruskiego i Austriackiego, z dniem 20 Lipca tegoż roku zaprowadzony, w niczem porządku i składku sądów kryminalnych, poprawczych i policyjnych nie naruszył, jednakże podział władzy karnej organizacją sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku urządzony, nowemu uległ rozkładowi, gdyż podług stopniowania kar nowym kodexem ustanowionego, sądom policyi poprawczej władza karna zmniejszoną, sądom zaś policyjnym podwyższoną została (1).

(1) Dla zupełnego wyjaśnienia tych zmian, nie mogę tu pominąć wzmianki o sporze attribucyjnym, który dla nauki prawodawstwa może nie bez użytku pozostanie. Ponieważ według organizacji sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku, sądom policyi poprawczej służyła władza wymierzania kary więzienia do lat 5, zaś nowy kodex karny oznaczył kary poprawcze najwyżej do lat 3 więzienia, przeto od wprowadzenia z dniem 20 Lipca 1818 roku, nowego kodexu karnego w wykonanie, powstała wątpliwość: czy sądy policyi poprawczej do lat 5 lub też tylko do lat 3 sądzić mają prawo. Wątpliwości tej nie można bynajmniej uważać za wynikłą, jakoby z opaczności zapatrywania się na związek zachodzący między przepisami organizacji a zasadami nowego kodexu, lub też ogólniej mówiąc, za brak zdolności urzędników lub sądów do wyrozumowania lub wyprowadzania zasad konsekwencyjnych, z danych przepisów zasadniczych: bo pomijając wiele innych okoliczności powyższą wątpliwość wzniecających, dosyć jest zwrócić uwagę na to, że istotnie chodziło o rozwiązanie tej kwestyi: czy nowy kodex oznaczając największe kary poprawcze do lat 3 więzienia, tem samem zmniejszył sądom policyi poprawczej attribucyę z organizacji sądownictwa kryminalnego onymże służącą. Potrzeba więc było prawa oznaczającego na nowo attribucyę sądów kryminalnych wyższych i niższych. Lecz że go nie było, przeto niektóre sądy policyi poprawczej same się wyzuły z attribucyi organizacji nadanej, i poczynęły sądzić tylko do lat trzech; inne zaś

Nie bardziej nie było upośledzone w ogólnem stopniowaniu władz, jak sądownictwo policyi poprawczej. Dla tego błogiem nazwać należy ulepszeniem decyzją w. p. ALEXANDRA I, przez odezwę ministra sekretarza stanu, z dnia ^{29 Stycznia}_{10 Lutego} 1824 roku objawioną, według której uchwałą Namiestnika królewskiego z dnia 24 Lutego tegoż roku, w obudwóch wydziałach sądu policyi poprawczej obwodu Warszawskiego, urząd podsędka do stopnia *sędziego* z przydatkiem *prezylającego* podniesionym został, zaś inkwircnci przy pomnożeniu ich liczby, tytuł *assessorów* otrzymali. Takież same uzacnienie podsędków kryminalnych nastąpiło, później etatem na rok 1825 oznaczonym, w niektórych innych sądach

obstawały przy zasadach organizacyi, to jest: przy attrybucyi i władzy sądenia do lat 5, a zwłaszcza sąd kryminalny województw Mazowieckiego i Kaliskiego, podług uwag w dniu 16 Czerwca 1819 roku kommissyi rządowej sprawiedliwości podanych, uważał, że i po zaprowadzeniu nowego kodexu, sądom policyi poprawczej służy władza wymierzania kary więzienia do lat 5. Owczasowy prokurator królewski przy wspomnionym sądzie kryminalnym, podług wywodu w dniu 24 Lutego 1820 roku kommissyi rządowej sprawiedliwości złożonego, był przeciwnego zdania. Obudwom tak sądom kryminalnemu jak prokuratorowi, kommissya rządowa sprawiedliwości oświadczyła: iż zachodzącej wątpliwości rozwiązywać nie może, gdyż jćj nie służy attrybucya tłumaczenia lub objaśnienia praw. Dopiero sąd appellacyjny w zastępstwie sądu kassacyjnego działający, przychodzące w drodze rekursu wyroki sądów policyi poprawczej karę więzienia nad lat 3 wymierzające, niweczając i kassując jako zapadłe z obrazą stopniowania kar nowym kodexem przepisanego, ustalił tym sposobem pożądaną i konieczną jednostajność, władzę i attrybucyę sądów kryminalnych, sądów policyi poprawczej i sądów policyi prostęj oznaczającą. I wistocie nauka prawa i prawodawstwa, nie wynajdzie żadnych zarzutów dość ważnych przeciw rozstrzygnięciu sądu appellacyjno-kassacyjnego. Owszem, przypomina ono inny wypadek historyczny na granicy sądownictwa i prawodawstwa leżący, o którym rozprawiałem w głosie umieszczonym w Themidzie Polskiej Tom VIII. 397.

policyi poprawczej, ale znowuż nie we wszystkich, tak, że dotąd pozostała różnica między sędziami prezydującymi a podsędkami kryminalnymi, w sądach jednego i tegoż samego stopnia.

Obaczemy niżej, iż jeszcze w roku 1824 miejscowa potrzeba dała powód do ustanowienia trybunału cywilnego I. instancyi w mieście Suwałkach, dla odległych niektórych powiatów województwa Augustowskiego. Podobnie więc z powodu odległości powiatów Radziejowskiego, Brzeskiego i Kowalskiego, należących do jurisdikcyi sądu policyi poprawczej obwodu Warszawskiego wydziału II, ustanowionym został postanowieniem rady administracyjnej z dnia 23 Marca 1830 roku (1), dla wymienionych trzech powiatów, osobny *sąd policyi poprawczej w Brześciu Kujawskim*.

Również zasługuje na wzmiankę pod względem łączności sądownictwa z policyą, iż na wniosek kommissyi rządowej spraw wewnętrznych i policyi, kommissya rządowa sprawiedliwości reskryptem z dnia 19 Kwietnia 1830 roku, przeznaczyła do *urzędu municypalnego miasta Warszawy, stałą delegacyą z assessora sądowego, do wyprowadzania pierwiastkowych śledztw sądowych*, aby takowe według zasad obowiązującej procedury kryminalnej Pruskiej, miasto śledztw administracyjno-policyjnych nie stanowiących mocy dowodu prawnego, i tylko zwłokę lub zawikłanie, a niekiedy bezkarność skutkujących, mogły służyć za podstawę do wyrokowania sądowego (2).

(1) D. P. K. P. XIII. 83.

(2) Wiadomo że śledztwa przez urzędników administracyjnych wprowadzane, podług §§. 361 i 362, procedury kryminalnej Pruskiej,

Nietylko dla historycznej pamięci, ale szczególnie dla związku z następną epoką nadmienić pozostaje: że za czasu xięstwa Warszawskiego podpadały sądom kryminalnym dwudepartamentowym wszelkie zbrodnie, a między temi i *zbrodnie stanu*; konstytucya zaś królestwa Polskiego w artykule 152 postanowiła: że zbrodnie stanu, niemniej występki wyższych urzędników, ulegną rozpoznawaniu sądu sejmowego. Ten więc sąd sejmowy został w roku 1827 uorganizowany postanowieniem królewskim z dnia $\frac{6}{8}$ Kwietnia, a zwołanie jego nastąpiło osobnym postanowieniem królewskim z dnia $\frac{7}{8}$ Kwietnia tegoż roku (1). Upadek konstytucyi pociągnął za sobą konieczny upadek sądu sejmowego.

c) *O zmianach w wydziale cywilnym.*

Większej rozmaitości i większego rozgałęzienia w przeci-staczaniu, nastręczały nowe cząstkowe prawodawstwa

nie mają wiary sądowej, to jest: że nie mogą służyć za podstawę do wymierzenia kary kryminalnej, gdy nie są sprawdzanemi przez formalne nowe badanie sądowe, czyli przez sporządzenie zupełnego protokołu sądowego, podług przepisów i ostrożności procedury Pruskiej. W pewnej więc sprawie o zbrodnią potwarzy w drodze rekursu do sądu appellacyjno-kassacyjnego wywołanej, obrońca zarzucał, że wyznanie obwinionego w ratuszu urzędu municypalnego miasta Warszawy, przed delegowanym assessorem sądowym uczynione, na wiarę zasługiwać niepowinno, ponieważ czynność ta nieodbywała się w miejscu zwykłych posiedzeń sądowych. Jako prokurator odrzekłem: że wiara i pewność dowodów lub wyznań sądowych nie jest przywiązana do miejsca; że owszem gdziekolwiek znajduje się z obowiązku sąd inkwiryjący należycie stosownie do zasad orydynacyi kryminalnej Pruskiej obsadzony, tam onemuż wiara publiczna a sądowa towarzyszy, że więc ów zarzut nie może niweczyć ani zmniejszyć wiarygodności protokołów, przez delegowanego assessora sądowego i przydanego protokolistę w ratuszu sporządzonych.

(1) D. P. K. P. Tom XI. 455, 508.

sejmowe cywilne, a mianowicie *nowy porządek hipoteczny*, tudzież *nowego kodeksu cywilnego księga I*, w miejsce tychże części kodeksu cywilnego Francuzkiego zaprowadzone.

Nowy porządek hipoteczny polega na dwóch ustawach sejmowych, jednej w dniu $\frac{14}{26}$ Kwietnia 1818 roku, pod tytułem: *Prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomych, o przywilejach i hypotekach*; drugiej w dniu $\frac{1}{3}$ Czerwca 1825 roku, pod tytułem: *Prawo o przywilejach i hypotekach sankcyonowanych*, tudzież na urzędzeniu kommissyi rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia 1825 roku, wszystkim władzom sądowym w drukowanym exemplarzu udzielonem (1).

Prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomych, czyli krótko acz mniej właściwie mówiąc: ustawa hipoteczna z roku 1818, podług artykułu 162, ograniczała urządzenie nowego porządku hipotecznego do *dóbr ziemskich i domów w stolicy królestwa, tudzież w miastach wojewódzkich*, słowem: w miastach gdzie znajdowały się (sądy ziemskie) trybunały cywilne I. instancyi (2).

Ztąd nieruchomości nienależące do rzędu dóbr ziemskich i domów w stolicy i miastach wojewódzkich, ulegały jeszcze po zaprowadzeniu ustawy hipotecznej z roku 1818, przepisom kodeksu cywilnego Francuzkiego, w księdze III. tytule XVIII, o przywilejach i hypotekach.

(1) Ustawa hipoteczna z roku 1818, znajduje się w Dzienniku Praw Tom V, zaś prawo o przywilejach i hypotekach z r. 1825, w Tomie IX. 355. Urządzenie kommissyi rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia tegoż roku, powinno było wejść do Dziennika Praw dla tego, że w moc artykułu 12 prawa sejmowego dopiero namienionego zapadło, i powszechnie obowiązuje.

(2) Objaśnienie w tym względzie, znajduje się w Themidzie Polskiej Tomie IV. 223-244.

Dla przywrócenia jednostajności w prawach cywilnych o hipotekach, to jest: dla poddania wszelkich innych nieruchomości lub *posiadłości miejskich i wiejskich* ustawie hipotecznej z roku 1818, wydane zostało owe prawo sejmowe z dnia 1³ Czerwca 1825 roku, niemniej urządzenie z dnia 22 Grudnia tegoż roku.

Ustawa hipoteczna więc z roku 1818 z uzupełnieniem dopiero wymienionego prawa i urządzenia, stawszy się powszechnie obowiązującą z dniem 1 Stycznia 1826 roku, stosownie do prawa przechodniego sejmowego z dnia 1³ Czerwca 1825 roku (1), jest główną podstawą istniejącego porządku hipotecznego.

Otóż stosownie do zasad téjże ustawy nader różniących się od principiów i prawideł hipotecznych kodexu cywilnego Francuzkiego, pisarze aktowi czyli notaryusze wojewódzcy, podpadali wyborom rad obywatelskich, i otrzymali nowe nazwisko *rejentów kancelaryi ziemiańskiej*, zaś miejsce konserwatorów hipotek przy trybunałach cywilnych I. instancyi, zajęli *pisarz kancelaryi hipotecznej*, niemniej zwierzchność hipoteczna czyli *wydział hipoteczny* ustanowiony przy każdym trybunale cywilnym I. instancyi, pod tytułem: *trybunał cywilny I. instancyi wydziału hipotecznego*, do rozpoznawania prawności działań hipotecznych przez rejentów, na żądanie stron skutecznianych (2).

Po rozciągnięciu ustawy hipotecznej z roku 1818 na wszelkie nieruchomości miejskie i wiejskie, nienależące

(1) D. P. K. P. Tom X. 291.

(2) Do zaprowadzenia porządku pierwiastkowego, wyznaczone były oddzielne kommisye hipoteczne, ustawą hipoteczną z roku 1818, podług osnowy artykułu 29.

do rzędu dóbr ziemskich lub nieruchomości w miastach wojewódzkich, zaprowadzone zostały urządzeniem kommisji rządowej sprawiedliwości, z dnia 22 Grudnia 1825 roku *władze i urzędy hipoteczne powiatowe*, na wzór wojewódzkich władz i urzędników hipotecznych. Albowiem pisarze aktowi czyli notaryusze powiatowi, otrzymali nazwisko *rejentów powiatowych*, a w miejsce konserwatorów hipotek po powiatach, któremi dotąd byli notaryusze, ustanowieni zostali *pisarze hipotek powiatowych*; w osobie pisarzów sądów pokoju, niemniej *wydziały hipoteczne powiatowe* przy sądach pokoju z trzech członków, a mianowicie podsędka, pisarza i podpisarza.

Drugim bardzo ważnym wypadkiem, wpływ na porządek i kształt wydziału sądowego cywilnego wywierającym, było podstawienie xięgi I. kodexu cywilnego przez sejm przyjętej, a w dniu 1³ Czerwca 1825 roku sankcyonowanej, w miejsce xięgi I. kodexu cywilnego Francuzkiego, z wyłączną mocą obowiązującą od dnia 1 Stycznia 1826 roku.

Wpływ ten polega na zmianach zasad głównych kodexu Francuzkiego, co do *aktów stanu cywilnego, małżeństwa i opiek*: gdyż nowy kodex co do pierwszego i drugiego znosząc, pochodzący z prawodawstwa Francuzkiego rozbrat między formami cywilnymi a obrządkami religijnymi, potęczył w wyznaniach chrześcijańskich akta stanu cywilnego z metrykami kościelnymi; zaś co do małżeństwa postanowił, że zawarcie i ustanie onegoż, zależy od zastosunku właściwych każdej osobie obrządków religijnych, że atoli wszelkie sprawy rozwodowe do zwyczajnych sądów cywilnych należeć mają; nakoniec co do opiek, tenże nowy kodex prze-

niósł attribucye sędziów pokoju na miejscowych prezydentów, burmistrzów lub wójtów gmin, w tych wypadkach, gdzie majątek nieletnich, nie mieszcząc w sobie dóbr ziemskich lub folwarku pod tytułem własności albo zastawu albo dzierżawy, nie wynosi dziesięciu tysięcy złotych, lub nie czyni pięciuset złotych rocznego dochodu.

Z zasad tych, wypadło najprzód zniesienie urzędników stanu cywilnego, prawodawstwem Francuzkiem ustanowionych, i poruczenie wykonywania przepisów nowego kodexu cywilnego o aktach stanu cywilnego w wyznaniach chrześcijańskich, *właściwym duchownym parafialnym* obrządku religijne sprawującym, a w wyznaniach niechrześcijańskich *burmistrzom*, lub ustanowionym osobno *urzędnikom stanu cywilnego* (1).

Powtórę, z powodu zostawienia sądownictwu cywilnemu władzy rozpoznawania i rozsądzania spraw rozwodowych, lub o nieważność ślubów małżeńskich między osobami wszelkich wyznań bez wyłączenia, stosownie do ustaw wyznania małżonków, czyli raczej stosownie do wiary religijnej każdego małżonka, nowy kodex cywilny ustanowił tak zwanych *obrońców duchownych* przy trybunałach cywilnych I. instancji, przy sądzie apelacyjnym i sądzie najwyższej instancji, dla objaśnienia sędziów o artykułach wiary i kościelnych ustawach w każdej szczególnej sprawie rozwodowej (2).

Nakoniec do wykonywania wytkniętych powyżej przepisów o opiekach, nowy kodex wyznaczył urzędników

(1) W tym przedmiocie znajduje się postanowienie Xiecia Namiestnika królewskiego, z dnia 3 Listopada 1825 roku, w Dzienniku Praw T. XI. 15.

(2) Themis Polska Tom VIII. 397.

w osobie *prezydentów miejscowych, burmistrzów lub wójtów*. W Warszawie tylko okazało się niepodobieństwo, aby sam prezydent wypełniał obowiązki dozoru opieki. Dla tego postanowieniem rady administracyjnej z dnia 5 Sierpnia 1826 roku (1), pomienione obowiązki włożono na *miejscowych kommissarzy cyrkulowanych* i na *burmistrza miasta Pragi*.

Pod względem rozkładu statystycznego trybunałów cywilnych I. instancji, których było ośm, po jednym w każdym województwie, zasługuje to na wspomnienie, że w województwie Augustowskiem nader rozległym od północy do południa, ustanowiony został na zasadzie postanowienia Namiestnika królewskiego z dnia 30 Grudnia 1823 roku (2), dla dogodności mieszkańców powiatów odległych, oprócz trybunału w mieście Łomży, drugi *trybunał cywilny I. instancji w mieście Suwałkach*, gdzie już kommissya wojewódzka z radą obywatelską istniała. Lubo ustanowienie oddzielnego trybunału w Suwałkach nastąpiło pod tytułem, przeniesienia tamże wydziału II. z Łomży, jednakże każdemu wydziałowi wyznaczono wyłączną jurysdykcją, a mianowicie trybunałowi w Łomży jako wydziałowi I., na powiaty: Łomżyński, Biebrzański i Tykociński, trybunałowi zaś w Suwałkach jako wydziałowi II., na powiaty: Dąbrowski, Sejneński, Kalwaryjski i Maryampolski. Nowy trybunał rozpoczął urzędowanie swoje z dniem 1 Lutego 1824 roku. Włać dwa dopiero, stosownie do postanowienia Namiestnika królewskiego z dnia 25 Października 1825 roku (3), zapro-

(1) Dz. Pr. K. P. Tom XI. 343.

(2) Dz. Pr. K. P. Tom VIII. 239.

(3) Dz. Pr. K. P. XI. 12.

wadzony został przy trybunale w Suwałkach *wydział hypoteczny*, i przeniesiono tamże z Łomży księgi hypoteczne właściwych powiatów.

Zaprowadzony w roku 1815 sąd najwyższej instancji z jednego wydziału, nie był w stanie wydołać pomnażającemu się nawałowi processów cywilnych. Dla przyspieszenia więc ostatecznego wymiaru sprawiedliwości, *sąd najwyższej instancji*, postanowieniem królewskim z dnia $\frac{1}{3}$ Lipca 1826 roku, pomnożony został jednym *wydziałem*, a to pomnożenie składu sądowego dało oraz powód do zupełniejszej organizacji w szczególności, jako też do postanowienia Namiestnika królewskiego z dnia 13 Lutego 1827 roku, wewnętrzny porządek służby urządzającego. Obok tych nowych urządzeń, pozostały nadal obowiązującymi te zasady pierwiastkowej organizacji tymczasowej, i te dawniejsze przepisy wewnętrznego porządku służbowego, które się nowym postanowieniom nie sprzeciwiały (1).

3. SĄDOWNICTWO ADMINISTRACYJNE (2).

a) *Cywilne*.

Z ustaniem rady stanu i władz administracyjnych księstwa Warszawskiego, odrętwiało sądownictwo od władz tychże zależące. Wprawdzie konstytucja królestwa Polskiego we względzie sądownictwa administracyj-

(1) D. P. K. P. XI. 380, 412.

(2) *W Themidzie Polskiej* są dwie rozprawy przedmiotu tego dotyczące się, obiedwie z roku 1830, jedna w Tomie VII. 277, o *stanie sądownictwa administracyjnego w kraju naszym*; druga w Tomie VIII. 261, o *sporach jurysdykcyjnych*.

nego nie więcej nie powiedziała nad to, co w artykułach 73 i 75 jest objęte, to jest: że roztrzyganie *sporów o jurysdykcję* między sądownictwem a administracją, należy do ogólnego zgromadzenia rady stanu, którego postanowienia w tym względzie nie wymagając zatwierdzenia królewskiego, niezwłocznie wykonywane być mają. Lecz jedno to przypuszczenie, jedna ta pierwiastkowa zasada uprawniała tak byt sądownictwa administracyjnego, jako też powierzenie onegoż władzom administracyjnym, według nowej konstytucji zaprowadzonym. Jakoż w rozwinięciu powyższych zasad konstytucyjnych, statut organiczny dla rady stanu postanowieniem królewskim z dnia $\frac{19 \text{ Listopada}}{1 \text{ Grudnia}}$ 1815 roku przepisany, oznaczył formę odbywania i roztrzygania sporów jurysdykcyjnych (1).

Atoli pomimo przypuszczenia sporów jurysdykcyjnych, i oznaczenia w tej mierze formy postępowania, *wyraźne* poruczenie sądownictwa administracyjnego nowo ustanowionej radzie stanu, i wprowadzonym przez postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 3 Lutego 1816 roku (2) kommissyom wojewódzkim, podpadłszy wielostronnej rozwadze, zachowane zostało późniejszej dopiero decyzji królewskiej.

Wprzód nim ta nastąpiła, okazał się nawał zaległych lub przybywających spraw sporu administracyjnego, których rozsądzeniem nowa rada stanu mając natłok innych prac, zajmować się nie mogła. Z tego więc po-

(1) D. P. K. P. Tom I. 240, od art. 30 do 38. Forma ta później artykułem 7 postanowienia królewskiego z dnia (30 Marca) 11 Kwietnia 1817 roku uzupełnioną została, D. P. K. P. Tom III. 176.

(2) D. P. K. P. Tom II. 28.

wodu, jako téż w celu zyskania czasu do głębszego rozważenia zasad stałemu urządzeniu sądownictwa administracyjnego służyć mających, Namiestnik królewski postanowieniem z dnia 20 Lutego 1816 roku (1), utworzył władzę tymczasową, pod nazwiskiem: *delegacyi administracyjnej*, do wyręczenia rady stanu w roztrzyganiu ostatecznym *sporów administracyjnych*, do których podług powołanego postanowienia, tudzież późniejszego w dniu 23 Listopada 1816 roku, także przez Namiestnika wydanego (2), należały spory między władzami publicznymi a osobami prywatnymi, wynikające z żądań o aliewiacją w podatkach, z dzierżawy dóbr korony i narodowych, z umów o dostawy na zaopatrzenie potrzeb publicznych i tym podobne; w ogólności, odwołania się od wszelkich decyzji byłych rad prefekturalnych lub kommisyj wojewódzkich (3).

(1) D. P. K. P. Tom I. 184.

(2) D. P. K. P. Tom III. 3.

(3) „Lub kommisyj wojewódzkich” tak stanowi wyraźnie organizacya delegacyi administracyjnej z dnia 20 Lutego 1816 roku, wartykule 6, pod lit: a, chociaż wówczas kommisye wojewódzkie jeszcze nie sprawowały sądownictwa administracyjnego. Zdaje się atoli, iż pod *decyzjami kommisyj wojewódzkich*, rozumiano *zwyczajne decyzje administracyjne*, acz nie w formie, wszelakoż w przedmiocie sporu administracyjnego wydane; ile że postanowienie z dnia 3 Lutego 1816 roku pomiędzy attrybucjami kommisyj wojewódzkich, wymienia wart: 10, rozpoznanie prośb o aliewiacją w podatkach.

Zasługuje tu także na wzmiankę postanowienie Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 18 Sierpnia 1818 roku, (D. P. K. P. VI. 227.), według którego ukończenie wszelkich spraw w których przed przeniesieniem onychże, czyli raczej przedmiotu ich do sądownictwa administracyjnego, zapadł już w sądzie cywilnym wyrok stanowczy lub przygotowawczy, sądom cywilnym pozostawiono. Do postanowienia tego, dało powód zapytanie delegacyi administracyjnej: czyli mocna jest w drodze *appellacyi* rozpoznawać, zmieniać lub uchylać wyroki

Zapadłe wkrótce bo w dniu ^{30 Marca}_{11 Kwietnia} 1817 roku (1), postanowienie królewskie, przecięło nakoniec wszelką wątpliwość i wciskające się sprzeczności w urządzenie sądownictwa administracyjnego. A choć nadało sobie tylko *tymczasową trwałość*, dopóki ostateczne zasady postanowionemi nie będą, jednakże we względzie epoki jaką przebiegło, może, i powinno być uważane, obok *piérwiastku konstytucyjnego*, za *ustanowienie i organizacyą sądownictwa w rzeczach sporu administracyjnego*.

Wprawdzie postanowienie powyższe zachowuje nadal delegacyą administracyjną aż do czasu ustania jej potrzeby, lecz przy wyraźnem na nowo zaprowadzeniu sądownictwa *sporu administracyjnego*, i ogólnem wskazaniu granic między *témże sądownictwem*, a *sądownictwem zwyczajnem*, ustanowiła dwie instancye, z których *piérwszą kommisyom wojewódzkim* (w miejsce rad prefekturalnych), drugą i ostateczną *radzie stanu* przyznała. Nie poprzestając rzeczzone postanowienie na własnych treściwych a mocnych rysach, objawia jeszcze wyraźniej:

sądów cywilnych, które w przedmiotach przez nowe urządzenia sądom administracyjnym attrybuowanych, zapadły przed ogłoszeniem tychże urzędów. W szczególności zaś wspomniata delegacya administracyjna w przedstawieniu z dnia 6 Sierpnia 1818 roku, o sporach między władzami rossyjskimi na rzecz skarbu państwa Rossyjskiego działającymi a osobami prywatnymi, które postanowieniem Namiestnika królewskiego z dnia 10 Maja 1817 roku, (D. P. K. P. III. 182.) sądownictwu administracyjnemu powierzaniem zostały, tudzież o przedstawieniu przez siebie do zmiany, wyroków w sprawach defraudacyjnych, przez sądy cywilne wydanych. Ostatni ten wypadek ma związek naukowo-prawodawczy z dekretem xięstwa Warszawskiego z dnia 17 Lipca 1812 roku, (D. P. X. W. IV. 338.) o którym już wyżej była wzmianka.

(1) D. P. K. P. III. 176.

iż kommissyom wojewódzkim i nowój radzie stanu, służą też same attribucye sądownictwa w przedmiotach sporu administracyjnego, jakie podług konstytucyi xięstwa Warszawskiego do rad prefekturalnych i ówczasowej rady stanu należały (1), a tym sposobem staje się nietylko przewodnikiem związku historycznego i praktycznego między sądownictwem sporu administracyjnego za czasów xięstwa Warszawskiego i królestwa Polskiego, ale nadto jedno z drugim ściśle spaja (2).

Wszakże co się tyczy związku wewnętrznego, jaki z konieczności między kolejami sądownictwa czy to sporu administracyjnego, czy to innego zachodzi, ten w żadnej chwili przerwany nie był. Owszem postanowienia z epoki królestwa Polskiego, a między temi utworzenie delegacyi administracyjnej z dnia 20 Lutego 1816 roku, powołują się zawsze na zasady dekretów królewskich z epoki xięstwa Warszawskiego. Że zaś i w tym względzie zmiany lub uzupełnienia, lub urzędowe tłumaczenia wydarzały się, to zaledwie na wspomnienie zasługuje.

Delegacya administracyjna zniesioną została postanowieniem Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 26 Listopada 1822 roku (3). Odtąd więc według postanowienia królewskiego z dnia ^{30 Marca}_{11 Kwietnia} 1817 roku, spory administracyjne wróciły pod ostateczne zawyrokowa-

(1) Stopień ostateczności uległ zmianie, gdyż rady prefekturalne do 1000 złotych sądziły, kommissye zaś wojewódzkie tylko do 50 zł. ostatecznie wyrokują.

(2) Z wielu postanowień prawodawczych, postanowienie z dnia (30 Marca) 11 Kwietnia 1817 roku, szczególnie się odznacza duchem historyczno-prawodawczym.

(3) D. P. K. P. Tom VII. 444.

nie rady stanu, która będąc témże postanowieniem królewskim wyraźnie upoważnioną do wykonywania attribucyi, jakie we względzie sporów administracyjnych radzie stanu xięstwa Warszawskiego służyły, przyswoiła sobie też *samą procedurę*, jaka do sprawowania sądownictwa administracyjnego dla rady stanu xięstwa Warszawskiego dekretem królewskim z dnia 19 Września 1810 roku przepisana była (1).

Oprócz sądownictwa administracyjnego do komisyj wojewódzkich i rady stanu należącego, uważane bywają niektóre inne władze lub instytucje administracyjne, za sprawujące jurysdykcją w rozmaitych przedmiotach spornych z właściwego im zarządu wynikających. Lecz w tym względzie nie ma ustalonych zdań ani zasad: bo nawet ustawy krajowe, bądź pierwiastkowe, bądź późniejsze, nie oznaczają i nie mogły oznaczyć ścisłych granic, sądownictwo od administracyi publicznej oddzielających. Znajdują się atoli trzy główne władze, którymby można attribucye sądowe przyznać, jako to: kommissye rządowe, izba obrachunkowa, i kommissya centralna likwidacyjna.

a) *Sądownictwo kommissyj rządowych*, stanowiące odrębny rodzaj nader się różniący od wszelkich innych instancyj sądowych zwyczajnych lub administracyjnych, zasadza się na dwóch postanowieniach Xięcia Namiestnika królewskiego, z dnia 2 Grudnia 1817 roku i z dnia 18 Lipca 1818 roku (2).

Do attribucyi jego należy, rozwiązywanie sporów o prawa lub należności wszelkiego rodzaju, pomiędzy sa-

(1) D. P. X. W. Tom II. 379.

(2) D. P. K. P. IV. 74, VI. 185.

memi instytutami publicznemi wydarzyć się mogących; lecz tylko zgodność zupełna zdań członków wszystkich do składu i kompletu sądownictwa tego wchodzących, stanowi decyzją ostateczną, *rem judicatum*: inaczej przechodzi sprawa pod ostateczne zawyrokowanie Namiestnika królewskiego.

b). Urządzenie *główniej izby obrachunkowej* za xięstwa Warszawskiego, odpowiadając swojemu celowi, niezdawało się wielkich wymagać sprostowań. Tymczasem, gdy magistratura ta nie miała początku konstytucyjnego, a nowa konstytucja królestwa Polskiego w artykule 78, wyraźnie izbę obrachunkową od samego Króla zawisłą, do *ostatecznej rewizji* rachunków publicznych ustanowiła, dla tych przyczyn, postanowienie królewskie z dnia 1^{go} Października 1816 roku, nową z gruntu przepisało organizacją (1), która wszakże w lat kilka ustąpiła miejsca znów nowej organizacji, postanowieniem królewskim z dnia 2^{go} Sierpnia 1821 roku (2) zaprowadzonej, dotąd wykonywanej.

Według niej, izba obrachunkowa zostaje pod zwierzchnim dozorem Namiestnika królewskiego, kwituje z wszelkich rachunków publicznych, lub wydaje decyzje defekt ustanawiające, które jedynie w przeciągu trzech miesięcy od wręczenia, za pośrednictwem komisji rządowej do Namiestnika królewskiego zaskarżane być mo-

(1) D. P. K. P. II. 160.

(2) D. P. K. P. VII. 230.

Autor rozprawy o stanie sądownictwa administracyjnego w Themi-dzie Polskiej z roku 1830 (Tom VIII. 277.) wspominając o atrybucjach izby obrachunkowej, powołał się jedynie na organizację z roku 1816, jakoby obowiązującą, o organizacji zaś z roku 1821 zamilezał.

Namiestnik mocen jest nie tylko zmieniać decyzje izby obrachunkowej, ale także uronione jakimkolwiek bądź sposobem fundusze umarzać.

c). Podział xięstwa Warszawskiego i powstanie królestwa Polskiego, skutkiem traktatów Wiedeńskich z roku 1815, nadały całemu przedmiotowi, jakim się w epoce xięstwa Warszawskiego kommissya centralna likwidacyjna zajmowała, nowy początek i nowy kierunek. Albowiem po wyznaczeniu przez CESARZA i KRÓLA w. p. ALEXANDRA I. kommissarzy likwidacyjnych Polskich do wspólnej z innemi rządami oblikwidacyi, zapadła uchwała rządu tymczasowego królestwa Polskiego, z dnia 2 Października 1815 roku, wskazująca tymże kommissarzom czyli kommissyi likwidacyjnej potrzebę i środki do rozpoczęcia działań przygotowawczych, które szczególniej polegały na obeznaniu się z wszystkimi źródłami i rodzajami wszelkich długów i aktywów byłego xięstwa Warszawskiego, tudzież na wzajemnym między rządami Pruskim, Rossyjskim, Austryackim a Polskim (1), przyjmowaniu lub wydawaniu rozmaitych przedmiotów administracyjnych i sądowych, z podziału krajów xięstwa Warszawskiego i traktatu Wiedeńskiego wypływających.

W ciągu działań kommissarzom pełnomocnym Polskim poruczonych, zawarta w dniu 1^{go} Maja 1819 roku (2), między rządem Polskim a Prussami konwencja Berlińska, dała powód do ustanowienia uchwałą Xięcia Namiestnika królewskiego, z dnia 9 Listopada 1819 ro-

(1) Rząd Saski i Francuzki zapewne nie posiadały przedmiotów ekstradycyjnych.

(2) D. P. K. P. Tom VI. 371.

ku (1), bióra likwidacyjnego przy kommissyi rządowej przychodów i skarbu, któremu oprócz innych czynności zmierzających do wykonania rzeczonej konwencji, poruczono przygotowanie i ostateczne uporządkowanie materyałów służących do obrachowania i ustanowienia ogólnych długów krajowych, po dzień 1 Czerwca 1815 roku.

Nakoniec do ostatecznego przejrzenia i po potrąceniu należności skarbowych (2), ustanowienia wysokości pretensyj prywatnych z powyższej konwencji Berlińskiej i z konwencji Wiedeńskiej z dnia 17 Czerwca 1821 roku (3) wypływających: utworzoną została postanowieniem Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 27 Stycznia 1824 roku (4), w miejsce bióra likwidacyjnego *kommissya centralna likwidacyjna* z prezesa i sześciu radców, która w komplecie pięciu członków większością zdań stanowiąc, miała wskazane sobie obowiązki *zasadami* przez ministra przychodów i skarbu w dniu 27 Stycznia 1824 roku przepisanimi, i w tymże dniu przez Xięcia Namiestnika królewskiego potwierdzonemi; tudzież postano-

(1) Uchwała ta nie weszła do Dziennika Praw.

(2) Postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 9 Lipca 1825 roku z artykułów 6 złożone (w Dzienniku Praw nie umieszczone), wskazuje środki do przyspieszenia kompensaty wzajemnych między skarbem publicznym a prywatnymi pretensyj z epoki xięstwa Warszawskiego, i do ułatwienia dłużnikom skarbu sposobności uiszczenia się z epoki po koniec roku 1821.

(3) D. P. K. P. Tom IX. 3.

(4) Ani postanowienie to, ani też zasady z dnia 27 Stycznia 1824 roku, nie znajdują się w Dzienniku Praw. O pretensjach do rządu Francuzkiego wspominają §§. 26 i 31. tychże zasad. Z rządem Saskim nastąpiła ostateczna konwencja w dniu (4) 16 Września 1828 roku (D. P. K. P. Tom XII. 324.

wieniami przez Namiestnika królewskiego w dniu 25 Maja 1824 roku (1) i 19 Kwietnia 1825 roku wydanemi (2).

b) *K a r n e.*

Już wyżej nadmieniono się, że pierwiastki *sądownictwa administracyjnego karnego*, w sprawach kontrabandowych i defraudacyjnych sięgając epoki xięstwa Warszawskiego, odnoszą się do przepisów skarbowych z dnia 1 Października 1809 roku, tudzież do dekretu królewskiego z dnia 17 Lipca 1812 roku.

Według urządzeń tych, sprawy o kontrabandę i defraudację cła lub opłat konsumpcyjnych, należały do władz skarbowych departamentowych i do ministra skarbu; zaś w sprawach o defraudację czyli uszczuplenie dochodów skarbowych z *monopolium tabacznego*, acz także należały do władz skarbowych departamentowych, służyła defraudantom, od decyzji tychże władz *appellacya* do właściwego trybunału cywilnego I. instancji (3).

Zdaje się atoli, iż na zasadzie dekretu królewskiego z dnia 17 Lipca 1812 roku, trybunały cywilne I. instancji, może tylko niektóre, przyjmowały *appellacye* od decyzji skarbowych departamentowych w sprawach kontrabandowych i defraudacyjnych wszelkiego rodzaju, gdyż

(1) D. P. K. P. Tom VIII. 426.

(2) D. P. K. P. Tom IX. 105.

(3) Podobny sposób postępowania, objawia się w postanowieniu Namiestnika z dnia 25 Listopada 1823 roku (VIII. 229.) co do załatwienia sporów o prawo do dziesięcin i ich rodzaj, gdyż artykuły 3 i 4 wskazują, iż takie spory mają być rozpoznawane i rozstrzygane przez władze administracyjne, z wolnem odwołaniem się od rezolucyj administracyjnych do drogi sądowej.

organizacją prokuratury jeneralnej z dnia ^{29 Września} 11 Października 1816 roku, w artykule 10 włożony został wyraźny obowiązek na prokuraturę jeneralną, aby troskliwie zapobiegała zwracaniu na drogę processu cywilnego w sądownictwie zwyczajnym spraw o *defraudacye* i *szkody celne i leśne, o przychody skarbowe niestate z cła, poczty, konsumpcyi, od rzezi bydła, z loteryi, soli, tabaki, z stemplowego papieru i innych tym podobnych przedmiotów.*

Odtąd więc ustala moc obowiązująca dekretu z dnia 17 Lipca 1812 roku, a tém samém i sądownictwo appellacyjne trybunałów cywilnych I. instancyi w sprawach defraudacyjnych. Znajduje się wszelakoż ślad, że jeszcze w roku 1818 przedstawiano delegacyi administracyjnej w sprawach defraudacyjnych wyroki w sądach cywilnych zapadłe, do zmiany (1).

W związku z powyższymi urządzeniami, a zwłaszcza z przepisami skarbowymi z dnia 1 Października 1809 roku, jest z epoki królestwa Polskiego postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 10 Lutego 1824 roku (2), zaostrzające stopień kar na przemycających trunki w miastach rządowych.

Nakoniec zapadło urządzenie, którem tok sądownictwa administracyjnego w sprawach kontrabandowych i

(1) Obacz uwagę na stronie 44 (3). Wszakże nadmienić wypada, że zastosowaniu postanowienia Namiestnika z dnia 18 Sierpnia 1818 roku, do wyroków w sprawach defraudacyjnych przez sądy cywilne wydawanych, stała na przeszkodzie ustawa królewska o prokuratury jeneralnej z dnia (29 Września) 11 Października 1816 roku w artykule 10. Ztąd więc wnosić należy, że sprawy defraudacyjne z odwołania się od wyroków sądowych cywilnych, przez delegacyą administracyjną były rozpoznawane i ostatecznie decydowane.

(2) D. P. K. P. Tom VIII. 343.

defraudacyjnych wszelkiego rodzaju, według ducha przepisów skarbowych księstwa Warszawskiego z dnia 1 Października 1809 roku, na nowo z gruntu oznaczonym i wyraźniej formami sądowymi opatrzonym został. Témże urządzeniem jest postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 24 Sierpnia 1824 roku (1), według którego wszelkie sprawy tego rodzaju, jeśli przedmiot wraz z karą złotych sto nie przenosi, podpadają zwyczajnym decyzjom administracyjnym z dozwoleństwem winnemu drogi łaski do kommisji rządowej przychodów i skarbu; jeśli zaś przedmiot jest większy, natenczas *kommissye wojewódzkie* w swym komplecie stanowią pierwszą instancją sądową; zaś *kommissya rządowa przychodów i skarbu* w swém komplecie, drugą instancją, i władze te wydają wyroki nakszałt sądowych, klauzulą wykonawczą opatrzone. Wreszcie, od wyroku II. instancyi służy tylko droga łaski do Namiestnika królewskiego.

III. EPOKA STATUTU ORGANICZNEGO.

I. KSZTAŁT RZĄDU.

Po uśmierzeniu zawichrzeń krajowych, dla zaprowadzenia na nowo ogólnego porządku wewnętrznego, ustanowiony został postanowieniem NAJJAŚNIEJSZEGO CESARZA I KRÓLA MIKOŁAJA I. z dnia ⁴ 10 Września 1831 roku, rząd tymczasowy królestwa Polskiego (2), z władzą jaką miała dawniej rada administracyjna królestwa, a z uległością Naczelnie kommandującemu, według osobnego ukazu.

(1) D. P. K. P. Tom IX. 44.

(2) D. P. K. P. Tom XIII. 218.

Po ogłoszeniu manifestu NAJJAŚNIEJSZEGO PANA z dnia 14 Lutego 1832 roku, do którego dołączony był *statut organiczny* królestwu Polskiemu nowy kształt i porządek rządu nadający (1), rząd tymczasowy rozwiązał się, a stosownie do zasad statutu organicznego, objęła główny zarząd królestwa nowa *rada administracyjna* pod prezydencją *Namiestnika królewskiego*, z głównych dyrektorów (dawniej ministrów) prezydujących w kommissyach rządowych, z kontrollera jeneralnego czyli prezesa izby obrachunkowej i z innych członków szczególnie powoływanych, złożona. Obok rady administracyjnej, ustanowioną została *rada stanu*, składająca się także pod prezydencją Namiestnika lub szczególnego zastępcy, z głównych dyrektorów, kontrollera jeneralnego, z radców stanu i członków szczególnie przez Króla przeznaczanych. Przy osobie NAJJAŚNIEJSZEGO PANA, ustanowiony jest *minister sekretarz stanu*. Z dawniejszych *kommissyj rządowych* pozostały trzy w nową postać przeobrażone, a mianowicie:

1. spraw wewnętrznych, duchownych i oświecenia publicznego;
2. sprawiedliwości;
3. przychodów i skarbu:

każda pod naczelnictwem dyrektora głównego. Pozostały także *kommissye wojewódzkie*. Wszakże przewidziano statutem organicznym królestwa rozmaite zmiany w rozgałęzieniu administracji. Zapowiedziane do nowego *porządku sądowego* zasady, równają się w formie wzorowi w konstytucji z roku 1815 objawionemu.

(1) D. P. K. P. Tom XIV. 160. 172.

2. SĄDOWNICTWO ZWYCZAJNE.

Lubo sądownictwo z natury swojej i pierwiastków, wedle powszechnego uważania, mniej wystawiane bywa na ciosy wstrząśnień krajowych, jednakże o ile się w wyższych swoich stosunkach łączy z głównymi środkami administracji rządowej, o tyle podobnie jak inne wyższe władze administracyjne i prawodawcze, podpada bezpośrednim skutkom zmian krajowo-politycznych. To właśnie wydarzyło się z sądem najwyższej instancji i sądem sejmowym, z których pierwszy w części, drugi wyłącznie z *senatorów* się składał. Albowiem przy schyłku roku 1831, w chwili rozpadnięcia rewolucji i reprezentacji krajowej, znikła istność sądu sejmowego i ustało sądownictwo najwyższej instancji.

W czasie zamętu, pomiędzy upadkiem dawnych a powstaniem nowych epok, zwykle się zjawiają urzędzenia *przechodnie*, które acz z natury swej są nietrwałe, jednakże w związkowym wywodzie pierwiastków pomiędzy bytami nie mogą, dla tego, że zapełniają przedziały lub rozpadliny, a często nawet torują ślad do trwałych ustaw.

Tak wkrótce po ustanowieniu rządu tymczasowego, a przed nadaniem królestwu Polskiemu statutu organicznego, dekretem amnestyi z dnia ²⁰ ~~1~~ ^{Pazdźni} ~~1~~ ^{erka} ~~1~~ ¹ Listopada 1831 roku, zapowiedziany *oddzielny sąd kryminalny* do sądenia osób z pod amnestyi wyjętych, zaprowadzonym i urządzonym został przez organizację postanowieniem NAJJAŚNIEJSZEGO PANA z dnia 13 Lutego 1832 roku (1) przepisana.

(1) D. P. K. P. Tom XIII. 345.

W związku z temiż środkami, co do przedmiotu i trwałości, jest postanowienie rady administracyjnej z dnia $\frac{26 \text{ Sierpnia}}{7 \text{ Września}}$ 1832 roku (1), według którego wszelkie osoby o wykroczenie stanu kodexem karnym królestwa Polskiego objęte, podpadają badaniu i sądzeniu przez sądy wojenne Rossyjskie, aż dopóki artykuł 10 statutu organicznego rozwiniętym nie zostanie.

Bezczynność *najwyższego sądownictwa cywilnego*, stawszy się nader dotkliwą, spowodowała rząd tymczasowy do wydania postanowienia z dnia $\frac{1}{4}$ Lutego 1832 roku (2), urządzającego z sędziów mianowanych do składu sądu najwyższej instancji należących, komplet siedmiu do rozpoznawania rekursów pod względem przyjęcia ich lub odrzucenia. Temuż kompletowi dwoma dodatkowymi postanowieniami rady administracyjnej, jednem z dnia $\frac{1}{2}$ Kwietnia 1832 roku (3), drugim z dnia $\frac{4}{10}$ Listopada t. r. (4), także poruczone zostało rozsądzanie tak zwanych sporów illacyjnych, tudzież spraw dyscyplinarnych.

Wszakże wkrótce cząstkowe zaprowadzenia te, zwały się w postanowienie zupełniejsze rady administracyjnej z dnia $\frac{27 \text{ Grudnia}}{8 \text{ Stycznia}}$ 1833 roku (5), którym komplet siedmiu, z sędziów najwyższej instancji złożony, upoważnionym został do wykonywania wszystkich attribucyi sądowi najwyższej instancji wedle dotychczasowej organizacji służących, dopokąd skład i zakres działań izby sądu

(1) D. P. K. P. Tom XV. 32.

(2) D. P. K. P. Tom XIII. 305.

(3) D. P. K. P. Tom XIII. 427.

(4) D. P. K. P. Tom XV. 37.

(5) D. P. K. P. Tom XV. 59.

najwyższego w myśl artykułu 67 statutu organicznego, nową ustawą oznaczonemi nie zostaną.

3. SĄDOWNICTWO ADMINISTRACYJNE.

Przeobrażenie ogólnego porządku krajowego, musi się zaczynać od praw zasadniczych i władz naczelných. Ztąd więc w stopniowém rozwinięciu statutu organicznego królestwu Polskiemu nadanego, już nastąpiły nowe organizacje tak rady administracyjnej jak rady stanu, z dnia $\frac{1}{4}$ Grudnia 1832 roku (1).

Gdy sam statut organiczny w artykule 29 pomiędzy attribucjami rady stanu mieści:

a) rozwiązywanie sporów i kwestyj wynikających między władzami administracyjnymi a sądowymi, co do zakresu ich władzy;

b) wyrokowanie względem oddawania pod sąd zaskarżonych o przestępstwa służbowe urzędników, którzy bezpośrednio przez Cesarza i Króla lub w Imieniu Jego są nominowani, wyjąwszy najwyższych urzędników królestwa:

przeto nowa organizacja rady stanu wyluszczaając dwa te przedmioty, pierwszy w artykułach od 37 do 48, drugi od 49 do 58, wkłada czynność i wyjaśnienia przygotowawcze na *kommissyę instrukcyjną* w radzie stanu ustanowioną, zaś samą radę stanu porucza ostateczne wyrzeczenie zatwierdzeniu przez Namiestnika królewskiego uległe (2).

(1) D. P. K. P. Tom XV. 70. 102.

(2) Wyrzeczenia rady stanu przez Namiestnika królewskiego zatwierdzone, mają być ogłaszane w osobnym dzienniku, jak to artykuły 47 i 58. organizacji rady stanu wyraźnie stanowią.

4. OGÓLNY OBRAZ SĄDÓW.

Największy i najwidoczniejszy przedział jest między sądownictwem zwyczajnem a sądownictwem administracyjnem. Sądownictwo zaś zwyczajne dzieli się na cywilne i kryminalne, bo każde z nich ma osobną organizacyą i z oddzielnych składa się sądów.

Tylko podsędek przy sędzie pokoju łączy w swojej osobie, według pierwiastkowych założeń władzę sądownictwa cywilnego i karnego. Stało się także, acz przypadkowo i bez zamiaru zaprowadzenia w tém stałej organizacyi, że na początku królestwa Polskiego, składowi sądu appellacyjnego ostateczne zawyrokowanie w sprawach kryminalnych, poprawczych i policyjnych, to jest sądownictwo kryminalne appellacyjno-kassacyjne powierzonym zostało.

Ztąd więc w systemacie porządku i stopniowania sądów dziś istniejących, trzy rodzaje sądownictwa rozróżnić potrzeba, a mianowicie: sądownictwo *cywilne*, *kryminalne* i *administracyjne*.

I. SĄDOWNICTWO CYWILNE.

Składa się z sądów następujących, kolejną stopniową od najwyższych do najniższych schodząc, jako to:

1. z sądu najwyższej instancyi;
2. z sądu appellacyjnego, jednego i drugiego z jurysdykcyą na cały kraj rozciągającą się;
3. z trybunałów cywilnych I. instancyi, z jurysdykcyą na województwa wydzieloną; niemniej z osobnego trybunału handlowego województwa Mazowieckiego (1).

(1) Jest ośm województw, ale w województwie Augustowskiem są dwa trybunały cywilne I. instancyi. Dla tego na cały kraj jest 9 try-

4. z sądów pokoju po jednym na każdy powiat (1), które się dzielą na dwa wydziały cywilne (2), to jest:

- a) na wydział pojedynczy, z sędziego pokoju i pisarza złożony;
- b) na wydział sporny, z podsędka i podpisarza się składający.

II. SĄDOWNICTWO KRYMINALNE.

Składa się:

z *oddzielnego sądu kryminalnego*, do sądenia osób z pod amnestyi wyjętych; następnie kolejną porządkową:

1. Z sądu appellacyjnego powyżej pod Nrem 2 wymienionego, sąd kassacyjny zastępującego, z jurysdykcyą na cały kraj.

2. Z sądów kryminalnych po jednym na dwa województwa (3).

3. Z sądów policyi poprawczej, w większej części po dwa na jedno województwo (4).

bunałów cywilnych I. instancyi. Jurysdykcyą handlową I. instancyi po wszystkich województwach, oprócz województwa Mazowieckiego, wykonywają trybunały cywilne I. instancyi.

(1) W Warszawie z Pragę, są cztery sądy pokoju. Z temiż razem jest po całym kraju 79 takichże sądów.

(2) Na wzór wydziałów hipotecznych przy trybunałach cywilnych I. instancyi, są urządzone przy wszystkich sądach pokoju wydziały hipoteczne powiatowe. Nadto podług kodexu cywilnego sięgi I. z roku 1825 w dozorowaniu opiek, mają udział burmistrze i wójci po właściwych gminach.

(3) Na cały kraj jest cztery sądy kryminalnych.

(4) Obacz wyżej na stronnicy 32 (1).

4. Z sądów policyjnych, które są trojakię, a mianowicie:

- a) sądy policyi prostęj czyli wydziały policyjno-podędkowskie, przy sądach pokoju po wszystkich powiatach;
- b) sądy policyjne burmistrzów i wójtów, po właściwych gminach;
- c) wydział sądowy przy urzędzie municypalnym miasta Warszawy.

III. SĄDOWNICTWO ADMINISTRACYJNE.

Sądownictwo administracyjne możnaby także ogólnie według przedmiotów na *cywilne* i *karne* podzielić, tém bardziej: że dwie te różne gałęzie, acz w I. instancyi to jest w kommissyi wojewódzkiej zjednoczone, rozcho-
dzą się w drodze *appellacyi*.

A) Do rzędu sądownictwa cywilno-administracyjnego, należą:

1. Kommissye wojewódzkie w I. instancyi, a rada stanu w II. instancyi.

2. Sądownictwo kommissyi rządowych.

B) Sądownictwo karno-administracyjne, składa się:

3. Z kommissyj wojewódzkich w I. instancyi, a z kommissyi rządowej przychodów i skarbu w II. instancyi.

W tym rozkładzie władz sądowo-administracyjnych, pomijam tak izbę obrachunkową, jako też kommissyą centralną likwidacyjną: gdyż pierwsza właściwie żadnem sądownictwem się nie zajmuje, a druga jest tylko tymczasową władzą do ustanowienia pewnych długów krajowych i prywatnych, do pewnej przeszłej epoki przywiązanych.

O magistraturach rządowych przy sądownictwie.

I. O PROKURATORACH KRÓLEWSKICH.

1. WYWÓD HISTORYCZNY.

W kolejnym dotąd wywodzie pierwiastków, ukształceniu sądownictwa zwyczajnego i administracyjnego towarzyszących, nie jeszcze nie słyszeliśmy o urzędzie i powołaniu prokuratorów królewskich, którzy w obrębie sądownictwa, znamienite a najrozmaitsze obowiązki sprawują. Wypadało mi bowiem z wielu nader względów, wyjaśnienie początku i stanowiska prokuratorów, osobnemu zostawić rozdziałowi.

Przy sądownictwie administracyjnem w kraju naszym, nigdy nie było prokuratorów. Znajdujemy ich tylko w obrębie sądownictwa zwyczajnego, tak *cywilnego* jak *kryminalnego*.

Nawet początek instytucji prokuratorów królewskich przy sądach naszych, nie sięga czasu dalekiego, i nie polega na historycznym utworze z wewnętrznych potrzeb wydobytych, ani też na odrębnym zaprowadzeniu: lecz zasada się, pośrednio na konstytucyi xięstwa Warszawskiego, a bezpośrednio na wprowadzeniu do naszego kraju, niektórych części prawodawstwa Francuzkiego, mianowicie kodexów cywilnego, procedury cywilnej i handlowego, oraz ogólnego i zasadniczego rysu organizacji sądownictwa Francuzkiego.

Milczy wprowadzie konstytucya xięstwa Warszawskiego o potrzebie wcielenia prokuratorów do składu sądownictwa, wszakże właśnie dla tego, ponieważ *magistratura prokuratorów królewskich jest siłą żywotną, pierwiastkiem koniecznym, organem niezbędnym, w rozkładzie sądownictwa i prawodawstwa Francuzkiego*. Bez tej siły, tego pierwiastku i organu, cały wymiar sprawiedliwości przez sądy cywilne i kryminalne sprawowany, stałby się martwą literą bez ducha, niemal bez wszelkiego użytku dla rządu. Dla tego sankcya i ustanowienie urzędu prokuratorów przy sądownictwie zwyczajném, leży w samém nadaniu krajowi naszemu, głównych części prawodawstwa Francuzkiego; i nie potrzeba było w tym względzie osobnego dekretu lub oświadczenia. Wszelako już i sama konstytucya xięstwa Warszawskiego w artykule 76, wyraźnie o prokuratorze królewskim wspomina, stanowiąc: iż na doniesienie jego, sąd apelacyjny może żądać od Króla destytucyi sędziego cywilnego I. instancyi, lub sędziego kryminalnego.

Wiadomo, że obok pierwiastkowego zaprowadzenia w xięstwie Warszawskiém prawodawstwa i postępowania cywilnego Francuzkiego, zachowanemi zostały nadal prawo i postępowanie kryminalne Pruskie dla pierwotnych sześciu departamentów, a nieco później dla przybyłych czterech departamentów, prawo i postępowanie kryminalne Austryackie. Gdy zaś postępowaniu sądowemu Pruskiemu i Austryackiemu, urzędowanie prokuratorów jest zupełnie obcém: przeto nowym urządzeniom sądownictwa kryminalnego według zasad konstytucyi xięstwa Warszawskiego, służyła za przewodnią organizacya sądownictwa cywilnego wzorem Francuzkim ułożona i zaprowadzona.

Ztąd więc w oznaczeniu stanowiska prokuratorów królewskich przy sądach cywilnych i kryminalnych, szczególniej na pierwiastkową organizacyą z dnia 13 Maja 1808 roku, przez ministra sprawiedliwości wydaną, wzgląd mieć należy.

Według niej ustanowieni zostali, przy sądzie kassacyjnym przez radę stanu odbywanym, *prokurator jeneralny*; przy sądzie appellacyjnym jeden *prokurator jeneralny* i dwaj *prokuratorowie*; przy każdym trybunale *prokurator królewski*, tudzież *podprokurator* tam gdzie trybunał z dwóch wydziałów się składał.

Atoli ustanowienie prokuratora jeneralnego przy sądzie kassacyjnym i oznaczenie wysokiego powołania jego, tak w sądownictwie cywilném jak kryminalném, polega na wyższej sankcyi bo na organizacyi z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, od Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego pochodzącj.

W wydziale sądownictwa kryminalnego, podług instrukcyi ministeryalnój z dnia 17 Maja 1808 roku, *tylko do każdego sądu kryminalnego dwudepartamentowego, prokurator królewski przeznaczonym został*; a sądownictwo kryminalne podsędkowskie wyższe i niższe, w samych początkach bez wpływu prokuratorów odbywało się.

Dopiero organizacya sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku, przez Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego udzielona, określając różnicę między sądami kryminalnemi, sądami policyi poprawczej i sądami policyjnemi, tudzież przyznając burmistrzom i wójtom udział sądownictwa policyjnego: upewniła przy wszystkich tych sądach a nawet i w najdrobniejszych sprawach policyjnych działanie i wpływ prokuratorów; tak

wszelako, że jedynie przy sądach kryminalnych dwudepartamentowych, dawniej już odrębnie ustanowionych prokuratorów królewskich zachowała; zaś do sprawowania obowiązków tegoż urzędu przy sądach poprawczych i policyjnych, przy burmistrzach i wójtach, powołała rozmaitych innych urzędników lub officialistów, z przeznaczenia właściwe swe odrębne zatrudnienia mających. Albowiem wykonywanie attrubucyi prokuratora przy sądach poprawczych, poruciła według okoliczności i miejscowości, to prokuratorowi królewskiemu przy sądzie kryminalnym lub assessorowi kryminalnemu, to assessorowi trybunału cywilnego I. instancyi, to pisarzowi lub podpisarzowi sądu pokoju, to nakoniec notaryuszowi powiatowemu; przy sądzie zaś podsędkowskim policyjnym, burmistrzowi lub zastępcy jego albo officialiście skarbowemu lub leśnemu; nakoniec przy burmistrzu i wójcie, ich zastępcom lub officialiście skarbowemu (1).

Początki epoki królestwa Polskiego, nie zdawały się być pomyślnemi dla instytucyi prokuratorów królewskich, gdyż z upadkiem sądu kassacyjnego znikło dostojęństwo prokuratora jeneralnego przy tymże sądzie,

(1) Zebranie rozmaitych wypadków co do wykonania attrubucyi prokuratorów przy burmistrzach i wójtach, byłoby nader potrzebne dla nadania kierunku pożytecznego rozgałęzionemu prawodawstwu sądowo-policyjnemu. Zdarzyło mi się czytać bardzo rozsądne wnioski, przez bardzo małego prokuratora w sądzie burmistrza miasta Błonia zrobione, które wszakże ostatecznie zatwierdzenia nie pozyskały: bo to bywa, że niższe sądy więcej do miejscowości i otaczających okoliczności zbliżone, niekiedy lepiej sądzą jak wyższe instancje. W innej sprawie znalazłem zjednoczone obowiązki woźnego i prokuratora przy wójcie w osobie soltysa. W innej sprawie widziałem podpis soltysa, prokuratora przy wójcie, trzema krzyżykami położony.

a nawet ustawa rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku, którą ostateczne sądownictwo cywilne sądowi najwyższej instancyi poruczonem, zaś sądownictwo kryminalno-kassacyjne sądowi appellacyjnemu pozostawionem zostało, wyrzekła: że urząd prokuratora kassacyjnego w tymczasowym składzie i postępowaniu sądu najwyższej instancyi ustaje, i że zgłębianie obustronnych wywodów processowych i wszelkie wyjaśnienia do legalnego rzeczy pojęcia dążące, tudzież *obrona w imieniu prawa*, ma należeć do *sędziego referującego* (1).

W innych także początkowych urządzeniach dla wydziału sądowego, objawia się niejaki zapomnienie o ważności instytucyi prokuratorów (2).

Wszelakoż dostojęństwo prokuratora kassacyjnego, nie ze wszystkiem znikło, gdyż przez ustawy powołujące sąd appellacyjny do wykonywania sądownictwa kry-

(1) Teorya ta zbacza zupełnie od istotnych własności instytucyi prokuratorów przy sądach. Ale wyznać potrzeba, iż ogólna teorya nowszych Francuzkich prawników, o magistraturze i powołaniu prokuratorów królewskich, nie odpowiada ani historycznym jej początkom, ani nawet rozlicznym szczegółowym attrubucjom prokuratorów przez nowe prawodawstwo Francuzkie ustalonym: owszem prokurator przy sądzie, jest *okiem rządu, władzą naprzeciwległą sądowi, rozumowaniem i przekonywaniem w interesie rządu władający. Prokurator czuwa nad wszelkim pożytkiem jaki ma rząd w porządnem wykonywaniu sądownictwa, w wymiarze prawdziwej, bezwzględnej a stałej rzeczywistej sprawiedliwości. Przez organ, przez publiczny głos prokuratorów rząd rozpościera w całym społeczeństwie wiarę, iż zawsze i wszędzie do panowania sprawiedliwości zmierza.*

(2) Postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 16 Stycznia 1816 roku o sposobie ogłaszania praw i urządzeń krajowych, nie wymienia prokuratorów pomiędzy magistraturami, którym dzienniki prawa przesyłanemi być winny. Prokuratorowie więc z urzędu dzienników prawa nieodbierają, co wielką w praktycznym urzędowaniu rządu niedogodność.

minalno-kassacyjnego, przeniesioném zostało w położeniu, to jest co do atrybucyi kryminalnych: na prokuratora jeneralnego przy sądzie appellacyjnym i na podprokuratorów przy tymże sądzie (1).

Również przy ogólnym postępie porządku i udoskonaleniu służby publicznej uważano, że zachowany według organizacji sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku urywkowy sposób dopełniania obowiązków prokuratora przy niższych sądach karnych, zwłaszcza przy sądach policyi poprawczej przez rozmaitych urzędników ustawicznie od własnej pracy odrywanych, nie

(1) Podprokuratorem przy sądzie appellacyjnym należałby się właściwiej tytuł prokuratorów, z przyczyn następujących: 1) Według sądownictwa Francuzkiego w sądach appellacyjnych, obok prokuratora jeneralnego sprawujący atrybucye urzędu publicznego używają tytułu: des Avocats généraux i równają się w godności i płacy sędziom appellacyjnym. 2) Według literalnego brzmienia naszej pierwiastkowej, dotąd obowiązującej organizacji sądownictwa cywilnego z roku 1808, tak zwanym podprokuratorem appellacyjnym, służy rzeczywicie tytuł prokuratorów. 3) Atrybucye niezbędne podprokuratorów przy appellacyjnym sądzie są tego rodzaju, iż we wszelkim ważniejszym względzie, ów dodatek *pod* wyłącza: bo każdy podprokurator mając przeznaczony osobny wydział sądu appellacyjnego, sam przez się sądem appellacyjnym będący, sprawuje w tym zakresie funkcyę prokuratora jeneralnego, a to z własnego ramienia, idąc za własnym niezawisłym zdaniem, i będąc wyłącznie odpowiedzialnym za wnioski jakie w imieniu i interesie rządu głosem publicznym objawia; bo jeśliby o wyrozumowanie pewnej zasady lub konkluzji nastąpiła informacja, takowa nie mogłaby inaczej obowiązywać podprokuratora, jak tylko na zasadzie i z mocy reskryptu kommisji rządowej sprawiedliwości. 4) Podprokuratorowie appellacyjni z natury obowiązków i funkcji swoich są wyżsi od prokuratorów przy trybunałach cywilnych I instancyi, bo nie tylko nie są zniewoleni trzymać się wniosków z I instancyi przychodzących, ale skoroby dostrzegli, iż wnioski te nie odpowiadają swojemu celowi, lub są powierzchowne albo też czcze, gdy powinny być być zupełniejsze, natenczas weale inne lub do-

jest użytecznym i nieodpowiada pożądanym celom: dla tego więc w czasie późniejszym, kiedy uniwersytet dostarczał magistrów prawa, którzy dla wydoskonalenia się w praktyce na aplikantów sądowych przychodzili, przeznaczano z liczby takich bezpłatnych aplikantów, do sprawowania atrybucyi prokuratorów przy sądach policyi poprawczej i sądach policyi prostej, stałych zastępców zwłaszcza w stolicy, gdzie zawsze większa liczba aplikantów pozostawała.

Atoli obadwa te rodzaje zastępstwa prokuratorów, nie zdołały zaspokoić potrzeb i zamiarów służby pu-

staćczniejsze rozumowania przedstawiać, albo też tamte osłabiać mogły i powinni. 5) Każdy z podprokuratorów przy sądzie appellacyjnym z kolei, według wypadających okoliczności, jest naturalnym zastępcą prokuratora jeneralnego, a wtenczas również z własnego uznania, stwierdza, lub poprawia, lub uchyla zaskarżane decyzje lub rezolucyje prokuratorów przy niższych instancyach. 6) Przy tak znakomitej magistraturze jakim jest sąd appellacyjny, żadne funkcyę urzędowe nie powinny być powierzane niższemu na pozór urzędowi. 7) Bez względu na wszystkie te powody które nam i stopniowaniu sądownictwa Francuzkiego są wspólne, należałby się podprokuratorom przy sądzie appellacyjnym tytuł prokuratorów, dla tej osobiwej a wielce ważnej przyczyny, że sprawują: każdy w przeznaczonym sobie wydziale kryminalnym sądu appellacyjno-kassacyjnego odpowiednie atrybucye prokuratora kassacyjnego, gdzie więc znów na wyższym od prokuratorów kryminalnych stanowisku stoją.

W ogólności zwykła opinija, jakoby wnioski prokuratorów czyli urzędu publicznego nie znaczyły, ponieważ sąd nie jest obowiązany według nich wyrokować, zdaniem mojem nie znaczy: bo cóż znaczą w komplecie sądowym z trzech, lub pięciu lub siedmiu członków złożonym, zdanie jednego lub dwóch lub trzech sędziów większością przewotowanych? Cóż znaczą całe wyroki trybunałów I instancyi lub sądu appellacyjnego, gdy przechodzą pod rozpoznanie sądu najwyższej instancyi? Owszem wnioskowi prokuratora służy niepospolity honor, gdyż dosłownie wchodzi do wyroków sądowych, i sąd od nich odstępający, zbijać je powinien.

blicznej: dla tego w roku 1824, kiedy rząd uznawszy konieczność uzupełnienia sądownictwa kryminalnego, pomnożył najprzód skład dwóch wydziałów sądu policyi poprawczej obwodu Warszawskiego, i nadawał tak podśędkom jak inkwirentom chwalebniejsze tytuły, ustanowieni zostali także płatni czyli *etatowi podprokuratorowie* po jednym przy każdym wydziale sądu policyi poprawczej w stolicy.

Za tym przykładem w etacie krajowym na rok 1825, wszystkim innym sądom policyi poprawczej po całym kraju, przydani zostali na zawsze płatni podprokuratorowie; a nawet z powodu nawału spraw, dwaj prokuratorowie królewscy kryminalni w stolicy i w Płocku, otrzymali w pomoc po jednym podprokuratorze etatowym.

Organizacya sądu sejmowego z dnia $\frac{1}{18}$ Kwietnia 1827 roku (1), a po upadku jej, organizacya oddzielnego sądu kryminalnego z dnia 13 Lutego 1832 roku (2), nietylko niezbędną potrzebę prokuratorów przy składzie tychże sądów uznały, ale nadto obowiązki onychże w szczegółach rozwinęły.

2. ŹRÓDŁA.

a) Rodzaj i podział.

Pod wyrazem *źródło* rozumić należy: wszelkie urządzenia ogólniejsze, z których jakąkolwiek wiadomość o atrybucyach lub obowiązkach prokuratorów powziąć można.

(1) D. P. K. P. Tom XI. 455.

(2) D. P. K. P. Tom XIII. 345.

Układ tychże źródeł według różnitości przedmiotów, byłby najużyteczniejszy. Lecz ponieważ nawet niepodobna bez zbytniego rozdrobnienia, oddzielać źródła kryminalnych od cywilnych: dla tego porządkiem chronologicznym je wymienić wypada, z oznaczeniem jedynie władz od jakich pochodzą: zwłaszcza, że porządek kolejną czasu wskazany da nam snadniej przeniknąć stopień rozwinięcia i udoskonalenia instytucyj prokuratorów.

Już wprowadzie niektóre źródła dawniejsze utraciły moc swoją pierwiastkową, jednakże opuszczać ich nie można, już to dla wytłómaczenia związku historycznego, już to dla tego: że pomimo utraty powagi zewnętrznej, zachowały dotąd co do wewnętrznych swych rozrządzeń, niejakię znaczenie zwyczajem praktycznym utwierdzone.

Bez względu na epoki, na przedmioty a niekiedy nawet na pochodzenie, najistotniejsza różnica między rozmaitemi źródłami od *ogłoszenia* zależeć się zdaje: albowiem jedne z nich i to większa część są ogłoszone w dziennikach prawa, inne zaś nie mając podobnej jawności, są tylko sądom do *urzędowego użytku* przesłane. Lubo przez to moc obowiązująca ostatnich nie jest osłabioną, jednakże w przypadku sprzeczności, ustawom w dziennikach prawa ogłoszonym, przyznać należy przewagę nad urządzeniami li władzom sądowym wiadomymi, chociażby te ostatnie późniejszą miały datę.

Do źródeł w dziennikach prawa lub też osóbnogłoszanych, należą: konstytucye, statuta organiczne, organizacye, kodexa, uchwały, ustawy lub prawa sejmowe, dekreta lub postanowienia królewskie, tudzież postanowienia rządowe przez rząd tymczasowy, lub Na-

miestnika królewskiego, lub radę administracyjną wydawane. Wszystkie tego rodzaju źródła, tém się szczególnie odznaczają, że wskazują pewną datę początek mocy obowiązującej stanowiącą.

Pomiędzy źródłami bez ogłoszenia wprost magistraturom sądowym udzielanemi, mogą się wprowadzić także znajdować postanowienia rządu, jednakże po największej części rozumieć tu należy: instrukcje, urządzenia lub reskrypta przez ministra, lub dyrekcją, lub kommisją rządową sprawiedliwości wydawane. Tego rodzaju źródła w ogólności nie są opatrzone dniem ogłoszenia; dla tego ich moc obowiązująca, ogólnie nie da się inaczej ustanowić, jak z dniem w którym na *ogólném posiedzeniu każdego sądu*, odczytanemi zostały (1).

Dzieła lub pisma naukowe, krajowe lub obce, za źródła uważane być nie mogą i stają się jedynie pomocą do zrozumienia lub zgłębienia źródeł właściwych urzędowych.

b) Źródła z czasu xięstwa Warszawskiego.

1. Ustawa konstytucyjna z dnia 22 Lipca 1807 roku, na czele dzienników prawa xięstwa Warszawskiego umieszczona, mianowicie w tytule IX o porządku sądowym, artykuł 76.

2. Kodex cywilny Napoleona, którego zaprowadzenie polega na artykule 69 powyższej ustawy i na dekretych

(1) Potrzebaby w każdym sądzie utrzymywać osobną księgę, osobny rejestr do wciągania wszelkich ogólnych urządzeń prawidło lub zasadę przepisujących, po odczytaniu na ogólném zebraniu członków sądowych, w obec wszystkich prokuratorów przy właściwym sądzie.

Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego, z dnia 27 Stycznia 1808 roku, tudzież z dnia 9 Czerwca 1810 roku.

3. Kodex procedury cywilnej Francuzkiej, którego moc obowiązująca zasadza się bezpośrednio na instrukcji przez ministra sprawiedliwości w dniu 23 Maja 1808 roku wydanej, a pośrednio na dekreście królewskim z dnia 9 Czerwca 1810 roku, w artykule 3.

4. Organizacya sądownictwa cywilnego pod dniem 13 Maja 1808 roku przez ministra sprawiedliwości sądom przesłana, gdzie artykuły od 36 do 41, tudzież artykuł 6 znaczenie prokuratorów określają.

5. Instrukcyja względem postępowania w sprawach kryminalnych, przez ministra sprawiedliwości w dniu 17 Maja 1808 roku sądom przesłana, w paragrafach 9, 11, 13 i 21.

6. Instrukcyja postępowania dla sądów cywilnych pod dniem 23 Maja 1808 roku, przez ministra sprawiedliwości wydana, w paragrafach 42 i 61.

7. Organizacya władz administracyjnych dekretem królewskim z dnia 7 Lutego 1809 roku przepisana, w paragrafach 5, 6, 7, 8 i 9.

8. Kodex handlowy Francuzki, którego powaga u nas zasadza się na uchwale sejmowej z dnia 24 Marca 1809 roku i na dekreście królewskim z dnia 9 Czerwca 1810 roku (1).

(1) Podług tejże uchwały sejmowej, a mianowicie artykułu 2, tak brzmiącego: „Prawa handlowe z dniem 1 Maja 1809 roku mają być zaprowadzone”; zdaje się iż kodex handlowy wpiérwiastkowych departamentach xięstwa Warszawskiego, dopiero w rok po zaprowadzeniu kodexu cywilnego Napoleona i procedury Francuzkiej, otrzymał moc obowiązującą. Tymczasem, jakże sobie wytłumaczyć rozporządzenia ministra sprawiedliwości wcześniejsze tak w organizacyi sądo-

9. Uchwała sejmowa o aktach stanu cywilnego, z dnia 18 Marca 1809 roku, odnosząca się do kodexu cywilnego Francuzkiego.

10. Organizacja sądu kassacyjnego, z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, przez Króla Saskiego Xięcia Warszawskiego przepisana.

11. Organizacja sądów kryminalnych, wydziałów policyi poprawczej i sądów policyjnych, dekretem królewskimi z dnia 26 Lipca 1810 i z dnia 19 Lutego 1812 roku zaprowadzona.

12. Reskrypt ministra sprawiedliwości, z dnia 16 Października 1810 roku Ner 11,603, rozwiązujący to pytanie: czy prokurator może być obecny naradom sądowym po wywołaniu ustępu.

13. Ustanowienie komorników sądowych i woźnych w miejsce burgrabiów, dekretem królewskim z dnia 14 Października 1811 roku.

14. Ustawa sejmowa o opłatach stemplowych, z dnia 23 Grudnia 1811 roku, a mianowicie § 21.

15. Reskrypt ministra sprawiedliwości z dnia 21 Lutego 1812 roku, o podziale spraw między wydziały sądu appellacyjnego, w artykule 14 wzmiankującym o *komunikacji spraw* prokuratorowi jeneralnemu.

16. Reskrypt ministra sprawiedliwości z dnia 27 Października 1812 roku, objaśniający postępowanie w sprawach dyscyplinarnych przeciwko urzędnikom sądowym.

wnictwa cywilnego z dnia 13 Maja 1808 roku wartykule 21, jak instrukcyi dla sądów cywilnych z dnia 23 tegoż miesiąca i roku wartykule 8 objęte, podług których kodex handlowy miał i powinien był mieć równą moc obowiązującą z kodexem cywilnym i procedurą, zaczawszy rokiem wcześnięj od dnia 1 Maja 1808 roku.

17. Nakoniec dekret królewski z dnia 11 Lipca 1809 roku o stopniowaniu w wydziale sprawiedliwości i o examinach; dekret z dnia 4 Października 1809 roku o dyetach dla urzędników sądowych; organizacja rady stanu z dnia 19 Września 1810 roku w artykule 90; trzy dekreta z dnia 9 Lutego, 6 Marca i 14 Października 1811 roku o wręczeniu aktów processowych pozwanym w Austrii, Rossyi i Prussach zamieszkałym; nakoniec ustawa sejmowa z dnia 14 Grudnia 1811 roku wymieniająca urzędników wolnych od przyjęcia opieki (1).

c) Źródła z epoki królestwa Polskiego.

18. Ustanowienie kommissyj examinacyjnych z dnia 12 Listopada 1816 roku, przez Namiestnika królewskiego, w artykule 9.

19. Dwie oddzielnie wydrukowane instrukcyje dla kontrol skarbowych przy sądach, przez ministra sprawiedliwości i ministra skarbu pod dniem 17 Grudnia 1816 roku wydane, z których jedna służy do przestrzegania wpływu opłat w papierze stemplowym uiszczanych, druga do przestrzegania wpływu opłat stemplowych od spadków (2).

20. *Postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 20 Maja 1817 roku, o uchyleniu zawieszenia spraw własności publicznych, w artykule 6tym.*

(1) Ustawa ta znajduje się w D. P. X. W. Tom IV. 17.

(2) Instrukcyj tych nie obejmuje dziełko *Wincentego Wojciecha Trzetrzewińskiego*, pod tytułem: *Zbiór praw i przepisów stemplowych w Warszawie 1828 roku.*

21. Postanowienie królewskie z dnia $\frac{8}{23}$ Maja 1817 roku, o oddawaniu urzędników pod sąd kryminalny za przestępstwa w urzędowaniu popełnione, tudzież o odwołaniu się do wyższej instancyi.

22. Postanowienie królewskie z dnia $\frac{6}{18}$ Kwietnia 1820 roku, o odwołaniu się od wyroków w sprawach cywilno-dyscyplinarnych.

23. Reskrypt kommisji rządowej sprawiedliwości z dnia 10 Marca 1821 roku, Nr $\frac{11668}{748}$ do wszystkich prokuratorów królewskich wydany, *sądom wszelakoż nieudzielony*: ażeby prokuratorowie oddalali się z izby audyencyonalnej podczas narad i głosowania sędziów (1).

24. Postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 7 Stycznia 1823 roku, przepisujące formę wręczenia wojskowym pozwów, tudzież popierania przeciwko wojskowym exekucyi wyroków w sprawach cywilnych.

25. Zmiany w artykułach 594, 626 do 635 i 688, kodexu procedury cywilnej, postanowieniem Namiestnika królewskiego z dnia 8 Lipca 1823 roku zaprowadzone, czyli oznaczenie przedmiotów niepodpadających zajęciu exekucyjnemu ruchomości w posiadłościach wiejskich, i zniesienie zajęcia zboża na pniu.

26. Prawo sejmowe o towarzystwie kredytowem ziemskim z dnia $\frac{1}{3}$ Czerwca 1825 roku, a mianowicie przepisy w artykułach 28, 57 do 60, 106, 107 i 213.

27. Kodex cywilny królestwa Polskiego, księga I uchwałą sejmową i sankcją z dnia $\frac{1}{3}$ Czerwca 1825 roku zaprowadzony.

(1) Reskrypt ten nie zgadza się z duchem i interpretacją artykułu 116, procedury cywilnej. Obacz także poniżej pod numerem 29.

28. Ustanowienie banku Polskiego, postanowieniem królewskim z dnia $\frac{17}{27}$ Stycznia 1828 roku, w artykule 40.

29. Reskrypt kommisji rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia 1828 roku Nr 13,172 rozwiązujący kwestye zasze między prokuratorem jeneralnym przy sądzie apellacyjnym a tymże sądem, co do obecności prokuratorów przy naradzie i głosowaniu sędziów, tudzież co do niektórych innych przedmiotów dotyczących się znaczenia i godności prokuratorów królewskich (1).

30. Postanowienie rady administracyjnej z dnia 1 Grudnia 1829 roku, obejmujące dodatki i odmiany instrukcyi dla dyrekcji głównej i szczegółowych towarzystwa kredytowego ziemskiego, w § 27, tudzież instrukcyi dla komitetu tegoż towarzystwa, w § 58.

31. Postanowienie rządu tymczasowego z dnia $\frac{27 \text{ Listopada}}{9 \text{ Grudnia}}$ 1831 roku, oddające karność cywilno-dyscyplinarną podśędków przy sądach pokoju, trybunałom cywilnym I instancyi; podśędków zaś lub prezydujących w sądach policyi poprawczej, sądom kryminalnym.

d) Źródła z epoki statutu organicznego.

32. Dwie instrukcyje kommisji rządowej sprawiedliwości, początkowa z dnia 28 Marca 1833 roku, dodat-

(1) Lubo reskrypt ten powołuje się na dawniejszy, wyżej pod numerem 23 wymieniony, wszelako dodaje: „że gdy prokurator jako kommissarz rządowy nie jest podwładnym sądu, ani w równi z obrońcami stron prywatnych uważanym byż nie może: sądy ani prezesowie przez własne rozporządzenia, działań jego urzędowych krępować nie mogą; że owszem względem niego winną dostojnemu powołaniu jego względność zachować należy.”

kowa z dnia 9 Grudnia tegoż roku, dla trybunałów cywilnych pod względem dozoru nad sądami pokoju wydane. Obiedwie są drukowane; pierwsza obejmuje 6 punktów, druga zawierając w sobie XV^{cie} dyspozycyj, wskazuje obowiązki lub wpływ prokuratora w dyspozycjach od XI do XV, lit. b, Ner 1, 4.

33. Instrukcja (także drukowana) kommisji rządowej sprawiedliwości z dnia 20 Stycznia 1834 roku, dla sądów kryminalnych pod względem dozoru nad sądami policyi poprawczej; sądami pokoju jako sądami policyi prostej, paragrafów 21 obejmująca, z których 2, 3, 6, 16, 19, 20, 21, lit. b, Ner 3, o obowiązkach i atrybucjach prokuratora wspominają.

Z §em 16 téjże instrukcji ma związek szczegółowy reskrypt kommisji rządowej sprawiedliwości w dniu 14 Lipca 1825 roku, prokuratorowi jeneralnemu przy sądzie appellacyjnym udzielony, objaśniający: »iż podprokuratorowie przy sądach policyi poprawczej będą obowiązani dane sobie przez prokuratora przy sądzie kryminalnym w rzeczach urzędowych polecenia wykonywać, tém samém ulegają *karom porządkowym* przez prokuratora wymierzonym, jeżeli się w wykonywaniu jego poleceń zwłoki dopuszczają.«

Wszelakoż reskrypt ten nie ściąga się do podprokuratorów przy trybunałach, a tém mniej do podprokuratorów przy sądzie appellacyjnym.

e) Źródła naukowe.

Literatura nasza prawna bardzo jest uboga w prace naukowe o instytucji i powołaniu prokuratorów. Wszy-

sko, co w tym względzie posiadamy, winni jesteśmy Themidzie Polskiej, która przez lat trzy, od roku 1828 do roku 1830 wychodziła. W niej znajdujemy:

1. Rozprawę historyczną o *prokuratorach we Francji*, (w tomie II, z roku 1828 od str. 1 do 32).

2. Rozprawę polemiczną, w której traktowane jest to zagadnienie: czy prokurator jest w obowiązku czynienia wniosków na korzyść stron w artykule 83 kodexu postępowania wymienionych (w tomie VI z roku 1829 od strony 98 do 118).

3. Z dzieła *Feuerbacha: Ueber die Gerichtsverfassung und das gerichtliche Verfahren Frankreichs*: wyciąg o urzędzie publicznym (*ministère public*) (w tomie VIII z roku 1830 od str. 221 do 233).

Zamiarem każdego z tych pism początkowych było, przeniknąć wewnętrzną istotę powołania prokuratorów królewskich, a przypadkowo się stało, że pierwsze obrało stanowisko *historyczne*, drugie bardziej *filozoficzne*, trzecie zaś *praktyczne*, tak, że literaturze naszej choć w szczupłych pracach pokazano, z ilorakich względów instytucja prokuratorów rozważana i oceniona być powinna. Feuerbach jest nieprzyjacielem instytucji prokuratorów, dla tego szczególnie, że w podróży chciał ją zgłębić. Udawszy się do Paryża, nie mając zasobu historycznego, przypatrywał się praktyce tamecznej przez nałóg do zwyczaju Niemieckiego, przez zasłonę własnej teorii i obłądność kilku ogólniejszych wyrażen Francuzkich; więc patrzył a nie widział, słuchał a nie słyszał. Tenże uczony lepiej obeznany z kryminalną nauką jak z cywilną, uznał przecie potrzebę prokuratora kryminalnego. Dla *historycznego poznania magistratury prokuratorów*, jedno z najcenniejszych dzieł jest: »*Geschichte*

des altgermanischen und namentlich altbairischen öffentlich mündlichen Gerichtsverfahrens, dessen vorthelle, Nachtheile und Untergang in Deutschland, von Georg Ludwig Maurer Königlich-baierschen Staats-Procurator. Heidelberg, 1824 zwłaszcza w paragrafach od 111 do 118 traktujących o instytucji prokuratorów we Francji. Zdziwiał to Feuerbacha, że właśnie owa atrybucja prokuratora, która nakazuje lub pozwala mu zrobić wnioski w sprawach prywatnych, najwięcej osób zatrudnia i licznego przy sądownictwie Francuzkiem obsadzenia parkietu wymaga. Właśnie też sama atrybucja co do wewnętrznej istoty swój, jest przedmiotem rozprawy rozbiegającej i z wielką przenikliwością i z wielką bezstronnością to zagadnienie: czy prokurator jest lub nie jest obowiązany przemawiać na korzyść stron w artykule 83 procedury cywilnej wymienionych. Lubo autor jej, po rozważeniu obustronnych powodów, zostawia w końcu wątpliwość w tej mierze, i oczekuje jej rozwiązania od piastujących urzędy prokuratorów, jednakże sam przewiduje rozstrzygnięcie, jakiego nietylko historia i pomysł filozoficzny, ale nadewszystko potrzeba praktyczna wymaga, to jest aby prokurator nie bronił, ale *obronę oceniał*, i aby w ten czas na prostym ocenieniu poprzestawał, kiedy *jemu się zdaje* lub kiedy *on uważa*, że strona opiekuńczemu dozorowi jego powierzona, ma złą sprawę. Wielki to jest przedmiot naukowy, wykazać użyteczność instytucji prokuratorów królewskich przy sądach w całym swoim rozgałęzieniu a w szczególności co do bezpośredniego wpływu ich do spraw pod zawyrokowanie przychodzących. Lecz aby wydołać tak wielkiemu przedsięwzięciu, zwłaszcza wśród najnowszych a nader upowszechnionych błędów

teoretycznych, które w tylu szumno-brzmiających wyrażeniach o powołaniu prokuratora się snują, potrzeba połączenia wszystkich środków naukowych, a mianowicie *historii, filozofii i praktyki*, potrzeba nade wszystko ogromnego zasobu *doświadczeń praktycznych, ogólnych i miejscowych*.

II. O PROKURATORYI JENERALNÉJ.

Z powołaniem prokuratorów królewskich przy sądach cywilnych, w bliskim zostaje związku wewnętrznym utworzona postanowieniem królewskim z dnia ^{29 Września}_{11 Października} 1816 roku (1) magistratura *prokuratoria jeneralna* zwana, której jako ustanowionemu raz na zawsze pełnomocnikowi rządu do sporów prawnych (*fiscus*), powierzona jest obrona i dochodzenie w drodze sądowej zwyczajnej lub administracyjnej, własności publicznej, gminnych i instytucyjnych, zgoła wszelkich fundusów pod szczególną opieką i dozorem rządu będących.

Przedtém a mianowicie w epoce księstwa Warszawskiego, nie było podobnej magistratury centralnej: bo władze administracyjne departamentowe i ministeria, każde w swoim obrębie, przy pomocy swych wydziałów lub radców prawnych, zajmowały się obroną lub popieraniem spraw o majątek publiczny, instytucyj lub gminny, używając do tego patronów, adwokatów lub mecenasów, którym czujność i wnioski prokuratorów królewskich w pomoc przychodziły (2).

(1) D. P. K. P. Tom II. 163.

(2) Organizacja władz administracyjnych z dnia 7 Lutego 1809 roku, w §. 7 Dziennik Praw X. W. Tom I. 165.

Prokuratorya jeneralna składa się z prezydującego i ośmiu radców, w komplecie najmniej czterech członków większością głosów, wszelkie działania odbywających. Równość zdań prezydujący rozwiązuje. Rozprawa publiczna na audyencyach sądowych w imieniu prokuratoryi jeneralnej, odbywa się za pośrednictwem przydanych jej etatowych obrońców w stolicy, i po jednym przy każdym trybunale cywilnym na prowincyi ustanowionych. Rozpocząć, zaniechać lub ugadzać processów prokuratorya jeneralna nie może, bez szczególnego upoważnienia właściwej kommissyi rządowej.

O wewnętrznym składzie sądów.

I. O SKŁADZIE SĄDÓW ZWYCZAJNYCH.

1. Zasady ogólne.

Podobnie jak inne własności sądownictwa naszego, tak i wewnętrzne wykształcenie pojedynczych sądów wyższych i niższych bądź cywilnych bądź kryminalnych, bądź administracyjnych, sięga pierwiastkowego zaprowadzenia części prawodawstwa Francuzkiego: bo łatwo sobie wystawić, iż wewnętrzny skład sądów nie może być wypadkiem odrębnym od żywotnych pierwiastków jakeimi ogół prawodawstwa jest natchniony.

Chociażby więc wewnętrznemu urządzeniu sądów w księstwie Warszawskim, ustawa organiczna sądownictwa Francuzkiego nie służyła za wzór i pravidło, tedy nieuchronne zasady do składu pojedynczych a rozmaitych co do stopnia lub przedmiotu sądów, wskazywała już sama procedura cywilna wraz z kodexem cywilnym Francuzkim zaprowadzona.

Podług licznych wyrażeń, a w szczególności artykułu 18 procedury cywilnej Francuzkiej, *sam jeden sędzia pokoju* w obecności pisarza działa i wyrokuje; zaś w trybunałach cywilnych I instancyi, według artykułu 116, wyroki *większością głosów* zapadają. Ostatnia ta zasada służy według wielu szczegółowych rozporządzeń procedury Francuzkiej, trybunałom handlowym i sądom appellacyjnym; a nawet zasadom proce-

dury przybywa w pomoc objęta kodexem handlowym w xiędzie IV organizacja trybunałów handlowych, która w artykule 12 odnoszącym się do artykułu 3, wyraźnie stanowi: że wyroki trybunałów handlowych *w komplecie najmniej z trzech sędziów* złożonym, wydawane być powinny.

Ztąd więc oczywista, że w duchu prawodawstwa Francuzkiego wyobrażenie sądu łączy w sobie *dwa pierwszaki*, z których jeden regułę, drugi wyjątek stanowi. Pierwszy jest żywiołem trybunałów cywilnych, handlowych, sądów appellacyjnych, i zależy na *kollegialném działaniu*, czyli na współsądzeniu kilku lub więcej sędziów; drugi objawia się tylko w sądach pokoju i zależy na *samosądzeniu* jednego li sędziego (1).

2. O komplecie sądów cywilnych.

Od tych pierwotnych zasad, wprowadzona przez ministra sprawiedliwości organizacja sądownictwa cywilnego w xięstwie Warszawskim, zboczyć nie mogła: dla tego przy podziale atrybucyi sądów pokoju pomiędzy *sędziów pokoju* i *podśędków*, gdy pierwszym wydzielono jedynie sprawowanie sądownictwa pojednawczego, tudzież przewodnictwo w opiekach i radach familijnych w obecności pisarza, drugim to jest *podśędkom* przyznano *władzę samosądzenia* spraw spornych w obecności przydanego podpisarza. Zaś według pierwszaku

(1) Rzeczywistym sędzią jest ten tylko, który sam jeden ostatecznie bez appellacyi i rekursu sędzi. Nie ma takiego sędziego wcalem sądownictwie naszym; a ten co najwięcej ma podobieństwa z rzeczywistym sędzią, nazywa się *podśędkiem*.

kollegialności, wspomniona organizacja ustanowiła komplet sądowy *w trybunałach cywilnych I instancyi z trzech członków; w wydziałach sądu appellacyjnego z pięciu członków z głosem stanowczym; oraz z pisarza lub podpisarza z głosem doradczym*.

W komplecie appellacyjnym sami zasiadają *sędziowie*, z których zawsze najstarszy z nominacyi prezyduje, skoro prezes pierwszego nie zabiera miejsca. Tenże sam porządek zachowuje się w trybunałach cywilnych I instancyi, z tą tylko różnicą, że do kompletu trybunału cywilnego I instancyi, w miejsce jednego sędziego zwykle wchodzi *assessor* z głosem stanowczym. Trybunały cywilne I instancyi zastępują trybunały handlowe; lecz *w trybunale handlowym* według właściwej organizacji urządzonym, nigdy *sędzia handlowy* miejsce prezesa lub vice-prezesa zastępować nie może; nie ma zaś *assessorów* w tychże trybunałach.

Ponieważ od samego początku organizacji sądownictwa naszego, ani w sądzie appellacyjnym, ani w trybunałach cywilnych I instancyi lub handlowych do wydziału sądującego nigdy więcej sędziów nad oznaczony powyżej w nieparzystej liczbie komplet nie wchodziło: dla téj przyczyny nie wydarzyła się konieczność przywoływania do kompletu członka podług artykułów 118 i 117 procedury cywilnej, w celu rozwiązania równości zdań. Gdyby atoli rzadkim w sądach naszych przykładem, każdy z trzech sędziów w komplecie zasiadających obstawiał przy oddzielném zdaniu, natenczas niepozostawałoby jak przystąpić do wykonania artykułu 118 procedury cywilnej; wyjąwszy, gdyby się właśnie w miejscu znajdował sędzia lub assessor nadkompletny.

3. O składzie wydziałów hipotecznych.

Wspomnieć tu należy o składzie i kollegialném działaniu wydziałów hipotecznych przy trybunałach cywilnych I instancyi, jako téż przy sądach pokoju ustanowionych. Wiadomo, że pierwsiastkowe a kolejne po województwach zaprowadzenie nowego porządku hipotecznego, z mocy artykułu 29 ustawy hipotecznój z roku 1818, odbywało się pod zwierzchnością *oddzielnej kommisyi* z trzech członków, a mianowicie z sędziego appellacyjnego, z sędziego trybunału cywilnego I instancyi i radcy wojewódzkiego złożonój, która w tym komplecie prawność pierwsiastkowych protokółów, w celu ustalenia wszelkiego rodzaju praw rzeczowych spisywanych rozpoznawała. Miejsce téżże kommisyi, po ukończeniu pierwsiastkowych działań, zajął następnie w każdym województwie *wydział hipoteczny trybunału cywilnego I instancyi*, którego komplet według powołanego powyżej artykułu, składa się także z trzech członków, jako to z prezesa, jednego sędziego trybunału, lub téż w miejsce prezesa, z jednego jeszcze sędziego, tudzież z pisarza kancelaryi hipotecznój.

Na wzór wydziałów hipotecznych po województwach, po rościagnieniu ustawy hipotecznój z roku 1818, prawem sejmowém z dnia 1^{go} Czerwca 1825 roku, na wszelkie posiadłości miejskie i wiejskie, ustanowionemi zostały urządzeniem kommisyi rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia 1825 roku, w artykułach 5, 6 i 7, *wydziały hipoteczne powiatowe przy sądach pokoju, z podsędka, pisarza i podpisarza* złożone. Tak w wydziałach hipotecznych wojewódzkich jak powiatowych, każdemu z trzech członków w komplecie zasiadających,

służy głos stanowczy. A gdyby się pomiędzy niemi zupełna nierówność zdań wydarzyła, natenczas niepozostawałoby jak postąpić w myśl artykułu 118 procedury cywilnej; co w wydziale hipotecznym powiatowym przez przyzwanie obrońcy przy sądzie pokoju urzędującego, uskuteczniłoby się dało.

4. O komplecie sądów kryminalnych.

Niewątpliwie wskazówką i obrazem do utworzenia składu sądów karzących wyższych i niższych, był wewnętrzny skład sądów cywilnych: bo według instrukcyi, reskryptu i dołączonej listy przez ministra sprawiedliwości w dniu 17 Maja 1808 roku dla sądownictwa kryminalnego wydanych, sądenie spraw karnych mniejszych dostało się *podśędkom powiatowym*, w ogólny skład sądów pokoju wchodzącym, zaś w sądach kryminalnych podsędkowych, moc sądenia ważniejszych występów poruczono *kompletowi z trzech osób* złożonemu, to jest z podsędka kryminalnego, podsędka powiatowego i z pisarza sądu pokoju; nakoniec o sądach kryminalnych dwudepartamentowych którym przypadła władza sądenia wszelkich i największych zbrodni, powiedziano tylko, że się mają składać: z prezesa, z dwóch sędziów, jednego assessora i pisarza.

Z tychże samych zasad i z takiegoż samego wystowienia rozwinęła się późniejsza organizacya sądów kryminalnych, sądów policyi poprawczój i sądów policyjnych z dnia 26 Lipca 1810 roku; tylko, że według niej miejsce pisarza sądu pokoju zajął osobny pisarz: bo już w roku 1809 dla niemożności z strony pisarzy sądów pokoju wywołania dwojakim obowiązkom i dla natłoku

spraw, prawie wszystkim sądom kryminalnym podsędkowskim w pierwiastkowych departamentach, osobni pisarze przydani zostali. Również udzieliła nowa ta organizacja *burmistrzom i wójtom moc samosądzienia* pewnych małych spraw policyjnych na sposób wydziału sądowego czyli podsędka policyjnego, już dawniej w roku 1808 przy urzędzie municypalnym miasta Warszawy ustanowionego.

Kiedy w roku 1812 znacznej liczbie sądów policyi poprawczej inkwirencji dodani zostali, wtedy dekret królewski z dnia 19 Września tegoż roku (1) nadał tymże głos stanowczy w miejsce podsędków powiatowych uwolnionych od zasiadania w sądach poprawczych. A lubo tam gdzie inkwirentów nie ustanowiono, pozostało się przy dawniejszym porządku, jednakże z czasem, każdy sąd poprawczy otrzymał w pomoc przynajmniej jednego inkwirenta, a ztąd zasiadanie podsędków powiatowych w komplecie sądów poprawczych zupełnie ustało.

Nakoniec w roku 1824 w wydziałach sądu policyi poprawczej w Warszawie urzędujących, w miejsce podsędków kryminalnych *sędziowie prezydujący*, zaś w miejsce inkwirentów *assessorowie* ustanowieni zostali. Taką samą zmianą nastąpiła w roku 1825 co do podsędków kryminalnych w kilku innych sądach poprawczych. Zmieniały się więc w *sądach policyi poprawczej* tytuły urzędników, ale oznaczony pierwiastkowo *komplet z trzech* członków złożony, wszędzie pozostał.

Najosobliwiej zaś wytknąć potrzeba, że ani w instrukcyi ministerialnej z dnia 17 Maja 1808 roku, ani

w organizacyi sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku, ani też nawet żadnym ogólniejszym reskryptem *komplet sądów kryminalnych* dwudepartamentowych wyraźnie oznaczonym nie jest. Ztąd też początkowo zachodziły w tym względzie niejaki wątpliwości: bo między innemi sąd kryminalny departamentów Płockiego i Bydgoskiego w Toruniu urzędujący, na zapytanie swe otrzymał reskrypt ministra sprawiedliwości z dnia 30 Sierpnia 1808 roku objawiający: »że w każdym zdarzeniu sąd decyduje *pluralitate*, a pisarz nie ma głosu stanowczego; w przypadku zaś choroby lub innej przeszkody sędziego, assessor sądu ma mieć *vocem* » *decisivam*.«

Wprawdzie reskryptu tego innym dwom sądom kryminalnym nie udzielono, lecz jeśli od nich lub też później w skutek organizacyi sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku doszły ministra sprawiedliwości jakie zagadnienia w tej mierze, tedy o jednoznaczności onychże rozwiązywaniu wątpić nie można. Stało się więc i dla szczupłości składu sądów kryminalnych i przez konieczność wydawania wyroków kryminalnych większością głosów i przez zapatrywanie się na prawny komplet trybunałów cywilnych I instancyi, wreszcie przez samą rozagę, lub przez szczegółowe objaśnienia ministerialne: że we wszystkich *sądach kryminalnych* jednostajny *komplet z trzech* członków sądujących i pisarza głosu doradczego mającego, sam z siebie się ustalił (1).

(1) D. P. K. P. Tom IV. 377.

(1) Przed zaprowadzeniem w księstwie Warszawskim sądów konstytucyjnych, istniała organizacja sądownictwa w dniu 6 Czerwca 1807

5. O składzie sądownictwa najwyższego cywilnego i kryminalnego.

Lubo organizacja sądu kassacyjnego xięstwa Warszawskiego z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, służy jeszcze za prawidło postępowania dzisiejszemu sądownictwu najwyższemu tak cywilnemu jak kryminalnemu, jednakże wskazany przez tę organizację skład i komplet już tylko do historycznych należy zabytków. Sądownictwo bowiem kassacyjne zależące na rozpoznawaniu prawności wyroków ostatecznych tak cywilnych jak kryminalnych, sprawowała rada stanu, która pierwsiastkowo tylko z prezesa i ministrów, później także z pewnej liczby radców stanu złożoną była (1).

roku przez kommisją rządzącą zaprowadzona, według której sądownictwo zwyczajne składało się stopniowo z sądów pokoju, sądów miejskich, sądów ziemiańskich, sądów appellacyjnych departamentowych i z trybunału ostatecznego; komplet sądów ziemiańskich składał się z trzech członków, zaś w sądach appellacyjnych i trybunale ostatecznym z siedmiu członków tak do spraw cywilnych jak i kryminalnych. Jurysdykcya sądów appellacyjnych departamentowych co do spraw kryminalnych równała się jurysdykcji sądów kryminalnych konstytucyjnych. Tymczasem jaka różnica w kompletach i jak nagle przejście z wielkiego do małego kompletu w sprawach jednej i tejże samej ważności. Podobnego rodzaju zmiany nie odpowiadają istotnym zasadom prawodawstwa, bo przechodzenie z ostateczności do ostateczności jest im przeciwne. Trzeba było w sądach kryminalnych zaprowadzić komplet z pięciu członków, do której liczby mógłby był wchodzić assessor i pisarz.

(1) O składzie rady stanu xięstwa Warszawskiego stanowią artykuły 14, 16 (72) konstytucji xięstwa Warszawskiego; następnie dekret królewski z dnia 24 Grudnia 1807 roku w tytule II. §. 1, 2 i 6, (D. P. X. W. Tom I. 37.) tudzież dekret królewski z dnia 15 Marca 1809 roku (D. P. X. W. Tom I. 211.), na koniec organizacja rady stanu z dnia 19 Września 1810 roku wartykulach 1, 2 i 3. (D. P. X. W. Tom II. 379).

O komplecie sądu kassacyjnego, do którego tylko ministrowie i radcy stanu wchodzić mogli, stanowią artykuły 6, (7), 18, 21 i 97, organizacyi z dnia 3 Kwietnia 1810 roku. Najmniejszy komplet w sprawach pierwszy raz do kassacyi wywołanych, mieścił w sobie tylko pięć osób, to jest prezydującego i czterech członków, wszystkich głos stanowczy mających. Większy komplet do spraw powtórnie do kassacyi zaskarżanych, tudzież do spraw dyscyplinarnych, składał się najmniej z dziewięciu członków, z których każdy również miał głos stanowczy.

Po upadku sądu kassacyjnego xięstwa Warszawskiego, sądownictwo najwyższe tak cywilne jak kryminalne wystąpiło w nowym zupełnie składzie, i w nowym zupełnie komplecie: bowiem uchwała rady najwyższej xięstwa Warszawskiego z dnia 22 Marca 1814 roku, poruczająca tymczasowe sprawowanie attrubucyi sądu kassacyjnego w sprawach kryminalnych, poprawczych i policyjnych sądowi appellacyjnemu, postanowiła w artykule 3, że sąd ten *w dwóch wydziałach razem połączony*, obowiązki kassacyjne sprawować będzie. Ztąd więc, gdy każdy wydział cywilny sądu appellacyjnego składał się z pięciu członków, wypadł komplet z dziesięciu. Nie było dotąd przykładu o komplecie sądowym w liczbie parzystej: jakoż sąd appellacyjny początkowo miał w tym względzie wątpliwość, lecz na przedstawienie swe otrzymał reskrypt dyrekcji ministerii sprawiedliwości z dnia 4 Kwietnia 1814 roku objaśniający, iż według oczywistego brzmienia powyższej uchwały, dwa wydziały sądu appellacyjnego razem połączone, w sprawach kassacyjnych z dziesięciu sędziów jeden komplet składać mają. Że zaś w duchu sądownictwa Francuzkiego i pierwsiastkowych zasad naszego sądownictwa,

leży możliwość składania większego kompletu (1), przeto dla uniknięcia równości zdań, zasiadało często na audyencyach kassacyjnych sądu *appellacyjnego* jedenastu sędziów, a niekiedy znów w parzystej liczbie dwunastu, włącznie z prezesem. Kompletu tego w niczem nie zmieniła ustawa rządu tymczasowego królestwa Polskiego, z dnia 21 Września 1815 roku, przez którą sąd najwyższej instancji do spraw cywilnych przeznaczonym, zaś *sąd appellacyjny* nadal przy atrybucjach kryminalno-kassacyjnych zachowanym został, atoli później postanowienie Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 15 Stycznia 1820 roku, na posiedzeniu rady administracyjnej wydane (2), zapobiegając przeszkodom w składaniu tak wielkiego kompletu, ograniczyło komplet z dziesięciu na *kompletie siedmiu członków*.

Dla *sądu najwyższej instancji* ustawa rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku, w artykule XVII przeznaczyła komplet siedmiu członków, a w szczególności czterech senatorów i trzech sędziów najwyższej instancji, z tą tylko różnicą w artykule IX i XVIII wskazaną, że przy wstępnem rozpoznawaniu rekursów, sędzia referent miał głos stanowczy, zaś przy stanowczem osądzeniu sprawy, tenże do kompletu należeć nie mógł. Zresztą powołanie senatorów do składu sądownictwa cywilnego najwyższego, wypływając z przechodniego

(1) Ustawa rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku w art. XVIII, skłania się do przeciwniej zasady, i dziś w sądach naszych składanie większych kompletów nad najmniejszy, jest zupełnie zapomniane.

(2) Postanowienie to nie weszło do Dziennika Praw, bo i uchwała rady najwyższej xięstwa Warszawskiego do której się ściąga, nie znajduje się w tymże Dzienniku.

dekretu w. p. ALEXANDRA I z dnia 20 Maja 1815 roku (1), wyprzedziło późniejszą w tym względzie dyspozycją w artykule 151 konstytucji królestwa Polskiego. W urzędzeniu dwóch wydziałów sądu najwyższej instancji, postanowieniem królewskim z dnia 1^{go} Lipca 1826 roku, nietylko takiż sam komplet dla każdego wydziału na nowo przepisano, ale postanowienie to w artykułach 2, 8, (14), 16, (17 i 18), rozwinęło także wszelkie szczegóły składaniu lub uzupełnieniu kompletu towarzyszącego. W tém tylko widoczna nastąpiła zmiana, z zasadami procedury cywilnej zgodniejsza, iż gdy sporządzenie relacji we wszelkich sprawach do instrukcji przyjętych, za zbytczne uznano, wyjąwszy spraw ważniejszych lub obszerniejszych, sędziemu referentowi głos stanowczy przy głównem zawyrokowaniu przyznano. Wszakże przepisy te, o ile się do senatorów ściągały już nie mają zastosowania, i obecnie *komplet sądu najwyższej instancji składa się wprowadzić z siedmiu osób, ale z samych sędziów mianowanych*, jak tego dowodzi postanowienie tymczasowe rady administracyjnej z dnia 27 Grudnia 183^{go} roku.

Ustanowiony dawniej według artykułu 152 konstytucji królestwa Polskiego, urządzeniem królewskim z dnia 1^{go} Kwietnia 1827 roku, *sąd sejmowy* do sądenia zbrodni stanu i przestępstw urzędników, których oddanie pod sąd było atrybucją senatu, składał się z wszystkich senatorów, zaś komplet najmniej z 25 i tylko do zastąpienia niedostającej liczby senatorów mogli być

(1) Na dekret ten z dnia 20 Maja 1815 roku powołuje się sama ustawa rządu tymczasowego w artykule 1.

wzywani sędziowie najwyższej instancyi, jak to wyraźnie artykuł 78 powyższego urządzenia wskazuje.

Dzisiejszy *sąd kryminalny oddzielny* postanowieniem NAJJAŚNIEJSZEGO PANA z dnia 13 Lutego 1832 roku urządzony, do sądenia zbrodni stanu czyli osób z pod amnestyi wyłączonych, składając się według artykułu 1 z dziewięciu osób, to jest z prezesa i ośmiu członków, sądzi większością głosów w myśl artykułu 60. Lecz wykonanie wyroków tych lub ich złagodzenie, podług artykułu 63, należy ostatecznie od woli NAJJAŚNIEJSZEGO PANA.

6. O składzie sądowym do spraw dyscyplinarnych.

Sprawy dyscyplinarne przeciw urzędnikom sądowym, do *trybunałów cywilnych I instancyi* lub do *sądów kryminalnych* należące, podpadają zwyczajnym kompletom z trzech członków. Lecz w *sądzie appellacyjnym* wszelkie tego rodzaju sprawy, jako też sprawy appellacyjne urzędników pod sąd oddanych, przychodzą do wydziałów kryminalno-kassacyjnych, po siedmiu sędziów w sobie mieszczących.

Również w *sądzie najwyższej instancyi* większy nad zwyczajny, bo najmniej z dziewięciu sędziów złożony komplet, zajmuje się sądeniem spraw dyscyplinarnych.

Postępowanie to wypływa z rozmaitych źródeł, lecz nie we wszystkich z wyraźnych urządzeń. W trybunałach cywilnych I instancyi i w sądach kryminalnych, zawsze jedne i też same kompleta do spraw dyscyplinarnych służyły. Podobnie w *sądzie appellacyjnym* za księstwa Warszawskiego i później aż do roku 1820, nie inny jak tylko zwyczajny komplet z pięciu członków złożony,

zajmował się sądeniem spraw dyscyplinarnych. *Pierwiotkową* w tym względzie podstawą były niewątpliwie przepisy procedury cywilnej w księdze IV tytule III, od artykułu 505 do 516, o pociąganiu sędziów lub sądów do odpowiedzialności w pewnych wyraźnie oznaczonych przypadkach (*de la prise à partie*); a zwłaszcza artykuł 515 wskazując potrzebę wydawania wyroków przedstanowczego i stanowczego w odmiennych wydziałach, oczywiście przypuszcza zwyczajne kompleta sądowe, kiedy większych kompletów wyraźnie nie przepisuje. Później nastąpiło w sprawach dyscyplinarnych urządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 27 Października 1812 roku, które pod punktem 10 i 12, ponawiając niezbędnosc wydawania decyzji przedwstępnej i decyzji stanowczej w dwóch różnych wydziałach, nie miało innych kompletów na celu jak tylko zwyczajne kompleta trybunałów cywilnych I instancyi, sądów kryminalnych i sądu appellacyjnego.

Dopiero w roku 1820 bez wyraźnego urządzenia wyższej władzy, sąd appellacyjny własną powodowany rozważą ze wszech miar usprawiedliwioną, zaczął sądzić tak *sprawy cywilno-dyscyplinarne*, jako też *sprawy appellacyjno-kryminalne przeciwko urzędnikom*, w komplecie z siedmiu sędziów postanowieniem Xięcia Namieśnika królewskiego z dnia 15 Stycznia 1820 roku oznaczonym (1).

(1) W oznaczeniu lub składaniu kompletów sądowych do sądenia spraw dyscyplinarnych przeciwko urzędnikom, tak w prawodawstwie jak w praktyce jedne i też same principia przewodzić powinny. Wprawdzie mały komplet mniej kosztuje i zwykle produkuje tyle co

Dla spraw dyscyplinarnych przeciw sędziom apelacyjnym lub sędziom pokoju do sądu kassacyjnego należących, organizacja sądu kassacyjnego z dnia 3 Kwietnia 1810 roku w artykułach 97 i 18, przeznaczyła komplet z dziewięciu członków. Lubo następnie ustawa rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku w artykule XVII, oznaczając do spraw cywilnych komplet z siedmiu członków, wyraźnie nie wyrzekła o komplecie do spraw dyscyplinarnych, jednakże gdy taż ustawa w ar-

wielki komplet a może i więcej: bo samo wotowanie sędziów w małym komplecie nie tyle czasu zabiera, ile w większym. Lecz z ogólniejszych przypuszczeń wypływa, iż uzdolnieni sędziowie w większym komplecie zebrani, wyrok wydadzą dojrzalszy. Ztąd więc życzyćby należało, aby jak największe kompleta sędziów rozpoznawały sprawy wszelkiego rodzaju ważniejsze, do których nadewszystko należą sprawy dyscyplinarne przeciwko urzędnikom sądowym. Z tego względu prawodawstwo Francuzkie oznaczając *minimum* kompletów, nie tylko nie wzbrania większych kompletów, ale owszem takowe przypuszcza; to jednakże zostawia światłu i gorliwości członków sądu, czyli dobitniej mówiąc à l'*esprit du corps*. Jest to duch praktyczny, który zgodnie z prawodawczym przewiduje: że sądenie wykroczeń dyscyplinarnych przez wielkie kompleta sądowe, sprawia zbawienniejsze wrażenia na ogóle urzędników: bo każdy z nich wiedząc, iż na przypadek wykroczenia *wielki komplet sądowy* nań będzie złożony, tém bardziej wstrzyma się od zbroceń lub bezprawia. Nasze trybunały cywilne I instancyi i sądy kryminalne w tém doznawają przeszkody do składania większych kompletów, że dość szczupło są obsadzone, a potrzeba w każdej sprawie dyscyplinarnej składać dwa oddzielne kompleta, jeden do przyjęcia skargi, drugi do stanowczego zawyrokowania; a nawet na przypadek uchylenia wyroku stanowczego przez sąd appellacyjny i odesłania sprawy na powrót do trybunału celem osądzenia sprawy w innym wydziale, często nie byłoby nowego kompletu, i sprawa musiałaby być odesłana do obcego trybunału. Atoli zdarzają się przykłady większych kompletów, bo w dniu 30 Marca 1832 roku, jeden z trybunałów cywilnych I instancyi wydał na zasadzie artykułu 91 procedury cywilnej wyrok dyscyplinarny w komplecie z 7 członków złożonym.

tykule 26 postanowiła, iż inne attrubucye sądowi kassacyjnemu służące, a między temi moc przedstawienia prezesa, sędziego appellacyjnego i sędziego pokoju do destytucyi, przechodzą według zasad namienionej organizacji do sądu najwyższej instancyi, więc sąd ten do spraw dyscyplinarnych zapewne składał komplet większy z dziewięciu członków; przynajmniej urządzenie dwóch wydziałów *sądu najwyższej instancyi* z dnia 18 Lipca 1826 roku (1) w artykułach 18 i 17, tak do *spraw dyscyplinarnych*, jak do spraw ogólnego porządku sądowego, wyraźnie oznaczyło komplet większy z *dziewięciu członków* złożony.

II. O SKŁADZIE SĄDÓW ADMINISTRACYJNYCH.

W epoce xięstwa Warszawskiego, sprawowanie sądownictwa administracyjnego należało do rad prefekturalnych i do rady stanu; do władz skarbowych departamentowych i do ministra skarbu. Podług organizacji władz administracyjnych z dnia 7 Lutego 1809 roku (2), §§. 25 i 27, *komplet rad prefekturalnych* jako magistratur kollegialnych, składał się z 3 członków większością głosów decyze wydających. *Rada stanu* podług pierwiastkowej organizacji z dnia 24 Grudnia 1807 roku (3) w tytule II §. 4, miała oznaczony *komplet z prezesa i trzech ministrów*, do rozpoznania kollizyi jurisdikcyjnych między sądownictwem a administracją, i do sądenia sporów administracyjnych i spraw o oddanie urzędni-

(1) D. P. K. P. Tom XI. 380.

(2) D. P. X. W. Tom I. 165.

(3) D. P. X. W. Tom I. 37.

ków administracji publicznej pod sąd. Późniejsza zaś organizacja rady stanu z dnia 19 Września 1810 roku (1) do wydawania decyzji w tychże samych przedmiotach, powiększyła komplet rady stanu do siedmiu członków jak o tém przekonywają artykuły 70, 97 i 113.

Lubo urządzenie *władz skarbowych departamentowych* z dnia 25 Marca 1809 roku (2), do których sprawy kontrabandowe i defraudacyjne należały, oznaczyło w tytule II artykułu 9, skład tychże władz z dyrektora, z inspektora jeneralnego, poborcy jeneralnego i kontrolera, jednakże nie wiadomo mi, czy władze skarbowe departamentowe w takimże składzie decyzje wydawały. To zaś pewna, że w drugiej a ostatniej instancji, podług przepisów skarbowych z dnia 1 Października 1809 roku §. 21, cała władza do ministra skarbu należała, wyjąwszy spraw defraudacyjnych monopolium tabacznego, w których decyzje władz skarbowych w drodze appellacji do trybunałów cywilnych I instancji przechodziły.

Sprawowanie sądownictwa administracyjnego zostaje w najściślejszym związku z organizacją władz administracyjnych. Ztąd więc w *epoce królestwa polskiego*, zmiana całej poprzedniej administracji w formach i zasadach, wymagała nowego oznaczenia *władz i kompletów* do sprawowania sądownictwa administracyjnego.

W przedmiotach sporu jurysdykcyjnego, w sprawach o oddanie urzędników administracji publicznej pod sąd za wykroczenia, i w rzeczach sporu administracyjnego, urządzenia z epoki księstwa Warszawskiego mogły służyć za wskazówkę do podobnych urządzeń, lub też do po-

praw doświadczeniem następczych; zaś dla sądzenia spraw kontrabandowych i defraudacyjnych, potrzeba było nowego całkiem urządzenia i uporządkowania władz i kompletów.

Jakoż pominąwszy przechodnie urzędowanie delegacji administracyjnej, organizacja rady stanu z dnia 19 Listopada 1815 roku, w artykułach 37 i 52, tudzież postanowienie królewskie z dnia 1 Grudnia 30 Marca 11 Kwietnia 1817 roku, w artykule 2 oznaczyły *komplet z siedmiu członków rady stanu*, do roztrzygania sporów jurysdykcyjnych, do spraw o oddanie urzędników administracyjnych przez Króla mianowanych pod sąd, tudzież do spraw sporu administracyjnego w drodze appellacji do ostatecznej decyzji przychodzących.

Sprawowanie sądownictwa co do sporów administracyjnych w I instancji, jakie dawniej do rad prefekturalnych należało, pómienioném postanowieniem z roku 1817, poruczone zostało *kommissyom wojewódzkim* z ustanowieniem w artykule 1, *kompletu z trzech kommissarzy kommissyi wojewódzkiej*, tudzież z *assessora prawnego* jako *sprawozdawcy bez głosu stanowczego*, a z wyłączeniem z takowego kompletu kommissarza wydziału spór popierającego, aby nie był sędzią w własnej sprawie.

Kiedy celem lepszego urządzenia sądownictwa administracyjnego w *sprawach kontrabandowych i defraudacyjnych*, Xiążę Namiestnik królewski postanowieniem z dnia 24 Sierpnia 1824 roku, sądzenie spraw tego rodzaju powierzył kommissyom wojewódzkim w I instancji, a kommissyi rządowej przychodów i skarbu jako IIszej instancji, wtedy postanowienie to w artykułach 2 i 4, oznaczając kompleta powiedziało: że w sprawach nad sto złotych, kommissye wojewódzkie w *swym kom-*

(1) D. P. X. W. Tom II. 379.

(2) D. P. X. W. Tom I. 285.

plecie, zaś w razie założonego rekursu kommissya rządowa przychodów i skarbu w *swym komplecie* zbierać się, i jako sądy wyroki wydawać mają.

Wskazany tu komplet kommissyi wojewódzkiej do spraw kontrabandowych i defraudacyjnych, nie jest tenże sam o jakim mówi postanowienie królewskie z dnia ^{30 Marca} 11 Kwietnia 1817 roku, bo owszem ściąga się do kompletu w samej organizacji władz administracyjnych wojewódzkich ustanowionego. Potrzeba zaś wiedzieć, że zaprowadzona przez Namiestnika królewskiego organizacja władz administracyjnych, z dnia 3 Lutego 1816 roku, dla przysporzenia oszczędności, późniejszemu postanowieniem Namiestnika w radzie administracyjnej w dniu 14 Sierpnia 1821 roku zapadłemu, doznała zmian i reformy zwłaszcza téż w liczbie wydziałów tak, że w mieście pięciu kommissarzy wydziałowych kommissyi wojewódzkiej, pozostało tylko trzech (1).

Otóż podług dwóch tych organizacji, a mianowicie pierwszej w artykułach 34 i 32, zaś drugiej w artykule 2, *komplet legalny kommissyi wojewódzkiej* do wszelkich działań kollegialnych, do jakich i sprawowanie sądownictwa administracyjnego należy, składał się z trzech członków włącznie z prezesem.

Widzimy więc, że do sprawowania sądownictwa przez kommissye wojewódzkie, tak podług pierwiastkowej organizacji z dnia 3 Lutego 1816 roku, jak podług postanowienia królewskiego z dnia ^{30 Marca} 11 Kwietnia 1817 roku, nakoniec podług reorganizacji z dnia 14 Sierpnia 1821 roku, jednostajny komplet z trzech członków był ustanowiony.

(1) Reorganizacja kommissyj wojewódzkich z dnia 14 Sierpnia 1821 roku wprawdzie jest wydrukowana, ale nie weszła do Dziennika Praw.

Lecz w sprawach sporu administracyjnego nie mógł wchodzić do kompletu kommissarz spór popierający, a w sprawach kontrabandowych lub defraudacyjnych, po zmniejszeniu składu kommissyj wojewódzkich z pięciu do trzech kommissarzy wydziałowych, mogła często wydarzyć się trudność w składaniu kompletu, dla innych zatrudnień prezesa i kommissarzy lub dla przypadkowych przeszkód. Ztąd więc reorganizacja kommissyj wojewódzkich z dnia 14 Sierpnia 1821 roku, zaradzając zbiegowi rozmaitych przeszkód, postanowiła w artykule 2, że na przypadek braku kompletu, sekretarzowi jeneralnemu w zastępstwie kommissarza służy głos stanowczy.

Atoli zaradczy ten środek nie był wystarczającym; dla tego zapadło w dniu 23 Listopada 1821 roku postanowienie Xięcia Namiestnika królewskiego w radzie administracyjnej, które powołując się na postanowienie królewskie z dnia ^{30 Marca} 11 Kwietnia 1817 roku przepisało, „że w przypadku prawnej niemożności zasiadania na sessjach sądowo-administracyjnych jednego z kommissarzy wojewódzkich, *sekretarz jeneralny*, a gdyby ten dla przeszkód prawnych zastępcą być nie mógł, *radzca prawny* (1) miejsce kommissarza wojewódzkiego zastępować ma.”

(1) W pierwiastkowej organizacji władz administracyjnych wojewódzkich z dnia 3 Lutego 1816 roku, nie ma żadnej wzmianki o *radzcy prawnym*. Urząd ten przybył kommissyom wojewódzkim wskutek postanowienia Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 7 Kwietnia 1818 roku (D. P. K. P. Tom VI. 2.) którym dyrekcya jeneralna dóbr i lasów rządowych do kommissyi rządowej przychodów i skarbu, tudzież wydziały dóbr i lasów rządowych do kommissyj wojewódzkich wcielonymi zostały. Artykuł 8 w związku z artykułem 6 tegoż postanowienia, przepisując skład i komplet do działań administracyjnych w przedmiotach dóbr i lasów rządowych wyrzekł, że radzca

Lubo więc na sessjach sądowo-administracyjnych sekretarz jeneralny i radzca prawny nigdy razem w komplecie zasiadać nie powinni, jednakże tak jeden jak drugi mogą wchodzić do kompletu bądź w *sprawach sporu administracyjnego*, bądź w *sprawach kontrabandowych lub defraudacyjnych*.

Również komplet komisyyi rządowej przychodów i skarbu do rozsądzania z rekursu spraw defraudacyjnych i kontrabandowych w postanowieniu Namiestnika królewskiego z dnia 24 Sierpnia 1824 roku powołany, nie jest żaden inny, jak komplet do wszelkich działań kollegialnych téjże komisyyi rządowej ogólnie oznaczony.

W tym względzie potrzeba zasięgnąć objaśnienia z organizacji postanowieniem królewskim z dnia 15 Października 1816 roku, dla komisyyi rządowej przychodów i skarbu wydanej. Organizacya ta oznaczając w artykule 1 skład z ministra prezydującego i z trzech radców stanu dyrektorów jeneralnych, zaś w artykule 45 mieszcząc między materyami do decyzji kollegialnej należącemi rozstrzyganie spraw defraudacyjnych i dyscyplinarnych, stanowi w artykule 47, że komplet składa się z trzech członków, i że równość zdań prezydujący rozwiązuje (1).

prawny zasiada na ogólnych posiedzeniach komisyyi wojewódzkich z głosem stanowczym, ale tylko w tychże przedmiotach. W reorganizacyi komisyyi wojewódzkich z dnia 14 Sierpnia 1821 roku, tenże radzca prawny zwany jest *doradcą prawnym*. Późniejsze więc dopiero postanowienie z dnia 23 Lutego 1824 roku, uzupełniło i pierwotny tytuł i atrybucye radcy prawnego. Zresztą postanowienie to nie weszło do Dziennika Praw.

(1) Organizacya komisyyi rządowej przychodów i skarbu z dnia (5) 17 Października 1816 roku która nie weszła do Dziennika Praw, sta-

Łatwo pojąć, że skoro do kompletu tylko minister i trzech dyrektorowie jeneralni wchodzili, ten tak mały skład nie był w stanie wydołać wszelkim sessjom kollegialnym, zwłaszcza w epoce kiedy pod kierunkiem ministra skarbu *Xięcia Lubeckiego*, skarbowość wszelkie swe sprężyny poruszać i we wszelkich źródłach swoich nadzwyczajną czynność rozwijać poczyniała. W ówczas Xiążę Namiestnik królewski postanowieniem z dnia 14 Listopada 1825 roku, w celu zapewnienia kompletu na sessjach kollegialnych, upoważnił *referendarzów stanu nadzwyczajnych* w komisyyi rządowej przychodów i skarbu pracujących i niektórych innych wyższych urzędników, bądź do zastępowania nieobecnych radców stanu, bądź do ciągłego zasiadania z głosem stanowczym na takowych sessjach. Później w miarę potrzeby podobne upoważnienia szczególnym urzędnikom do składania kompletu wydane zostały postanowieniami rady administracyjnej z dnia 29 Maja 1827 roku, tudzież z dnia 17 Stycznia 1833 roku (1).

Podług *nowej organizacyi rady stanu z dnia 12 Grudnia 1832 roku* teraz obowiązującej, a mianowicie artykułu 26, potrzeba do załatwienia wszelkich przedmiotów ogólnemu zgromadzeniu *rady stanu* poruczonych, kompletu najmniej z siedmiu członków oprócz Namiestnika lub jego zastępcy, który równość zdań rozwiązuje.

nowi jeszcze w artykule 49, że gdyby minister innego był zdania od zdań większości, natenczas będzie mógł rzecz wstrzymać i rządowi przedstawić z powodami stron obudwóch.

(2) Postanowienia te i poprzednie z dnia 14 Listopada 1825 roku, nie kwalifikowały się do Dziennika Praw.

Takowemu więc kompletowi podług artykułów 44 i 58 podpadają (1), tak spory jurysdykcyjne jak i sprawy oddawania pod sąd urzędników przez Króla lub Namiestnika mianowanych (2). Wszelakoż w jednym i drugim przypadku do zupełnej ważności zapadłych decyzji, potrzeba jeszcze oddzielnego wyższego zatwierdzenia przez Namiestnika królewskiego. Gdy o sprawach sporu administracyjnego, przychodzących w drodze apelacji od sądownictwa komisyj wojewódzkich, nowa organizacja rady stanu podobnie jak i dawniejsza z roku 1815, już teraz zniesiona nie wyrzekła, przeto w tym przedmiocie są jeszcze obowiązującymi postanowienie królewskie z dnia ^{30 Marca}_{11 Kwietnia} 1817 roku, tudzież postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 26 Lipca 1822 roku (3).

Lubo *sądownictwo komisyj rządowych*, rozciągające się na spory pomiędzy samymi li instytucjami publicznymi powstające, polega na kollegialnym działaniu, jednakże w składzie, komplecie i zasadach znacznie się różni tak od zwyczajnego sądownictwa cywilnego,

(1) Ogólne zgromadzenie rady stanu nie mogłoby w przedmiotach sporu administracyjnego i zaskarżeń urzędników wydawać dojrzałych opinii, gdyby w tychże przedmiotach nie były wprzód wyprowadzonymi dokładne instrukcje, czyli dopełnionemi prace przygotowawcze. Ustanowiona więc jest pod bokiemy rady stanu *komisya instrukcyjna*, z prezydującego w niej radcy stanu i referendarzy złożona, do której spory jurysdykcyjne i zaskarżenia urzędników, z rady stanu są odsyłane dla zebrania potrzebnych materiałów, dopełnienia instrukcji przedmiotu i ułożenia raportu czyli relacji dla przedstawienia jej ogólnemu zgromadzeniu rady stanu, do rozstrzygnięcia sporu lub zaskarżenia. Stosują się tu artykuły 7, 42 do 46, 52 do 58 i 65, organizacji rady stanu.

(2) Bez różnicy urzędników administracyjnych lub *sądowych*.

(3) D. P. K. P. Tom VII. 444.

jako też od sądownictwa zwykle administracyjnem zwanego. Do składu i kompletu wchodzi tylko te komisye rządowe których się spór dotyczy. Ztąd sądownictwo to, według natury sporu odbywa się albo przez jedną li komisya albo przez kilka komisyj razem. W pierwszym przypadku *zgodność zdań wszystkich członków* z głosem stanowczym do składu komisyi rządowej należących, stanowi wyrok ostateczny. W drugim przypadku ostateczność wyroku zależy od *zgodności zdań wszystkich komisyj rządowych* do sporu i kompletu wchodzących. Ale w tym przypadku zdanie każdej z osobna komisyi już tylko od większości głosów zawisło. Jeśli w jednym i drugim przypadku zgodność zdań otrzymaną być nie może, natenczas zachodzący spór przechodzi pod ostateczną decyzją Namiestnika w radzie (1).

We wszystkich trzech organizacjach *główniej izby obrachunkowej*, pierwszej z dnia 14 Grudnia 1808 roku; drugiej z dnia $\frac{3}{2}$ Października 1816 roku; na koniec trzeciej teraz obowiązującej z dnia $\frac{9}{2}$ Sierpnia 1821 roku (2), panuje jedna i taż sama zasada co do składu i kompletu izby; a mianowicie podług organizacji ostatniej, artykułów 1 i 28, izba ta składa się z prezesa i czterech radców z głosem stanowczym, oraz z pisarza i przydanych assessorów głos doradzczy mających, a decyzje swe wydaje w *komplecie trzech członków*, większością

(1) Skład i komplet sądownictwa komisyj rządowych, opisany jest w postanowieniu Namiestnika z dnia 18 Lipca 1818 roku, (Tom VI. 185.) w artykułach 20, 18, 22. Ponieważ trzy komisye rządowe istnieją, przeto w razie potrzeby wykonywaniu takowego sądownictwa, nie nie byłoby na przeszkodzie.

(2) D. P. X. W. I. 120. artykuły 14, 15, 16, 25, 34.

D. P. K. P. II. 160. artykuły 2, 7, 32.

D. P. K. P. VII. 230. artykuły 1, 28.

głosów, którą w przypadku równości zdań prezydujący rozwiązuje. Pisarz lub assessorowie nigdy do kompletu nie należą. Wszakże jeszcze nadmienić należy, iż podług organizacji z roku 1816, izba obrachunkowa obowiązana była w niektórych ważniejszych przedmiotach składać komplet z pięciu członków, to jest z prezesa i czterech radców.

W epoce xięstwa Warszawskiego *kommissya centralna likwidacyjna* w przedmiocie rozpoznawania i ustanowienia długów skarbowych tworzyła niejako drugą i ostateczną instancją, zaś pierwszą prefektury i rady prefekturalne (1). Komplet kommissyi centralnej likwidacyjnej, podług artykułu 5 dekretu królewskiego z dnia 16 Marca 1809 roku (2), na wzór kompletu dla wydziałów sądu appellacyjnego ustanowiony, składał się z pięciu członków, to jest z prezesa lub prezydującego kommissarza i innych kommissarzy, którzy większością głosów stanowili.

W następnej epoce postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 27 Stycznia 1824 roku, nową kommisją centralną likwidacyjną z prezesa i radców złożoną zaprowadzającą, przepisało w artykule 5 takież sam komplet z pięciu członków, a nadto upoważniło w artykule 6 sekretarza jeneralnego do zastępstwa radzcy w braku kompletu.

(1) Podług artykułu 11 dekretu z dnia 16 Marca 1809 roku, przyjęcie pojedynczych obrachunków w kommissyi centralnej likwidacyjnej, zależało od poprzedniego uznania takowych obrachunków, przez prefektury i rady prefekturalne.

(2) D. P. X. W. Tom I. 261.

O jawności sądownictwa zwyczajnego.

1. WYWÓD HISTORYCZNY.

Tylko sądownictwo zwyczajne, cywilne i kryminalne postępuje jawnie, w obec publiczności; nie zaś sądownictwo administracyjne (1). Zasada ta pochodzi z ustawy xięstwa Warszawskiego, która w artykule 70, jawność sądownictwa zwyczajnego temi zastrzegła słowa: »postępowanie sądowe będzie publiczne w rzeczy cywilnej i kryminalnej.«

Jednakże nadmienić należy, iż jeszcze przed utworzeniem xięstwa Warszawskiego, ustanowiona na początku roku 1807 *kommissya rządząca* dla zawojowanych prowincyj Prusko-Polskich, zaprowadziła w chwili ustąpienia władz Pruskich, postępowanie publiczne w sądownictwie cywilnym i kryminalnym.

Lecz bez względu na pierwiastek konstytucyjny i historyczny, znajduje się jeszcze trzecie źródło, z którego jawność postępowania sądowego *cywilnego* bezpośrednio wypływa. Jest to przyjęcie trzech kodexów Francuzkich cywilnego, procedury i handlowego, za prawo i postępowanie krajowe: bowiem całe prawodawstwo Francuzkie, nie tylko cywilne ale i kryminalne, będąc

(1) Tymczasem w kommissyi województwa Mazowieckiego sąd administracyjny na żądanie jednej z stron, dozwolił wprowadzenia sprawy przy otwartych drzwiach.

ożywione pomysłem publicznego działania, pociąga za sobą jawność postępowania sądowego, jako konieczny szrządek dojścia bezwzględnej sprawiedliwości.

Pomimo tego, ogólne owe zastrzeżenie jawności postępowania sądowego ustawą xięstwa Warszawskiego, nie było zbyt cennym, ponieważ obok kodexów Francuzkich cywilnych pozostały nadal obowiązującymi prawo i postępowanie *kryminalne* Pruskie oraz Austriackie, którym jawność postępowania sądowego w właściwym swoim znaczeniu, zupełnie jest obcą.

Wprawdzie z upadkiem ustawy xięstwa Warszawskiego, znikło piérwiastkowe zawarowanie jawności sądownictwa, i konstytucya królestwa Polskiego, ani statut organiczny miejsce jej zajmujący, nie w tym względzie nie wyrzekły: jednakże jawność postępowania sądowego dotąd pozostała żywiołem naszego sądownictwa zwyczajnego tak cywilnego jak kryminalnego, a to nie tylko przez moc obowiązującą trzech kodexów Francuzkich i nie zachwianą dotychczas trwałość piérwiastkowych urzędów organicznych całego wydziału sądowego z epoki xięstwa Warszawskiego pochodzących, ale szczególnie przez niewzruszoną sankcyą ustaw *rządowych* lub *prawodawczych* w epoce królestwa Polskiego nastąpionych.

I w rzeczy samej, cała upłyniona dotąd epoka tegoż królestwa, sprzyjając jawności postępowania sądowego jako *plennemu żywiołowi sprawiedliwości*, przypuszczała przy każdej następczej sposobności jawność za nieuchronną zasadę: jak tego dowodzą ustawa rządu tymczasowego z dnia 21 Września 1815 roku sąd najwyższej instancyi zaprowadzająca, tudzież xięga I kodexu cywilnego na sejmie przyjęta, sankcyą z dnia 13 Czer-

wca 1825 roku opatrzona; nakoniec urządzenie dwóch wydziałów sądu najwyższej instancyi, postanowieniem królewskim z dnia 13 Lipca 1826 roku (1).

2. ZAKRES JAWNOŚCI.

Nie trzeba jednakże rozumieć, jakoby zasada jawności postępowania sądowego, miała bezwarunkowo wymagać załatwienia wszelkich przedmiotów prawa cywilnego i kryminalnego, lub każdego działania sądowego w obec publiczności.

Pomijając historyczne piérwiastki odległych epok sięgające, tedy jawność działania sądowego, dziś ma głównie na celu, z jednej strony *wywieranie zbawionego wpływu na indywidualną sprawiedliwość sędziego*; z drugiej *objawianie Najwyższej woli, iż Ta w każdym zdarzeniu nic innego nie żąda, jak bezwzględnego wymiaru sprawiedliwości podług ustaw prawodawczych*.

Lecz gdyby jawność postępowania sądowego, pomimo ogólnych własności tych dobroczynnych, miała się stać źródłem lekceważenia *powszechnej moralności* lub *istotnych zasad powszechne bezpieczeństwo kraju utrzymujących*, natenczas musiałaby uleść bądź ograniczeniu bądź wyłączeniu, i szukać zastąpienia siebie przez *jawność druku*.

(1) Ustawa z dnia 21 Września 1815 roku, zgodnie z dawniejszym postępowaniem sądu kassacyjnego przypuszczając w artykule 16 jawność postępowania, wyłącza z niej (według artykułu 9, tylko posiedzenia sądu najwyższej instancyi, dla przyjęcia lub odrzucenia rekursów odbywane; xięga I kodexu cywilnego wskazuje w artykułach 249, 321, 340 i innych przypadki jako wyjątki od reguły, w których sprawy przy zamkniętych drzwiach odbywane być mają. Z urządzenia dwóch wydziałów sądu najwyższej instancyi stosują się tutaj artykuły 15, 13 i 11.

Oprócz tego, nie wszystkie działania sądowe, są tej natury i tak ważne, iżby im koniecznie jawność towarzyszyć powinna. Znajdują się inne, które przeciwnie tajemności potrzebują, bądź dla dobra stron lub rodziny, bądź dla dobra powszechnego. Niekiedy jawność postępowania zrzuciłaby tylko zwłokę i zmitręczenie drogiego czasu.

Słowem, w ogólności trudno oznaczyć ścisłe granice między potrzebą jawności a potrzebą tajemności postępowania sądowego. Z tego powodu już prawodawstwo Francuzkie a mianowicie *procedura cywilna* w artykule 87, bez względu na rodzaj i naturę spraw, upoważniła sędziów w komplecie zasiadających do zamienienia audyencji publicznej na tajemną, gdyby rozprawa publiczna miała za sobą pociągnąć *zgorzenie* lub *wielką nieprzystojność*. Tylko w tym razie trybunał cywilny I instancyi winien o tém zdać rapport prokuratorowi generalnemu przy sądzie apelacyjnym, zaś sąd apelacyjny ministrowi sprawiedliwości (1).

Podobną dyspozycją obejmuje instrukcja ministerialna z dnia 17 Maja 1808 roku dla sądów kryminalnych wydana, w artykule 12 stanowiąc: że w tych przypadkach gdzieby *przystojność* mogła być obrażoną, sprawa przy zamkniętych drzwiach izby sądowej sądzone być może. Lecz dyspozycja ta nie przeszła do organizacji sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca

(1) Ogólne to upoważnienie nie ściąga się ani do sądów pokoju, ani też do postępowania sądu kassacyjnego ani do sądownictwa kryminalnego; lecz jedynie do trybunałów cywilnych I instancyi, do trybunałów handlowych i do sądu apelacyjnego. Wszakże i sądowni najwyższej instancyi toż samo służyć powinno, dla tego, że tu też same powody zachodzić mogą.

1810 roku, i dla tego wprowadzenie wszelkich spraw kryminalnych, poprawczych i policyjnych po sądach zwyczajnych wyższych i niższych, odbywało się i odbywa publicznie.

Atoli w najnowszej epoce, organizacja oddzielnego sądu kryminalnego z dnia 13 Lutego 1832 roku, jedynie do sądenia osób z pod amnestyi wyjętych ustanowionego, przepisała w artykule 38 wprowadzenie spraw przy zamkniętych drzwiach.

3. SPOSÓB POSTĘPOWANIA PUBLICZNEGO.

Ponieważ postępowanie publiczne sądownictwa cywilnego i kryminalnego, z uchwał *kommissyi rządzącej* jeszcze przed nadaniem księstwu Warszawskiemu prawodawstwa i porządku sądowego Francuzkiego zaprowadzonym zostało, z tego względu instrukcje ministerialne z dnia 17 i 23 Maja 1808 roku, pierwsza dla sądów karnych, druga dla sądów cywilnych wydane, powołują się bez oznaczenia szczegółów sposobu postępowania publicznego, na przepisy już wówczas w tym względzie istniejące i wykonywane. Atoli dla *sądów podsędkowych kryminalnych i policyjnych*, powyższa instrukcja kryminalna w §. 12, wyraźnie i poszczegółowo formę publicznego postępowania opisała.

Instrukcją tę zastąpiła później organizacja sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku, która w artykule 11, dla sądów karnych wszelkiego stopnia sposób jawności postępowania określiła.

W sądach cywilnych zaś sposób postępowania publicznego, nie wymagał oddzielnego zaprowadzenia lub opisanego dla tego, że jest wskazany w kodexie *procedury cywilnej* w artykułach 87, 116, (8, 88, 470). Później

tylko organizacya sądu kassacyjnego z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, w tytule I o postępowaniu w sprawach cywilnych, a mianowicie w artykułach 52 i 53, ponowiła lub uzupełniła formy publicznego postępowania.

Podług przepisów tych, *jawność czyli postępowanie publiczne w sądach cywilnych i kryminalnych polega istotnie na tém jedynie: że publiczności wtenczas dozwolony jest widok sądu posiedzenie odbywającego, kiedy tenże słucha przedstawienia i wyjaśnienia całej sprawy, celem rozstrzygnięcia jej wyrokiem.*

Jest to *sądowa audyencya publiczna*, której obraz przedstawia następujące istotne szczegóły: że publiczność widzi zebrany w zupełnej liczbie sąd; że słyszy: w sądzie cywilnym obustronne żądania, wywody obrończe, zasady i usprawiedliwienia; w sądzie kryminalnym cały stan sprawy czyli relacyą, obronę obwinionego i jego własne przymówienie się, skoro żądał bydzь obecnym i przymawiać się pragnął; że nakoniec słyszy publiczny głos prokuratora królewskiego: w sądzie cywilnym tam gdzie z samego prawa lub uznania samego prokuratora lub z decyzji sądu wnioski jego są potrzebne, a w sądzie kryminalnym w każdej sprawie.

Tu następuje przerwa publicznego postępowania, bo natychmiast po głosie prokuratora, lub w sprawach cywilnych do których prokurator nie wchodzi, po zakończeniu obustronnych rozpraw, na znak prezesa, ustępuje publiczność; a po nastąpieniu wotowania i osądzeniu sprawy przy zamkniętych drzwiach, zapadły wyrok, znów przy otwartych drzwiach w obec publiczności, ogłasza najczęściej sam prezes, niekiedy pisarz sądowy.

Postępowanie to w sądach naszych, ściśle biorąc, nie odpowiada formie publicznego postępowania w są-

dach Francuzkich, wskazanej w artykule 116 procedury cywilnej, podług którego sąd w komplecie swym, nie chcąc odbywać wotowania w obec publiczności, może się *cofnąć* czyli *ustąpić z izby audyencyonalnej do izby konferencyjonalnej*, dla obradowania, zbierania głosów i wyrzeczenia wyroku; publiczność zaś bynajmniej *z izby audyencyonalnej* nie ustępując, oczekuje powrotu sądu i ogłoszenia wyroku.

U nas od samego początku publicznego w sądach postępowania, ten zachowuje się zwykły porządek: że zgromadzeni w komplecie sędziowie, po wysłuchaniu całej sprawy z rozpraw publicznych, pozostają w miejscach swoich *w izbie audyencyjonalnej*; publiczność zaś z niej ustępując do tak zwaney *izby ustępowej*, wraca dopiero po rozstrzygnięciu sprawy, celem wysłuchania publikacyi wyroku.

Że we wszelkich sprawach wyroki sądów karnych i wyroki sądu najwyższej instancji zapadają w izbie audyencyjonalnej przy zamkniętych drzwiach, podczas kiedy publiczność zostaje *na ustępie* czyli *w izbie ustępowej*: to się zasadza na wyraźnych przepisach organizacyi sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku w artykule 11, tudzież organizacyi sądu najwyższej instancji z dnia 21 Września 1815 roku w artykule 16, odpowiadającym artykułowi 53 ustawy sądu kassacyjnego z dnia 3 Kwietnia 1810 roku (1).

Lubo zaś co do wydawania wyroków w izbie audyencyjonalnej przy zamkniętych drzwiach przez sąd appel-

(1) Ztąd okazuje się, iż jednostajne wyrażenie w tychże organizacyach, znajdujące się „*wyrok zapada na ustępie*” nie odpowiada rzeczywistości u nas postępowaniu.

lacyjny, przez trybunały cywilne I instancyi i handlowe, nakoniec przez wydziały cywilne sądów pokoju, nie ma wyraźnej dyspozycji prawa: jednakże porządek ten zachowuje się w tychże sądach jednostajnym zwyczajem, tak z miejscowości czyli składu lokalów pochodzącym, jako też z wymienionego powyżej artykułu 116 procedury cywilnej, pozwalającego sędziom głosować w sprawie bez wystawienia się na widok publiczności (1).

Atoli z tegoż sposobu postępowania, znów przeciwnym zwyczajem wyjęte są wyroki połączenia, wyroki opozycyją lub appellacją z powodu niepopierania odrzucające, wyroki zaoczne o wrócenie się do processu: gdyż tego rodzaju wyroki, zwykle natychmiast w obliczu publiczności, bez wywołania ustępu, zapadają. Tak więc wyjątek stał się regułą a regułą wyjątkiem.

4. WYŁĄCZENIA.

Lubo w ogólności wszelkie sprawy pod rozstrzygnięcie sądów zwyczajnych, wyższych i niższych, wydziału cywilnego lub karnego przychodzące, publicznie w sposobie powyżej opisanym odbywane być powinny: jednakże ogólna zasada ta rozmaitych doznaje wyłączeń, które historycznie uważane, po większej części zasadza-

(1) Ponieważ podług głównych zasad procedury cywilnej obradowanie sędziów, zbieranie głosów i wydawanie wyroków większością zdań, w rzeczy samej należy do zakresu postępowania publicznego: przeto już z tej przyczyny nie było zasady prawnej do wzbronienia prokuratorom królewskim obecności i właściwego miejsca w izbie audyencyonalnej zamienionej na konferencyonalną. Wszakże gdyby tajemne wotowanie należało do istotnych atrybucyi i przywilejów sędziowskich, byłby na to wyraźny przepis.

ją się na pierwiastkowym zaprowadzeniu i urzędzeniu prawodawstwa krajowego, wynikając bądź z kodexów Francuzkich cywilnego i procedury, bądź z procedur kryminalnych Pruskiej i Austriackiej, bądź nakoniec z przepisanych pierwotnie organizacyi sądowych i objaśnień ministerialnych. Wszelako i późniejsze prawodawstwa sejmowe, zwłaszcza ustawa hipoteczna z roku 1818, i księga I. kodexu cywilnego z roku 1825, miały w tej mierze niejaki wpływ, przydając lub rozprzestrzeniając niektóre wyjątki w duchu pierwotnych zasad.

Dla wyjaśnienia rodzaju i natury, oraz zakresu takowych wyłączeń, należy nam rozróżnić przedmioty cywilne, hipoteczne, kryminalne i sprawy cywilno-dyscyplinarne.

A. Wyłączenia co do przedmiotów cywilnych.

Wszelkie wyłączenia od jawności postępowania sądowego co do przedmiotów cywilnych, wypływają z kodexu cywilnego księgi I, oraz z procedury cywilnej; i ściągają się po największej części do stosunków lub wypadków familijnych, albo obejmują rozmaite przypadki przychodzące pod rozstrzygnięcie sądowe bez pozwu na skutek podania do prezesa trybunału cywilnego I instancyi. W szczególności zaś są to sprawy następujące, a mianowicie:

a) *Sprawy rozwodowe.* Kodex cywilny Francuzki od artykułu 234 do artykułu 266, przepisując osobne postępowanie dla spraw rozwodowych z przyczyny oznaczonej, wskazał w sprawach tych punkta tajemnego przy zamkniętych drzwiach izby audyencyonalnej po-

stępowania, nie wyłączając atoli całkiem jawności. Lecz to tajemno-jawne postępowanie, to przeskakiwanie z tajemności do jawności, i znów z jednej do drugiej i nawzajem, nie zdoła wytrzymać zdrowej krytyki i nie mogło trafić do naszego przekonania. Dla tego kodex cywilny z roku 1825, w artykule 249 pod lit: e, postanowił: *że sprawy o nieważność małżeństwa, o rozwód lub o rozłączenie co do stołu i łoża, zawsze przy zamkniętych drzwiach sądzone być mają*. Atoli przepis ten nie wzbrania przystępu lub wejścia do izby audyencyonalnej samym stronom do sprawy wchodzącym, ani tym, którzy małżonkom jako krewni, powinowaci lub przyjaciele towarzyszą.

Czy wyrok stanowczy a nawet i przygotowawczy lub przedstanowczy, w sprawie tego rodzaju zapadły, na audyencji publicznej przy otwartych drzwiach ogłoszonym być winien: to zapytanie może być uważane za wątpliwe, ponieważ w tym względzie kodex cywilny z roku 1825 wyraźnie nie postanowił. Wprawdzie artykuł 249 pod lit: e wyrzekł: iż sprawy o rozwód, nieważność lub separacyą, przy zamkniętych drzwiach sądzone być mają, lecz wyraz *sądzone*, rozmaicie tłumaczyć się da, bądź w ten sposób: iż oprócz wotowania, zbierania głosów i wyrzeczenia wyroku, zawiera w sobie nadto *formę ogłaszania wyroków*; bądź w ten sposób: iż takowej formy w sobie nie zawiera. Nie wiadomo mi, jak sobie trybunały cywilne I instancyi wyraz ten tłumaczą, i czy w tej mierze jednostajne po wszystkich trybunałach zachowuje się postępowanie; to tylko pewna, że w trybunale cywilnym I instancyi województwa Mazowieckiego, w wydziałach sądu appellacyjnego i w sądzie najwyższej instancyi, publiczne praktykuje się

ogłaszanie, nie tylko wyroków stanowczych ale i wyroków przygotowawczych lub przedstanowczych (1).

b) *Adopcya czyli przysposobienie*. Akt ten zasadza się na wzajemnym stron zezwoleniu, jest wypadkiem dobrowolnej umowy, nie należąc bynajmniej do rzędu sporów cywilnych. Lecz że adopcya jest ściśniona warunkami prawa od prywatnej woli nie zawisłemi, przeto podług zasad kodexu cywilnego Francuzkiego, w xiędze I kodexu cywilnego z roku 1825 ponowionych, a mianowicie w artykułach od 319 do 325, powinna przechodzić drogą zwyczajnego processu, przez sąd pokoju,

(1) W sądzie appellacyjnym, w pewnej sprawie rozwodowej, gdy zapadł wyrok przygotowawczy o wyprowadzenie inkwizycyi *de impotentia antecedenti, absoluta et perpetua*, który z wszelkimi motywami drażliwe okoliczności obejmującymi ogłoszonym być miał, zastanawiano się nad nieprzyzwoitością ogłoszenia takowego wyroku publicznie przy otwartych drzwiach. Wszelako publiczne ogłoszenie nastąpiło, bo i mnie samemu jako prokuratorowi wówczas zdawało się, iż nowy kodex cywilny publikacji publicznej wymaga. Dziś wcale inaczej rzecz tę uważam: bowiem gdy nowy kodex cywilny xięgi I zgodnie z poprzednio obowiązującym kodexem Francuzkim xięgi I w ogólności jawne postępowanie w sprawach rozwodowych wyłącza, a ztąd ogólne przepisy procedury cywilnej w artykule 87, według których w przypadku wielkiej nieprzyzwoitości, tylko *rozprawy obrończe* na tajemne zamienić wolno, za normę do postępowania w sprawach rozwodowych przyjętemi być nie mogą, przeto w braku wyraźnego przepisu nowego, potrzeba się wrócić do poprzedniego prawa analogicznego, a mianowicie do kodexu cywilnego Francuzkiego. Ten zaś w artykule 258 stanowi: iż tylko wyrok *stanowczy* publicznemu ogłoszeniu na audyencji sądowej podpada. W myśl więc tegoż artykułu i w duchu nowego kodexu, który tajemne postępowanie w sprawach rozwodowych nawet nad granicę i obręb kodexu Francuzkim zakreślony rozciągnął, potrzeba: *aby tylko stanowczy wyrok publicznie przy otwartych drzwiach był ogłaszany, aby zaś wyroki przygotowawcze lub przedstanowcze tylko samym stronom przy zamkniętych drzwiach izby sądowej były publikowane*.

trybunał cywilny I instancyi i sąd appellacyjny. Cały ten pozorny proces, gdzie prokurator królewski jako strona przeciwna występuje w celu przestrzegania warunków samego prawa, odbywa się tajemnie w izbie posiedzeń sądowych, czyli przy zamkniętych drzwiach.

Tylko same wyroki, tak I jak II instancyi, ogłaszają się publicznie, z tą wszelakoż różnicą, że wyrok w I instancyi w każdym razie, czy dopuszcza, czy odrzuca adopcją ogłoszony bydyż winien, wyrok zaś sądu appellacyjnego w tenczas tylko, kiedy adopcją za mającą miejsce uznaje. Dawniej podług kodexu Francuzkiego artykułu 358, jedynie sam wyrok sądu appellacyjnego adopcją zatwierdzający ogłoszeniu na audyencji publicznej podpadał.

c) *Sprawy o odjęcie władzy rodzicielskiej.* Zasady kodexu cywilnego Francuzkiego o władzy ojcowskiej, widocznych doznały zmian przez kodex cywilny z roku 1825 w tytule o władzy rodzicielskiej. Francuzi nie biją lub niepowinni bić swoich dzieci: dla tego ich kodex cywilny idąc w ślad powszechnego obyczaju narodowi temu właściwego, szczegółowe obiały przepisy o osadzeniu nieposłusznych dzieci w zamknięciu przez ojca lub matkę, za pośrednictwem prezesa trybunału po wysłuchaniu prokuratora. Przepisy te znikły w naszym kodexie cywilnym z roku 1825, gdyż w miejsce onychże kodex ten przyjął nową przezornie rozważoną zasadę: że rodzice mogą dzieci swe karcić sposobem zdrowiu ich i postępowi w naukach nieszkodliwym, a to bez niczyjego wpływu. Zapobiegając zaś nadużyciu władzy rodzicielskiej, nowy kodex zagraża odjęciem tejże władzy, i w tym względzie artykuł 340 w związku z artykułem 339, oznaczając formę postępowania i wkładając obo-

wiązek działania z urzędu na prokuratora, każe odbywać sprawy tego rodzaju i wydawać wyroki tak w I jak w II instancyi sądowej przy zamkniętych drzwiach.

Powstaje tu pytanie: czy *sprawa przeciw opiekunowi pociąganemu o nadużycie karność domowej*, z odwołania się jednej z stron od uchwały rady familijnej do trybunału I instancyi, lub od wyroku trybunalskiego do sądu appellacyjnego przychodząca, ma bydyż wprowadzona na audyencyą sądową przy otwartych lub też raczej przy zamkniętych drzwiach? Nowy kodex cywilny księgi I w artykule 421, to tylko nadmienia: iż postępowanie w niej zachowane będzie takie, jakie jest dla spraw pośpiechu wymagających przepisane. Lecz nie spuszczać z uwagi ducha artykułów 423, 418 i 420 tegoż kodexu, tedy analogia z postępowania w sprawie o odjęcie władzy rodzicielskiej wyprowadzona, przemawia za tajemnem przy zamkniętych drzwiach postępowaniem (1).

Z ducha i wyrażeń nowego kodexu cywilnego wypływa, iż wyroki w sprawach tego rodzaju, publicznie ogłoszeniu nie ulegają.

d) *Sprawy o pozbawienie własnej woli, lub o ograniczenie w czynnościach cywilnych przydaniem doradcy, podobnież sprawy o zniesienie bezwłasnowolności lub uwolnienie od doradcy.* W tych sprawach tylko piérwiastkowe postępowanie włącznie z badaniem sądowem, odbywa się w izbie sądowej przy zamkniętych drzwiach, a to według artykułów 494, 520 i 516, nowego kodexu cywilnego, w związku z artykułami 890 do 893 i 896

(1) Z powołanemi artykułami kodexu cywilnego, ma związek artykuł 378 kodexu karnego z roku 1818.

procedury cywilnej; następne bowiem działanie w myśl artykułu 496 kodexu cywilnego, zamienia się w zwykłe postępowanie publiczne. Jak w I instancji, tak w sądzie *appellacyjnym* podług artykułu 498 nowego kodexu, tenże sam porządek zachować należy (1).

e) *Sprawa żony przeciwko mężowi o upoważnienie sądowe do szczególnego działania prawnego processualnego lub dobrowolnego.* Wprawdzie artykuł 185 nowego kodexu cywilnego, powtarzając rozporządzenie kodexu cywilnego Francuzkiego w artykułach 218 i 219, pozwalających żonie *zapożwać* męża przed trybunał, pominął dyspozycją o przywołaniu męża do *izby sądowej*: lecz namieniony artykuł zapewne nie chciał zmienić artykułu 861 procedury cywilnej, podług którego sprawy tego rodzaju z *zapożwu* przychodzące, odbywają się w izbie sądowej przy zamkniętych drzwiach.

Czy wyrok na audyencji ogłoszony być ma? na to nie ma przepisu.

Podług procedury cywilnej *rozmaite są przypadki*, gdzie przedmiot rozpoznaniu i rozstrzygnięciu sądowemu podpadający, nie przychodzi do trybunału cywilnego I instancji z *pozwu*, lecz tylko na skutek *podania do prezesa, relacji przez wyznaczonego sędziego sporządzonej i wniosków prokuratora*. Do przypadków tych należą następujące, a mianowicie:

(1) Systematyczność i technika w tym przedmiocie w nowym kodexie cywilnym nie wiele zyskała. Trzeba było wyraźniej oznaczyć różnicę tak w rzeczy, jak w nazwaniach między *bezwłasnowolnym, niedołężnym i marnotrawnym*; a przynajmniej nie należało zatrzeć widocznych oddziałów w kodexie Francuzkim, co do *bezwłasnowolności (interdiction)*, i doradcy prawnego (*conseil judiciaire*) zrobionych.

f) *Zatwierdzenie uchwał rad familijnych*, według artykułów 885 do 888 w związku z artykułami 435, 438 i 448, nowego kodexu cywilnego (1).

g) *Sprostowanie aktów stanu cywilnego*, według artykułów 855 do 857, w związku z artykułami 140 do 142 nowego kodexu cywilnego.

h) *Wprowadzanie w posiadanie dóbr po nieobecnym*, stosownie do artykułów 859 i 860.

i) *Sądowe upoważnienie żony do prowadzenia procesu, kiedy mąż jest nieobecny lub bezwłasnowolny*, podług artykułów 863 i 864.

k) *Żądanie sukcessora beneficyalnego o sprzedaż nieruchomości*, na zasadzie artykułu 987.

l) *Podstawienie innego wierzyciela w miejsce opóźniającego się wierzyciela dla popierania rozdziału szacunku pochodzącego z wywłaszczenia nieruchomości*, w myśl artykułu 779 (2).

Wszystkie te przedmioty bywają załatwiane w izbie sądowej czyli audyencyonalnej przy zamkniętych drzwiach. Jednakże kiedy w nich spór między stronami powstaje, mogący dać powód do rozpraw obrończych, natenczas postępowanie tajemne zwykle zamienia się w postępowanie publiczne, chyba gdyby zachodziła obawa zgorzelenia lub wielkiej nieprzyzwoitości. Ta też tylko przy-

(1) Powołane tu artykuły nowego kodexu wskazują, iż postanowienie sądu na wniesione żądanie opiekuna, ma nastąpić przy zamkniętych drzwiach. Jest to jednostronne żądanie, a zatem artykuły te nie wyłączają publicznego postępowania, do którego mogą dać powód wypadki w artykułach 887, 888 i 883 procedury cywilnej przewidziane.

(2) Artykuł ten wprawdzie inną nieco formę wskazuje, lecz łatwo zdarzyć się może, iż bez podania do prezesa nie obejdzie się.

czyna mogłaby w podobnych przedmiotach do sądu appellacyjnego spornie przychodzących, przeszkodzić jawnemu postępowaniu w drodze appellacyjnej: gdyż wedle artykułu 858 procedury cywilnej, nawet w przypadku jednostronnie wniesionego żądania o sprostowanie aktu stanu cywilnego, rozstrzygnięcie ma nastąpić na audyencyi (*il sera statué à l'audience*).

m) *Przyjmowanie lub odrzucanie rekursów przez sąd najwyższej instancji*, według artykułu IX ustawy rządu tymczasowego, z dnia 21 Września 1815 roku, oraz artykułu 11 urzędu dwóch wydziałów sądu najwyższej instancji z dnia 1° Lipca 1826 roku.

Nakoniec nadmienić należy, iż artykuł 8 procedury cywilnej pozwala sędziom pokoju odbywania audyencyi u siebie, ale przy otwartych drzwiach. Zdaje się więc, że i prezes trybunału cywilnego I instancji, gdyby w nagłym przypadku, z mocy artykułu 808 procedury dozwolił zapozwania do swojego domu na oznaczoną godzinę celem wydania szybkiej a tymczasowej decyzji (*sur référé*), nie mógłby wzbronić przystępu publiczności a przynajmniej osobom powodowi i pozwanemu towarzyszącym.

B. O postępowaniu hipoteczném.

Wprawdzie czynności i działania hipoteczne należą także do rzędu przedmiotów cywilnych, lecz że *postępowanie hipoteczne* tak pod względem tajemności i jawności, jak pod względem pojedynczych zwrotów i technicznych wyrażań, wykształciło się w sądach naszych w nową i właściwą formę: dla tego o pierwiastkowym jego powstaniu, rozwinięciu i sposobach, w szczególności mówić wypada.

Teraźniejsze postępowanie hipoteczne nie ma nic wspólnego z systematem hipotek kodexu cywilnego Francuzkiego, gdyż początkiem i źródłem jego jest nowy z gruntu porządek hipoteczny ustawą sejmową z roku 1818 o ustaleniu własności dóbr nieruchomości w kraju naszym zaprowadzony.

Ustawa ta w artykułach 29, (20, 25) i 137. 1° zaprowadzając *wydział hipoteczny* przy każdym trybunale cywilnym I instancji, dla czuwania nad prawnością wszelkich czynności hipotecznych i wydawania decyzji takowe czynności zatwierdzających lub zatwierdzenia odmawiających; 2° dozwalając odwołania się od decyzji tego rodzaju do sądu appellacyjnego; 3° stanowiąc, iż strona chcąc sobie zapewnić pierwszeństwo hipoteczne, powinna wnieść żądanie do trybunału cywilnego I instancji *przez illacyą* o dozwolenie protestacyi czyli ostrzeżenia hipotecznego: wskazała tym sposobem główne zasady i kierunki do *sposobu postępowania hipotecznego*, jaki później nie tylko przez postanowienie Xięcia Namiestnika królewskiego z dnia 22 Stycznia 1822 roku (1), ale niemniej przez praktykę sądową rozwiniętym został.

Sposób postępowania ten będąc tajemno-jawnym, objawia się w trzech następujących działaniach hipotecznych już wzytych oznaczonych, z których dwa są tajemne a jedno publiczne.

a) O rozpoznawaniu czynności hipotecznych.

Rozpoznawanie na zasadzie artykułu 20 ustawy hipotecznej z roku 1818, aktów lub czynności wchodzą-

(1) D. P. K. P. Tom VII. 287.

cych do xiąg hypotecznych *wojewódzkich* i wydawanie decyzji, takowe czynności zatwierdzających lub zatwierdzenia odmawiających, należy podług artykułu 29 téjże ustawy do *wydziałów hypotecznych* ustanowionych przy trybunalach cywilnych I instancyi.

Całe działanie to, odbywa się w *izbie posiedzeń wydziałów hypotecznych przy zamkniętych drzwiach*, i tylko decyzje ogłaszają się publicznie na stałych terminach tygodniowych.

Takowy zaś sposób postępowania wydziałów hypotecznych, nie będąc przez samą ustawę hypoteczną przepisany (1), wypływa z ducha postanowienia Namiestnika królewskiego z dnia 22 Stycznia 1822 roku, a w szczególności z artykułu 2 (2).

Wreszcie ustanowione później *wydziały hypoteczne przy sądach pokoju dla hypotek powiatowych*, postępują według tychże samych zasad i téjże samej formy, na zasadzie urządzenia kommissyi rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia 1825 roku, a mianowicie artykułów 38 i 6.

b) *O postępowaniu drogą illacyi.*

Wchodząc w wysłownienie i ducha pierwiastkowych przepisów porządku hypotecznego, przyjąć należy iż

(1) Ustawa hypieczna z roku 1818 w ostatnim ustępie w artykule 29 zapowiedziała przepisanie przez rząd sposobu postępowania w rzeczach hypotecznych.

(2) Artykuł ten i żaden inny wprawdzie nie obejmuje wyraźnego przepisu o tajemnym wydziałów hypotecznych postępowaniu przy rozpoznawaniu aktów hypotecznych, lecz myśl jego nie może być wątpliwą dla tego, że publiczne postępowanie w téj mierze nie miałyby żadnego celu.

postępowanie drogą illacyi powinno być dwojakie: jedno *tajemne do ostrzeżeń hypotecznych*, drugie *publiczne do appellacyi od decyzji wydziałów hypotecznych*. Tymczasem, gdy w tym względzie nie ma wyraźnej dyspozycyi prawa, praktyka sądowa w obudwu przypadkach jawnie postępuje.

Lecz jawność postępowania przez illacyą o dozwolenie ostrzeżenia hypotecznego, nie zgadza się ani z literą, ani z przezornością prawa, gdyż artykuł 137 ustawy hypotecznój stanowi: że dla zapewnienia sobie pierwszeństwa wpisu hypotecznego na przypadek pomyślnego wyroku w głównej sprawie, potrzeba przedewszystkiem zrobić wniosek do właściwego trybunału przez illacyą dowodami wspartą a po otrzymaniu rezolucyi sądowej ostrzeżenia dozwalającej, takową wraz z pozwem do głównej sprawy pozwanemu wręczonym i dowodem z opłaconego wpisu stemplowego, wnieść do xiąg hypotecznych celem zaciągnięcia ostrzeżenia do wykazu hypotecznego. A zatem, już samo wyrażenie: *„zrobić wniosek przez illacyą o uzyskanie rezolucyi sądowej”* wyłącza jawność postępowania. Również sam tok i porządek myśli, gdy o potrzebie okazania pozwu w głównej sprawie pozwanemu wręczonego, wzmianka jest dopiero po wskazaniu potrzeby otrzymania wprzód rezolucyi sądowej ostrzeżenia dozwalającej, dają oczywiście poznać, iż tu żadne publiczne postępowanie miejsca mieć nie powinno (1).

(1) Między artykułem 137 a artykułem 132 pod lit: c, nie ma sprzeczności. Myśl obudwóch tych artykułów w związku swoim uważanych jest ta: że jeśli strona żądanie illacyjne o dozwolenie protestacyi hypotecznój, opiera na jakim widocznym dowodzie, np. na po-

Wyrażnemu wystąpieniu prawa, przychodzi w pomoc zwyczajna przezorność prawodawstw. Jakże bowiem można przypuścić, iż ustawa hipoteczna lub późniejsze uzupełnienia jej chciały zaprowadzić jawne postępowanie do ostrzeżeń hipotecznych, kiedy w samej początkowej myśli ich leży konieczność *tajemnego* działania bez wiedzy dłużnika, aby ten wcześniej nimby ostrzeżenie uzyskanem i dopełnionem być mogło, nieruchomości nie przedawał lub zmownie z kim nie wpisywał pozornych obciążeń i tym sposobem usuwając przedmiot do zaspokojenia służyć mogący lub zabierając pierwszeństwo wpisu hipotecznego, wierzyciela nie pozbawił sposobności odzyskania długu.

Ztąd więc wypływa, iż praktyka sądowa powinna się wrócić do *tajemnego działania w sprawach illacyjnych o dozwolenie ostrzeżeń hipotecznych*, a to nie tylko w trybunałach cywilnych I instancyi, ale i w sądzie appellacyjnym.

Postępowanie *drogą illacyi* pochodząc z artykułu 137 zasadniczej ustawy hipotecznej, służyło początkowo do wyjednania ostrzeżeń hipotecznych. Lecz później, wkrótce po kolejnym zaprowadzeniu nowego porządku hipotecznego w trzech województwach, postanowienie Namiestnika królewskiego z dnia 22 Stycznia 1822 roku, oznaczając sposób i czas odwoływania się od decyzji kommissyi lub wydziałów hipotecznych do

czątkowym dowodzie (commencement de preuve), natenczas nie potrzeba okazania pozwu pozwanemu wręczonego; jeśli zaś strona żadnego nie posiada dowodu piśmiennego, natenczas chcąc wyjednać dozwolenia protestacyi, powinna złożyć pozew w głównej sprawie pozwanemu wręczony; ale też nic więcej ani nawet dowodu z opłaconego wpisu stemplowego.

sądu appellacyjnego, zastosowało oraz *postępowanie illacyjne* do wniesienia i popierania tego rodzaju appellacyi. Albowiem artykuł 5, rozróżniając dwa główniejsze przypadki appellacyi od decyzji hipotecznych, *jeżeli* gdzie zachodzi spór między stronami, *drugi* gdzie między samemi stronami żadnego nie ma sporu, każde w pierwszym przypadku rozwinąć proces summaryczny w zwyczajnej formie z zapozwu, w drugim przypadku zaś appellacją bądź jednostronnie, bądź przez dwie lub więcej stron jednozgodnie założoną (1) wprowadzić do sądu *drogą illacyi*.

Wprawdzie o jawności lub tajemności postępowania illacyjnego z odwołania się od decyzji hipotecznych, powyższe postanowienie nie wyrzekło, lecz praktyka sądowa zaprowadziła i ustaliła w sądzie appellacyjnym publiczne przy otwartych drzwiach postępowanie; i w rzeczy samej jawność illacyi w tym przypadku, odpowiada swojemu celowi i ogólnym zasadom naszego postępowania sądowego.

Szczegóły formy postępowania z illacyi, nigdzie nie znajdują się określonymi, a formalności obecnie zachowywane również pochodzą z praktyki sądowej, która w urzędzeniu onychże zapatrywała się na postępowanie procedurą cywilną przepisane, gdzie rzecz przychodzi pod decyzją sądową z podania do prezesa, z relacyi przez sędziego sporządzonej i z wniosków prokuratora. Ztąd więc appellujący od decyzji hipotecznej czyli ra-

(1) Z powodów w artykule 20 ustawy hipotecznej wymienionych, często mogą się wydarzyć appellacje od decyzji hipotecznych, gdzie strony umowę zawierające, acz każda z nich będzie miała swój interes, zgodnie występują dla wyjednania zatwierdzenia umowy.

częj ustanowiony przezeń obrońca publiczny podaje prośbę do prezesa o wyznaczenie terminu i wydziału, do której dołączoną jest *illacya*, żądanie, czyn i zasady wyjaśniająca, wraz z poszytem aktów wszelkie potrzebne dowody obejmujących. Prezes wyznacza wydział, termin i sędziego referenta, który po sporządzeniu krótkiej relacji sprawdzenie dokumentów na celu mającej, odsyła całe dzieło do wniosków prokuratora: poczem gdy z wokandy i kolei spraw stałego terminu, *illacya* jest przywołana, sędzia referent takową oraz relacją odczytuje przy otwartych drzwiach izby sądowej, a następnie po wysłuchaniu wniosków prokuratora i wywołaniu ustępu, zapada wyrok który znów publicznie się ogłasza (1).

Nakoniec, że *appellacye* od decyzji wydziałów hipotecznych przy trybunałach cywilnych I instancji będących, przychodzą do sądu *appellacyjnego*, to się zasada na artykule 29 w ustępie 6 i artykule 25 ustawy hipotecznej z roku 1818, tudzież na postanowieniu Namiestnika królewskiego z dnia 22 Stycznia 1822 roku. Rozpoznawanie zaś *appellacji* od decyzji wydziałów hipotecznych przy sądach pokoju, należąc do właściwych trybunałów cywilnych I instancji (2), ma się po-

(1) Wypadałoby aby w każdym przypadku *illacyą* *appellacyjną* od decyzji hipotecznej właściwy obrońca publiczny odczytywał. Lubo zaś nie ma żadnego postanowienia, któreby wniosków prokuratora do *illacji* w przedmiotach hipotecznych wymagało, jednakże wniośki jego zawsze są potrzebne dla wielu przyczyn, a szczególnie dla dopilnowania warunków samego prawa w myśl artykułu 20 ustawy hipotecznej z roku 1818.

(2) Konsekwencya wymagałaby poruczenia wydziałom hipotecznym przy trybunałach *attrybucji* rozpoznawania *appellacji* od decyzji wydziałów hipotecznych powiatowych.

dobniez odbywać drogą *illacji* i formą przez namienione postanowienie wskazaną, jak to wypływa z artykułów 6 i 33 urządzenia *kommissyi* rządowej sprawiedliwości z dnia 22 Grudnia 1825 roku.

c) *O przystosowaniu postępowania illacyjnego do innych wypadków.*

Po wykryciu *piérwiastkowego* początku i właściwego sposobu postępowania *illacyjnego* wspomnieć należy, iż praktyka sądowa znalazłszy postępowanie to nader dogodnym, nie poprzestała na użyciu go do wymienionych dwóch wypadków, to jest do ostrzeżeń hipotecznych i *appellacji* od decyzji hipotecznych: lecz dozwoliła lub wymagała przychodzenia do trybunału drogą *illacji*, nawet w niektórych przypadkach jednostronnego działania procedurą cywilną albo *codexem* cywilnym przewidzianych, w których przedmiot rozstrzygnięciu sądowemu podpadający, zwykle się załatwia na skutek trzech działań sądowych, a mianowicie podania do prezesa, relacji sędziego referenta i wniosków prokuratora. Tak np. dozwala się przychodzenia do trybunału drogą *illacji publicznej* z żądaniem o wprowadzenie w posiadanie spadku na zasadzie artykułu 770 *codexu* cywilnego wniesionem (1).

(1) Przychodzenie, jak to się zdarzało, drogą *illacji publicznej* do sądu *appellacyjnego* z wnioskiem o zatwierdzenie *adopcyi*, lub przypuszczenie do *rehabilitacyi*, sprzeciwia się przepisom *codexu* cywilnego i handlowego, a nawet w tych przedmiotach postępuje się tajemnie, dotychczasowa praktyka zaś uważa postępowanie *illacyjne* w każdym przypadku za publiczne.

W takowem przystosowaniu postępowania illacyjnego do wypadków analogicznych, nie przeciwnego duchowi i ogólniejszym zasadom postępowania sądowego dostrzegać się nie daje; a nawet w niektórych wypadkach jednostronnego przychodzenia do trybunału, jak np. w domaganiu się wprowadzenia w posiadanie dóbr po nieobecny według artykułów 859, 860 procedury cywilnej, wypadaloby raczej publicznie przy otwartych drzwiach postępować: zwłaszcza też tam gdzieby nie wspominając innych powodów, za jawnym postępowaniem przemawiało analogiczne zastosowanie artykułu 111 procedury cywilnej, stanowiącego iż wszelkie rapporta czyli relacye sędziego referenta w sprawach wziętych do instrukcyi na piśmie, lub też tylko do obrady (*délibéré*), publicznie przy otwartych drzwiach czytane być mają: aby na przypadek wciśnięcia się pomyłek *in facto* do relacyi sędziego, stronom interessowanym nie była odjęta sposobność do podawania wyjaśnień rzecz sprostować mogących.

Są wszakże i inne jeszcze przypadki publicznego *na audyencyi* załatwiania sporów za pośrednictwem relacyi sędziego, jak np. trudności zachodzące przy proporejonalnym rozdzieleniu funduszków pomiędzy wierzycieli osobistych według artykułu 668 w związku z dwoma poprzedniami artykułami, lub przy uporządkowaniu klasyfikacyjnem wierzycieli hipotecznych według artykułów 762 i 761 procedury. Wchodząc więc w ducha pierwiastkowych zasad postępowania sądowego cywilnego na jawności opartego, zdaje się: iż w ogólności wszelkie relacye sędziego referenta w sprawach lub interessach cywilnych, bądź z *pozwu*, bądź z *podania do prezesa*, bądź z *illacyi*, bądź nakoniec z *protokolar-*

nego żądania, do osądzenia sądowego przychodzących, publicznie czytane być powinny; wyjąwszy w najściślejszem ograniczeniu te tylko wypadki, gdzie prawo jak najwyraźniej postępowanie przy zamkniętych drzwiach nakazuje, lub gdzieby jawność postępowania, publicznie zgorszenie albo wielką nieprzyzwoitość zrzadzić mogła.

C. Wylączenia co do działań lub spraw kryminalnych.

Lubo w ogólności we wszystkich sądach zwyczajnych, wyższych i niższych wydziału karnego wszelkie sprawy do sądenia przychodzące, na audyencyi przy otwartych drzwiach odbywane być mają: jednakże w sądach policyjnych, którym tylko cząstkowa służy jurysdykcya policyjna, a mianowicie *w sądzie policyjnym przy urzędzie municypalnym miasta Warszawy i w sądzie burmistrzów lub wójtów po gminach*, jawne przy otwartych drzwiach izby załatwianie drobnych spraw policyjnych i ściśle zachowanie wszelkich form publicznego postępowania, nie miałoby żadnego rozsądnego celu, a nawet za czezą i próżną igraszkę uważane być mogło.

Zdaje się nawet, iż pierwiastkowe organizacye sądów policyjnych, przewidując trudność, niewygodę i zwłokę w zachowywaniu form jawności, nie chciały tychże sądów zobowiązywać do dopełniania wszelkich szczegółów publicznego postępowania. Nietylko bowiem pierwotna organizacya wydziału policyjno-sądowego przy urzędzie municypalnym miasta Warszawy, nie wkłada nań wyraźnego w tej mierze obowiązku, ale nadto organizacya sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku,

pozostawia niejaką wątpliwość o konieczności publicznego postępowania innych sądów policyjnych. Albowiem organizacja ta w artykule 11, acz ogólną objawia tę zasadę: że sprawa czy to w sądzie kryminalnym, czy w sądzie poprawczym, czy nakoniec w sądzie policyjnym do rozsądzenia przychodząca, publicznie na audyencyą wprowadzona być powinna, stanowi jednakże w dalszym ciągu: że *wprowadzenie to w sądzie kryminalnym lub sądzie policyi poprawczej, zależy na odczytaniu relacyi, wysłuchaniu obrony obwinionego i wniosków prokuratora przy otwartych drzwiach izby sądowej, tudzież po zapadnięciu wyroku w izbie przy zamkniętych drzwiach, na publikacyi onegoż natychmiast nastąpić mającej*; zaś w *sądach policyjnych* zależy na tém, iż sąd po dyskusyach słownych i bez robienia relacyi na piśmie, decyzją wydaje i w protokóle ją umieszcza (1).

Nie wchodząc w obszerniejszy rozbiór objawiających się tu różnic, ani też w interpretacyą słowną lub logiczną tychże przepisów, dosyć będzie przytoczyć, iż w sądach policyjnych powiatowych czyli w sądach policyi prostój publiczne ustaliło się spraw wprowadzanie.

† (1) Ustęp ten o postępowaniu sądów policyjnych zgadza się z przepisami procedury dla sądu policyjnego przy urzędzie municypalnym miasta Warszawy, przez ministra sprawiedliwości w dniu 1 Sierpnia 1808 roku wydanemi, z których dwa paragrafy dosłownie tu się umieszczają:

§. 5. „Instrukcyja sprawy następuje ustnie, równie jak słuchanie świadków, gdzieby potrzebnemi byli; zeznanie ich atoli jako też i motywa sentencyi powinny być w dekrete w krótkości wyrażone.”

§. 6. „Wszystkie wyroki wydziału policyjno-sądowego mają być w sporządzony na to osobny sentencyonarz wpisywane i natychmiast stronom publikowane, które mają prawo żądania ekstraktu.”

Nader ważnem działaniem w sprawowaniu sądownictwa kryminalnego jest *wyprowadzanie śledztwa inkwizycyi*, gdyż od nich zależy cały wypadek sprawy, cała prawdziwość wyroku kryminalnego. Stosownie do dwóch procedur kryminalnych Pruskiej i Austriackiej w kraju naszym obowiązujących, śledztwa i inkwizycye w sprawach kryminalnych, poprawczych i policyjnych, wyprowadzają się *tajemnie*, to jest bez dozwolenia przystępu *ciekawości publicznej*. Wszelako tajemność inkwizycyi tak dalece jest ograniczoną, iż protokoły przesłuchania obwinionych, lub podejrzanych, lub świadków, nie miałyby wiary i nie byłyby ważne, gdyby nie były sporządzane przez *sąd inkwizujący w komplecie* powyższemi procedurami przepisany.

Zwyczajny komplet sądu inkwizującego, podług ordynacyi kryminalnej Pruskiej paragrafów 34, 37, 38 i (41), składa się z *sędziego i przysięgłego protokółisty z postępowaniem i prawem kryminalnem obeznanego*; a tylko w braku protokółisty, sędziego inkwizującego obowiązany jest przybrać *dwóch przysięgłych niepoślakowanych obywateli czytać i pisać umiejących*.

Zwyczajny komplet sądu inkwizującego procedura Austriacką ustanowiony, składa się w sprawach zbrodniowych podług części I §. 288 z *sędziego inkwizującego, z przysięgłego protokółisty i z dwóch wiarygodnych przysięgłych obywateli*, zaś w większych przewinieniach policyjnych, podług części II §. 290, tylko z *sędziego i aktuaryusza*.

Takowym założeniom i zasadom procedur Pruskiej i Austriackiej nie można zaprzeczyć przezorności, ani wewnętrznego ubezpieczenia sądowych badań lub inkwizycyi. Lecz w naszym sądownictwie kryminalnem,

jeszcze w epoce księstwa Warszawskiego, wcisnęły się co do wewnętrznych warunków sądu inkwiruującego, niejaki modyfikacye i ściśnienia, których w ówczas trudno lub niepodobna było uniknąć. Zmiany te, pominiawszy pierwotne instrukcyje ministeryalne, wynikają z organizacyi sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku, a mianowicie z artykułu 11 w wstępie, z artykułu 15 pod N^{re}m 3, i z artykułu 16 w wstępie: »podśędkowie przy sądach pokoju...«

Za ogólną tu zasadę położono: iż instrukcyja spraw o zbrodnie, występki i przewinienia policyjne, tym samym jak dotąd sposobem odbywać się będzie; a w rozwinięciu jej powiedziano: że sądy policyi poprawczej przygotowywać i skutecznie mają instrukcyję spraw sądom kryminalnym podpadających; podśędkowie zaś przy sądach pokoju wyprowadzać będą pierwsze śledztwa i ustanawiać *corpus delicti* czyli istotę czynu, w sprawach, których rozsądzenie należy bądź do sądów kryminalnych, bądź do sądów policyi poprawczej.

Z zasad tych organicznych, jako też z przepisów procedur Pruskiej i Austriackiej, niemniej z samego składu sądów policyi poprawczej i sądów policyjnych przy sądach pokoju, rozwinął się następujący stan urzędników do wyprowadzania śledztw i inkwizycyi, a w szczególności: w sądach policyjnych przy sądach pokoju, czyli w sądach policyi prościej nie tylko podśędkowie przy pomocy podpisarza, ale i pisarze lub podpisarze, każdy z osobna przy pomocy kancelistów, lub tam gdzie i kancelistów nie ma, z przybraniem przysięgłego aplikanta cokolwiek z formalnościami obeznanego, pierwsze wyprowadzają śledztwa; zaś w sądach policyi poprawczej, podśędkowie kryminalni, a po wię-

kszej części inkwircenci, lecz i pisarze, i tylko w wydziałach poprawczych w Warszawie *assessorowie*, w każdym razie przy pomocy *kancellisty* a niekiedy *przysięgłego aplikanta*, ordynaryjnych w całej zupełności inkwizycyi dopełniają.

W ogólności więc nie ma sędziów inkwiruujących, ani protokółistów takich, jakich podług samych procedur potrzeba. Jednakże w niektórych sądach poprawczych, sędziowie prezydujący, lub niekiedy w nadzwyczajnych wypadkach sędzia delegowany, kierują badaniem i zupełne inkwizycye wyprowadzają. I tego przepomnieć nie należy, mówiąc o wewnętrznych potrzebach sądu inkwiruującego, iż znaczniejsza liczba inkwircentów, assessorów, podśędków, pisarzy, należą do rzędu usposobionych teoretycznie urzędników stopień *magistra prawa* posiadających (1).

D. Wyłączenia co do spraw karności dyscyplinarnej.

Sprawy karności przeciwko urzędnikom i officyalistom, potrzeba podzielić na dwa rodzaje, a mianowi-

(1) Śmiało rzec można, iż urządzenie sądów inkwiruujących należy do najważniejszych i najtrudniejszych przedmiotów prawodawstwa krajowego. Sama teoria i obce wzory są w tym względzie bardzo słabym zasobem; długoletniego owszem potrzeba doświadczenia miejscowego: bo takowe urządzenie zależy od poznania ogólnej oświaty i praktycznej moralności w tym kraju panującej; od dobrych lub złych nalogów w tym kraju doświadczanych; od zgłębienia historii zewnętrznej i wewnętrznej dotychczasowego sądownictwa kryminalnego. Takowe urządzenie ma związek z kształtem i attrubucyą władz administracyjnych i policyjnych; i nie tyle zawisło od kształtnych organizacyi jak od kształtnych urzędników.

cie na sprawy *kryminalno-dyscyplinarne*, i *cywilno-dyscyplinarne*. Do pierwszych ściąga się postanowienie królewskie z dnia $\frac{3}{20}$ Maja 1817 roku (1), do drugich postanowienie królewskie z dnia $\frac{6}{18}$ Kwietnia 1820 roku (2).

a) Przedmiotem spraw *kryminalno-dyscyplinarnych* są *przestępstwa w urzędowaniu* popełnione, kodexem kryminalnym przewidziane. Sprawy te różnią się od zwykłych spraw kryminalnych i poprawczych w trzech główniejszych punktach, a w szczególności: 1° rozwinięcie kryminalne podobnej sprawy przeciw obwinionemu urzędnikowi lub oficyaliście, zależy od poprzedniego oddania tegoż pod sąd przez właściwą władzę administracyjną lub sądową (3); 2° bez względu na wielkość przestępstwa i kary, należą sprawy tego rodzaju w I instancji do sądów kryminalnych, a w II i ostatniej do sądu *appellacyjnego* (4); 3° od wyroku w I instancji zapadłego, który właściwej władzy przesłany być winien aby oświadczyła, czy na wyroku poprzestaje lub od niego odwołuje się, służy tak obwinionemu jak i prokuratorowi *appellacya*, a w ostatnim przypadku nietylko

(1) D. P. K. P. Tom III. 216.

(2) D. P. K. P. Tom VII. 3.

(3) Właściwą władzą jest ta władza, która urzędnikowi lub oficyaliście nominacyą wydaje. Jednak w rozwinięciu tejże zasady pewne modyfikacye zachodzić powinny. Wiadomy mi jest przypadek oddania oficyalisty pod sąd kryminalny przez kommissarza w obwód delegowanego, a byłoby z wielu względów stosowniej, aby żadne inne niższe władze administracyjne od kommissyj wojewódzkich nie dawały decyzji w tej mierze.

(4) Wszakże w tym względzie znajdują się pewne wyjątki, a nawet przewinienia policyjne księgą III kodexu karnego objęte, nie mogą być zasadą do oddania urzędnika lub oficyalisty pod sąd.

dla samej satysfakcyi prawa, ale i z uciążliwym skutkiem dla obwinionego (5).

We względzie postępowania zaś w samej sprawie, nie ma żadnej różnicy od zwyczajnego sposobu postępowania w sprawach kryminalnych lub poprawczych: gdyż urzędnik za zbrodnią lub występkiem pod sąd oddany, podpada tém samém wszelkim przepisom procedur Pruskiej lub Austriackiej, tudzież organizacyi sądownictwa kryminalnego z dnia 26 Lipca 1810 roku. Dla tego więc nietylko śledztwo i inkwizycya w zwykłej formie z wszelkimi skutkami towarzyszyć mogącemi wyprawia się, ale nadto przedstawienie sprawy przez sędziego referenta, obrona obwinionego i wysłuchanie wniosków prokuratora, odbywa się tak w sądzie kryminalnym jak w sądzie *appellacyjnym na audyencji publicznej przy otwartych drzwiach izby sądowej*.

b) Przedmiotem spraw *cywilno-dyscyplinarnych* są jedynie i wyłącznie cięższe wykroczenia w służbie przez urzędników sądowych popełniane, które atoli na sobie nie noszą cechy występków a tém bardziej zbrodni.

Sądownictwo w sprawach tego rodzaju przeciw urzędnikom sądowym, cywilnym lub kryminalnym, należy według ich stopnia i podległości, do trybunałów cywilnych I instancji, do sądów kryminalnych, do sądu *appellacyjnego* i do sądu najwyższej instancji. Wszelako dawniej zasada ta ulegała pewnym wyjątkom, i dopiero

(5) W sprawach kryminalnych i poprawczych, obwinionemu który tylko *ab instantia*, lub dla braku dowodów uwolnionym został, nie służy droga rekursu. Urzędnik zaś pod sąd oddany, ma i w tym przypadku prawo odwołania się do drugiej instancji, w celu zupełnego oczyszczenia się z zarzutu.

w najnowszej epoce rząd tymczasowy z dnia ^{27 Listopada}_{9 Grudnia} 1831 roku (1) wyrzekł: iż podsędkowie cywilni przy sądach pokoju, i podsędkowie jako też sędziowie prezydujący w sądach policyi poprawczej, którzy dotychczas pod względem karności dyscyplinarnej sądowi apellacyjnemu podlegali, mają odtąd za wykroczenia służbowe odpowiadać, pierwsi w właściwych trybunałach cywilnych I instancyi, drudzy w właściwych sądach kryminalnych, z wolnym atoli odwołaniem się tak obwinionego jak prokuratora, stosownie do postanowienia królewskiego z dnia 4 Kwietnia 1820 roku.

Całe postępowanie w sprawach *cywilno-dyscyplinarnych*, różniąc się w wielu innych względach od zwyczajnego postępowania tak cywilnego jak kryminalnego, jest *tajemne*, a w szczególności po publicznym przywołaniu sprawy z wokandy, odczytanie relacji przez sędziego referenta, obrona obwinionego i wysłuchanie wniosków prokuratora, następuje *w izbie audyencyonalnej przy zamkniętych drzwiach*: ponieważ publiczne postępowanie przeciw urzędnikom sądowym o wykroczenia w służbie do odpowiedzialności pociągniętych, uwłaczałoby godności i powadze, jaką cały ogół urzędników wydziału sprawiedliwości z pierwiastku i powołania się zaszczyca.

Szczupłe znajdują się w sprawach cywilno-dyscyplinarnych przepisy postępowania, i te uzupełniały bądź praktyka sądowa według wzoru procedur cywilnej i kryminalnych, bądź szczególne objaśnienia ministeryalne.

Pierwszy ślad przepisu o konieczności postępowania tajemnego w sprawach tego rodzaju nastrocza się w or-

ganizacji sądu kassacyjnego z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, która w artykule 99 postanowiła: że w processach karności dyscyplinarnej odczytywanie relacji, wysłuchanie głosu prokuratora i *samo wyrokowanie* nastąpi *w izbie sądowej przy zamkniętych drzwiach*. Później reskryptem ministra sprawiedliwości z dnia 27 Października 1812 roku, rozmaite zagadnienia we względzie postępowania dyscyplinarnego rozwiązującym, w punkcie 8 wskazany został tenże sam sposób postępowania tajemnego dla wszystkich trybunałów i sądów, temi słowy: „że postępowanie w rzeczach karności jest także same, jakie jest przepisane w artykule 95 aż do 101 dekretu z dnia 3 Kwietnia 1810 roku, i że się różni od postępowania w sprawach *la prise à partie*, przepisanego w artykułach od 505 do 516 kodexu postępowania cywilnego.“

c) Pozostaje jeszcze do nadmienienia, iż dawniej aż do najnowszej epoki, wszyscy bez wyłączenia urzędnicy i officjaliści sądowi, za wykroczenia w służbie, bywali pociągani do odpowiedzialności w drodze zwykłego processu cywilno-dyscyplinarnego. Lecz postępowanie to wymagając rozmaitych formalności i terminów prawnych, było w rzeczy samej zbyt ciężkie, o ile się tyczyło niższych officjalistów sądowych, których wykroczenia mogąc być łatwo dostrzeżonemi i sprawdzonemi, nie potrzebowały wyjaśnienia przez obszerniejszą instrukcję.

Dla tego kommissya rządowa sprawiedliwości wydała w dniu 27 Marca 1832 roku, reskrypt przepisujący: iż w sprawach dyscyplinarnych przeciwko *sekretarzom*, *kancellistom*, *woźnym etatowym*, *woźnym nadetatowym* i *posługaczom sądowym*, do których bezpośredniego nominowania prezesi i prokuratorowie wcześniejszym

(1) D. P. K. P. Tom XIII. 260.

reskryptem z dnia 17 Listopada 1831 roku upoważnieni zostali, ma mieć miejsce *skrócony sposób postępowania*, bez formalnego procesu cywilno-dyscyplinarnego, gdzie wszelako *decyzya w formie ekonomicznej, w komplecie sądowym* wydaną byłą powinna.

Rozumie się zaś samo przez się, iż wprowadzenie skróconego postępowania cywilno-dyscyplinarnego, nie przecięło appellacyi od takowych decyzji ekonomicznych, postanowieniem królewskim z dnia 18 Kwietnia 1820 roku dozwolonej (1).

E. W ogólności.

Zaledwie to na wzmiankę zasługuje, że sądy zwyczajne, bardzo wiele czynności lub przedmiotów, mniej więcej związek z wymiarem sprawiedliwości mających, załatwiają lub decydują w formie postępowania wszelkim władzom administracyjnym wspólniej. Podobne czynności odbywają się bądź kolegialnie na *sessjach jeneralnych* czyli tak zwanych *posiedzeniach ekonomicznych*, bądź też są przedstawiane przez szczególnych członków do decyzji prezesów lub ich zastępców. Oczywiście, iż w tych przypadkach nie postępuje się publicznie.

(1) Jest nawet reskrypt szczególny Kommissyi rządowej sprawiedliwości z dnia 11 Marca 1833 roku zasadę tę potwierdzający. Wreszcie że w instancyi appellacyjnej *skrócone postępowanie* powinno być takie same jak w I instancyi, to także nie ulega wątpliwości, acz i w tym względzie znajduje się reskrypt objaśniający z dnia 25 Czerwca tegoż roku.

Małe omyłki drukarskie raczy czytelnik sam poprawić.

61662

237.